MYCKLEBY KOMMUN

— folket och bygden genom tiderna —

Myckleby gamla kyrka

UTGIVEN AV
MYCKLEBY HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENING

UTGIVEN AV
MYCKLEBY HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENING

MYCKLEBY KOMMUN

— folket och bygden genom tiderna —

Myckleby gamla kyrka

UTGIVEN AV
MYCKLEBY HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENING

AKTIEBOLAGET GÖTATRYCKERIET
GÖTEBORG 1957

Innehåll

Förord

Myckleby Hembygds- och Fornminnesförening överlämnar härmed till allmänheten sin sedan några år tillbaka planerade hembygdsbok. Boken vill ge inblick i vad som hänt och skett och hur folk i gången tid haft det i de tre socknar som numera bildar Myckleby kommun. Den kommer icke med stora anspråk utan vill bedömas blott som ett försök att väcka intresset i bygden för hembygdsforskningen och för vad som ännu finnes kvar av minnen från förfädernas mödosamma liv och genom seklerna uppbyggda kultur.

Till dem som möjliggjort bokens tillkomst vill föreningen härmed rikta ett varmt tack. Främst då handelsföreståndare Henry Emanuelsson som tagit initiativet till denna bok och som under många års outtröttliga forskningar samlat det mesta materialet till densamma och därjämte åtskilligt mera än vad som kan få plats inom dess begränsade utrymme. Vårt tack riktas också till direktör Herbert Hagborg för att han av detta stoff format och ordnat en bok liksom för de egna bidrag han gett den bl. a. ur sitt vetande om sjöfart och båtar. För att ge arbetet med hembygdsboken stöd och förankring i bygden tillsatte föreningen vid årsmötet 1955 tre kommunalmän, Elof Martander, Anders Johansson och Artur Pettersson såsom redaktionskommitté. Vi notera med tacksamhet det sätt varpå detta uppdrag fullgjorts och vill därutöver ge den sistnämnde ett sär-

skilt omnämnande för det värdefulla granskningsarbete han utfört i samband med bokens redigering. Vi tackar ävenså Myckleby kommun för att kommunen genom ett anslag gett oss möjlighet få ut boken från trycket.

Vi vill till sist begagna tillfället att erinra läsarna av denna bok om vår förenings verksamhet och inbjuda till medlemskap i densamma. Föreningen har, enligt stadgarna till uppgift "att på allt sätt skydda emot förstörelse allt som kan hänföras till allmogekultur, vare sig det är av andlig eller materiell art", och den hälsar alla välkomna till medlemmar som vill främja denna verksamhet. I det gamla f. d. sockenmagasinet i Myckleby har föreningen ordnat ett hembygdsmuseum, vars samlingar vi hoppas att alla och envar skall begagna lämpligt tillfälle att bese, och gärna också berika med gåvor av redskap och föremål från flydda tider.

Styrelsen.

I

MYCKLEBY KOMMUN

Krigens tid

När Orust, Sveriges till storleken tredje ö, först började att befolkas kan icke fastställas, men lång tid torde icke hava förflutit sedan inlandsisen släppt sitt grepp över landet, förrän de första invandrarna kommo hit. De torde hava följt den vikande iskanten och söderifrån över Danmark trängt allt längre norrut. Ön hade ett ur dessa de första inbyggarnas synpunkt gott läge med tillgång till rikt fiske och jakt, vartill kom det skyddade läget med vatten runtom. De senaste forskningarna hava ansetts giva vid handen att funna rester av gamla boplatser datera sig till ca 8000 år före vår tidräkning. De många fynden av stenredskap visa att människor under alla förhållanden varit bosatta på Orust redan 6000 år före Kristi födelse, och även de gamla gravkamrarna, varav de s.k. dösarna äro de äldsta, visa på en mycket gammal bebyggelse, för 3 till 5000 år sedan. Ett sådant exempel på gravminne finnes på Orust i den mycket väl bibehållna dösen vid Haga i Stala socken, ett av Sveriges ståtligaste minnen av detta slag. Fynden i dessa gravkammare visa att Sverige till den övervägande delen varit befolkat av människor av germansk

ras alltsedan stenålderns dagar. Dessa de första människorna för ca 10 000 år sedan livnärde sig helt av jakt och fiske. Av ben gjordes fiskkroken och av hår tvinnades revarna. Vapnen voro spjut och yxa, och spjutspetsarna fästes till skaftet med senor. De första vapnen gjordes av flinta och s. k. grönsten, och en del av flintan kom genom byteshandel hit söderifrån, framför allt från Skåne. De många fynden av vapen, redskap och prydnadsföremål från denna tid vittna om en mycket högt uppdriven yrkesskicklighet och förnäm smak. Fynd från denna tid ha gjorts å många platser å Orust, se vidare förteckningen i bokens slut.

Söderifrån lärde våra förfäder senare känna bronsen och denna ”importerades” hit. Från bronsåldern, då gravarna utgjordes av rösen, finnes många gravminnen på Orust, speciellt kring Boxvikskilen vid Mollösund. Däremot saknas hällristningar, vilket torde ha sin förklaring i att berggrunden söder om Gullmaren utgöres av gneis, som är mindre lämplig för dylika ristningar eller inhuggningar. Norra Bohuslän däremot med sina fina granithällar ha, som vi veta, en mångfald dylika. Bronsåldern övergår så sakta i järnåldern och människorna lära sig smida. När järnåldern omkring 500 år före vår tidräkning börjar, synes Orust ha varit ganska talrikt bebott, och landet, frånsett den oavbrutet pågående landhöjningen, i stort sett ha haft den utsträckning, den i vår tid ännu har. Redan 3 000 år f.K. anses att vid sidan av fisket och jakten, även boskapsskötsel och åkerbruk börjat bedrivas. Korn var det vanligaste sädesslaget och husdjuren voro redan då de vanliga, hund, häst, kor, får, getter och svin samt tamfåglarna höns och gäss. Även biskötsel bedrevs allmänt, och detta icke

minst för att honungen behövdes vid beredningen av mjöd, dessa tiders öl. Redskapen för åkerbruket voro synnerligen primitiva. För plöjningen en kraftig trädgren, dragen av män, trälar torde liksom i övriga Norden ha funnits, eller kvinnor, en trädkrok som hacka och så vidare. Endast de lättare jordarna kunde brukas, lerjordarna fick bliva betesmarker, de dåvarande redskapen voro för klena för den styva, tunga leran. Sakta, mycket sakta, skrider utvecklingen framåt, och det är hårdföra män och kvinnor, som bruka jorden, var och en på sin gård. Undan för undan blir det emellertid någon man eller släkt, som blir mera framstående än andra, och till eller kring honom sälla sig de kringboende, ofta nära släktingar. Dessa storbönder bliva allt mäktigare, och så uppstå dessa småriken, vars kungar bekriga och försöker underkuva varandra. Allt större bliva de områden, som behärskas av kungarna, och de tillsätta under sig jarlar eller andra stormän för att dessa, var på sin ort, skall tjäna och tillvaratagа kungens intressen.

Vikingatiden, som anses omfatta tiden från omkring 800 e.K. till omkring 1100 e.K., börjar, och de skandinaviska folken plundra och härja i syd och i väst och i ost. Hela landskapet runt Oslofjorden och ned till Götaälv kallades då Viken, och det är troligt att ordet vikingar härleder sig härifrån, vikingar, alltså folk från Viken. Den tidens Orustbor lär icke ha stått någon efter i denna krigiska och blodiga hantering, och många vikingaflottor samlas innanför öarna utanför Orust och Tjörn. Hermanö och Herrön anses av språkforskarna ursprungligen hava hetat Hermannaö respektive Härön. Med rika byten återvända de överlevande vikingarna

fram på hösten, sutto under vintern på sina gårdar, sågo över sina hus, skepp och vapen, drack märg i benen, och nästa vår var man åter redo för den hårda leken. Någon gång under vikingatiden skall enligt sägnen Orust ha varit delat i tvenne riken, som styrdes av två kungar av Nässläkten, vilka skall hava varit stora vikingar och plundrare. Kanske har man här den allra äldsta uppdelningen av Orust i två delar, vilka senare givit upphov till indelningen i tvenne härader och i senaste tid de tre storkommunerna. Från denna tid skall de så kallade fornborgarna stamma och lämningar av dessa ha funnits på Borrefjäll, Borrevägg, Hitsefjäll och Önnefjäll.

Gentemot vikingarnas svåra härjningar i väster och söder hos de där kristnade folken, sökte dessa skydda sig genom att försöka införa kristendomen i Norden och därmed mildare seder. Missionärer, apostlar, sändes därför till de nordiska länderna för att söka omvända dem från deras gamla hedniska och krigiska tro till den vite och milde Kristus, heliga och mera fridsamma lära. Genom norske kungen Olav Tryggveson, som antagit kristendomen, och som stupade i slaget vid Svolder omkring år 1 000, och hans engelske biskop Jon Sigurd, och efter dem Olav den Helige, infördes kristendomen mellan åren 1000/1100 i Viken. Man tvekade icke taga till svärdet om så behövdes för omvändelsen, och allmogen kallade det betecknande nog ”att bryta män till kristendom”. Men även om den nya läran så småningom antages, mer eller mindre frivilligt, sitter mycket av de gamla sederna kvar, och framför allt har den krigiska andan icke undergått någon större förändring. Även om vikinga- och plundringstågen avtager, fortsätta striderna

mellan kungarna inbördes och mellan dem och stormännen alltjämt. Omkring år 1200 har en man vid namn Sverre lyckats tillvälla sig makten i Norge och blivit hela Norges konung. Han möter emellertid hårt motstånd från bland annat prästerna, som lyckas få påven att bannlysa honom, och detta motstånd är framför allt starkt i Viken, där de så kallade baglerna, under ledning av kung Inge, skaffat sig övertaget. Kung Sverre tränger emellertid söderut, och i berättelserna från denna tid omnämnes att han kommer fram till Nötesund och Svanesund. Han tvingar folket på Inland till underkastelse och fortsätter ner till Kongahälla (Kungälv), dit han stämmer folket vid Nordre- och Göta älv, de så kallade Elfvagrimarne, till möte, och dessa mot dryga böter fingo tillgift för sin anslutning till kung Inge. Striderna blossa emellertid åter upp mellan Sverre och bohuslänningarna, vilka nu allmänt anslutit sig till baglerna, och först efter tre års kamp får Sverre helt övertaget och kuvar även till sist de stridbara Elfvagrimarne. På sin återfärd från södra Bohuslän passar han på att på Svanesund ha en uppgörelse med orustbönderna, som tvingas lämna från sig en stor del av sina hästar.

I kyrkan hade emellertid de härskande fått en god bundsförvant, och genom dess fredssträvande verksamhet samlas den kungliga makten till allt större enheter, och från denna tid kan man säga att de stora riksenheterna, Sverige, Norge och Danmark, uppstå. Genom kyrkans och dess prästers och munkars inflytande mildras sederna, en mångfald nyttiga erfarenheter förmedlas till allmogen. Skriv- och läskunnigheten sprides, trädgårds- eller, som det då heter, örtagårdsskötsel, läres

ut till folket. Det är framför allt under tiden 1100—1400 som kyrkans makt är stor, kyrkor och kloster byggas, och den andliga odlingen gör stora framsteg. I Dragsmark anlägger den norske konungen Håkan Håkansson troligen år 1234 klostret Marieskog (nu Dragsmarks klosterruin), och han skänker stora jordegendomar till klostrets underhåll, inalles nämnes 50 gårdar, bland vilka märkas i Torps socken Nordgård i Snäckeviken (Sneckevige), Söbben (Söbonn), Föggetorp (Fögethorp), Blibräcka (Blybech), Kleva (Kleffue), Assmunderöd (Assmundtrödt), Slätthult (Slettholtt), Nöteviken (Nödung), i Myckleby Hällebord (Hellebuff) och Krossekärr (Krasszekier) och från Långelanda Angrimseröd (Angrimsrodt). Inom parentes angivna namn äro i den tidens handlingar använda. Att Torps socken hade så många klostergårdar medan Myckleby och Långelanda endast hade två respektive en får väl antagas bero på avståndet till Dragsmark och icke på mindre kyrklighet. Och huru många av dessa gårdar, som klostret redan från början erhållit av konungen, och huru många som skänkts av menigheten, finnes ingen uppgift om, troligt är dock att de flesta erhållits av konungen.*) Tll kyrkans avigsidor hörde att den lärde att människorna efter döden måste genomgå skärselden innan den eviga saligheten kunde vinnas, men att befrielse kunde fås, mer eller mindre, genom själamässors läsande efter döden och att dylika kunde köpas genom gåvor i gods eller penningar till kyrkan och klostren, vilket gjorde att framför allt de senare fingo stora rikedomar.

---

*) Jämför kap. III gårdarna i Torp, Kyrkebyn.

Redan tidigt hade mindre träkyrkor uppförts i samband med gravplatserna men under 1300-talet började stenkyrkor byggas. De till Myckleby pastorat hörande första stenkyrkorna tillkomma även under denna tid. Så invigdes Torps kyrka 1320 den 20 oktober å Marie dag, på St. Nicholas dag den 8 oktober 1388 invigdes Långelanda och den 4 november samma år å St. Michaels dag Myckleby dåtida kyrka. Enligt en tradition skulle Myckleby fått sitt namn efter St. Michael eller Mikliabiar, men detta torde vara mer än tvivelaktigt, då socknen eller pastoratet långt tidigare i handlingarna nämnes Mögleby. Om kyrkorna i Myckleby pastorat hänvisas i övrigt till det särskilda kapitlet härom längre fram i boken.

Genom avlatshandeln, syndaförlåtelsen, och andra missbruk av påvemakten började i Tyskland och andra länder en kraftig opposition mot denna, vilket efter hand ledde till Luthers och andra reformatorers framträdande och den evangeliska trons införande i många länder. I Sverige genomförde Gustaf Wasa reformationen 1527 och i Danmark/Norge Kristian III år 1536. Alla kyrkan tillhöriga egendomar och andra tillgångar indrogos till kronan, som härigenom fick i sin hand mängder av gårdar, bland annat de förut nämnda inom Myckleby pastorat.

Magnus Eriksson, som givit Sverige sin första skrivna landslag och som regerade under åren 1319—1365, ärvde efter sin morfader även Norges krona och därmed förenas de båda rikena för första gången i en personalunion, och Orust blir för första gången svenskt. Under Magnus Erikssons tid härjas Europa av Digerdöden, och till Norden kommer den fruktansvärda pesten, som bör-

jat i Asien, på sommaren 1349 genom ett vid Bergen ilanddrivet, genom pesten manlöst fartyg, och på hösten når den Sverige. Hur den härjat på Orust är icke känt, men i Norge och Sverige beräknas 1/3 av befolkningen ha bortryckts. Hela Sveriges befolkning antages vid denna tid ha uppgått till endast ½ million, och man kan förstå att genom en dylik skövling såväl många ödegårdar som ödekyrkor blivit följden. I hela Europa beräknas 25 millioner människor ha gått bort. Även efter 1350 flammade pesten upp då och då. En gammal sägen berättar att på hela Orust endast två människor blivit kvar, en ungmö från Torps socken och en ungersven från västra delen, och att dessa två genom att tända eldar kommit tillsammans, och alltså varit Orusts nya Eva och Adam. Dylika sägner finnes emellertid även från andra håll och sakna all sannolikhet. Snarare torde Orust och andra öar genom sitt isolerade läge ha skonats mera än andra orter, framför allt mera än städerna med sin sammangyttrade befolkning.

Under Magnus Erikssons senare år förekommer mycket strider dels mellan honom och hans son Erik och de med honom förbundna stormännen, dels med Danmarks kung Valdemar Atterdag och slutligen även med kung Albrecht av Mecklenburg. Inga av dessa stridigheter synes emellertid i någon högre grad ha berört Bohuslän och ej heller Orust. Även under den följande Kalmar-unionen, då såväl Danmark som Norge och Sverige blevo förenade i ett rike, är Orust, trots stridigheter förskonat från krigshändelser. Kalmarunionen, som åtminstone formellt varade till 1520, slutade med Kristian II och dennes kamp mot svenska folket under Gustaf Wasa.

Sverige bröt sig då ur unionen och endast Norge förblev förenat i personalunion med Danmark. Under Gustaf Wasas regering är Bohuslän mellan åren 1523—1532 i svensk besittning men återlämnas till Norge av Gustaf Wasa mot lösenpenning. Under det s.k. nordiska sjuårskriget, 1563—1570 blev Orust till att börja med relativt skonat, men 1570 sänder kung Johan III av Sverige sin gunstling Lilje att infalla i Bohuslän, och i februari detta år drar två fanor ryttare härjande, brännande och plundrande fram över såväl Inland som Orust och Tjörn. Äntligen sluts fred i december 1570. Men 1611 är det åter färdigt och Kalmarkriget rasar under åren 1611—1613, och härunder lär svenskarna ha bränt 31 gårdar på Orust och Tjörn. 1613 slutes fred i Knäred av den unge Gustaf II Adolf (den kostar svenskarna bland annat Älvsborgs lösen) och Bohuslän lämnas i fred till 1644/45, då under efter dåvarande ståthållaren i Norge, Hannibal, den s.k. Hannibalsfejden rasar. Under detta krig bestämdes av greve Hannibal att om under framträngandet söderut de norska trupperna skulle bliva avskurna från förbindelserna med Norge, reträtten skulle ske över Svanesund till Nötesund och därifrån åter över till fastlandet. 1657/58 följer Krabbekriget med växlande framgång för de norska och svenska vapnen, men Orust synes ha blivit lämnat relativt i fred.

Trots att freden i Roskilde slöts i februari 1658, är det i augusti samma år åter krig, och Karl X rycker in i Danmark. Under detta krig, augusti 1658 till maj 1660, härjar vad som kallas ”norskt skärgårdsfolk” på Orust och Tjörn och de fick därvid hjälp av orustbor. Detta är icke ägnat förvåna, då orustborna icke hunnit vara svenskar mer än 6 månader och följaktligen knap-

past kunde hysa några varmare känslor för sitt nya fosterland. Vintern 1658/1659 synes det mest vara södra Orust och norra Tjörn som nattetid hemsökes. Främst togo de pengar och kläder samt skjutvapen, om sådana påträffades. Efter freden 1660 blir det räfst och vid tinget i april 1663, som hölls i Mölneby, Långelanda, står bonden Conrad Olsson i Burås i samma socken till svars för sina gärningar. Han uppgiver att han under sista kriget blivit tagen till fånga av de "norske" och tvingad giva sig i deras tjänst. Han säger vidare att sedan Bohuslän blivit avträtt till Sverige men krig åter utbrutit, norska skärbåtar kommit på härjningståg till Orust. En av båtarna fördes av kaptenen Cornelius och denne gav sig Conrad Olsson till. Vid rätten omtalas vidare att Olof Chrestenssons son Björn, som tjänade i Hjälmvik, en natt visade norrmännen vägen till Olsson, som sedan följde med dem och var med om många plundringar på Orust och Tjörn. När de voro hos befallningsman Jacob Nöring i Hjälmvik, togo de flera böcker, bland annat jordeboken. Om denna sades: "Denna bok skall Jacob Nöring icke hava att plåga bönder med". Conrad Olsson uppges ha blivit fasttagen och förd till Göteborg, men måste i så fall ha blivit frigiven i avvaktan på dom, ty 1663 är det enligt domboken bråk mellan honom och hans granne Peder Olsson. Anledningen till bråket var att deras söner, 7 och 8 år gamla, varit ute på gården och huggit ved, varvid olyckan varit framme så att Peder Olssons son huggit den andre i benet så att fara för hans liv förelåg. När sedan Conrad Olsson fordrar ersättning av Peder med 2 riksd. i "läkareersättning", blir Peder vred och hotar med kniv. Conrad Olsson svarar med att senare bränna ner Peder Olssons gård.

Vid rättegången ville de till tinget kallade bönderna ej säga någonting om det inträffade eller om Conrad Olssons deltagande i plundringarna, vilket man kan förstå. Olsson dömes till "landsförvisning och att till dess i fängsligt förvar förbliva", och han fördes till Bohus fästning.

Även på annat sätt visade orustborna sitt missnöje med den nya ordningen. När Orust blivit svenskt fick greve Per Brahe hela ön som underpant för sina penningförsträckningar till kronan, och som sin förvaltare av panten tillsatte greve Brahe sin fogde Anders Larsson, sedermera borgmästare i Uddevalla. Han var tydligen under den första tiden ej väl tåld och till tinget 1662 är bonden Börje Smed i Åsen, Långelanda, instämd för att han på väg till kyrkan sagt att Anders Larsson borde mista huvudet. Börje Smed försvarar sig med att han varit till Svanesund, där han träffat många män, som kommo från Bohus, "och de talte sådant". Tvenne gånger under rättegången ber Börje Smed om förlåtelse för sitt uttalande, och fogden själv kräver icke något straff. Lagrättmännen, bland dessa Nils i Nöteviken, sade "att Börje Smed ej var så rättsinnig som han borde vara och bör besinna sig vad han säger.". Då han var en fattig man sattes böterna så lågt som till 2 riksdaler silvermynt.

Genom frederna i Roskilde 1658 och Köpenhamn 1660 blev Bohuslän och Orust svenskt. 1677 är emellertid kriget åter löst och norrmännen med Gyldenlöwe som befälhavare infaller i Bohuslän. Svensk befälhavare är under detta krig De la Gardie, som mest skrev stordiga brev till kungen men uträttade föga av värde. Till Orust sänder han 300 man, men sedan Gyldenlöwe

erhållit förstärkningar övergår denne till Orust och tar den översända svenska styrkan till fånga. Sedan svenskarna lidit det snöpliga nederlaget vid Uddevalla — om man kan kalla det nederlag, då de svenska trupperna knappast gjorde något försök till strid utan endast ömkligen sprungo, särskilt de annars så berömda dalkarlarna — strövade fienden kring i Bohuslän och synes därvid ha haft ett gott behag till Orust. Följande år, då den norske befälhavaren Gyldenlöwe måst frångå sitt försök att taga Göteborg och även tvingats upphäva belägringen av Bohus fästning, företog svenskarna en expedition till Orust, men Gyldenlöwe hade redan dragit tillbaka sina trupper. De la Gardie lät nu befästa Svanesund, se närmare härom i kap. III, gårdarna i Långelanda socken och Svanesund. Under detta krig skövlades och brändes eller hemsöktes på annat sätt flera gårdar, och 1680 års dombok omnämner t. ex. att Kockhed i Torps socken legat öde i fyra år och att inga byggnader fanns kvar. I samma dombok omtalas även att en häst icke kunde uppdrivas för pengar och att skogarna svårt härjats.

I motsats till Skåne och Blekinge inlemmades Bohuslän mycket snabbt med det övriga Sverige och här förekom icke som i dessa landskap några upprorsrörelser i likhet med snapphanefejderna. Härtill bidrog säkert att Bohuslän var mera avskilt från såväl Norge som framför allt Danmark och att det redan förut tidtals varit svenskt. Även den nya överhetens klokskap att taga övergången med lämpor bidrog till detta för alla parter lyckliga resultat. Enligt fredstraktaten skulle dessutom de forna norsk/danska undersåtarna av de nya myndigheterna bibehållas vid sina gamla rättigheter utan in-

skränkning i annan mån än den som var ofrånkomlig såsom stridande mot, som det heter, Sveriges fundamental lagar. Endast från en del danska adelsmän och några präster förspordes tvekan mot att avgiva trohetsed till svenska kronan. Under kriget 1677/78 var det också Bohuslän som visade minst håg att gå sina gamla herrar tillhanda och när "inkräktarna" utrymde Bohuslän återgick det utan protester under svenskt välde. Givetvis innebar förändringen brytningar mellan nytt och gammalt och det tog sin tid innan allt gick sin gilla gång. I samband med övergången till Sverige blev 1659 svensk jordebok upprättad och enligt denna fanns på Orust och Tjörn sammanlagt *)

	1/1	1/2	1/4	1/8-dels gårdar
skattegårdar	131	24	12	2
kronohemman	136	42	25	4
kyrkogods	—	2	—	—
prästgårdar	5	7	7	1
adelsgods	95	24	19	—
borgerliga o. frälsegårdar	11	4	1	—

Skatterna skulle enligt fredsavtalet utgå enligt det gamla norska systemet och detta vållade i början en del trassel. Sålunda gjorde svenska kronan av Norge/Danmark upptagna extra ordinarie skatter och krigskontributioner till ordinarie skatter. Likaledes påfördes Bohuslän utan vidare en ny skatt, mantalspenningarna, som första gången påfördes år 1668, men dessa mantalspengar utgingo för hela det övriga Sverige och det

*) enl. O. A. Johnsen, "Bohuslens eiendomsforhold etc."

ansågs strida mot de förut nämnda fundamental lagarna att ställa de nya landskapen utanför denna beskattning. Skatterna voro mycket betungande och som exempel kan nämnas att enligt 1662 års dombok bonden Anders Toresson i Assmunderöd i Torp låg efter med 4 års skatter till kronan, tillsammans 36 riksdaler. En tunna korn uppgives då hava värderats till 14 riksdaler, vilket är ett ovanligt högt pris och som tyder på att det varit dålig skörd. År 1662 uppgives vidare att flera bönder begivit sig till guvernören på Bohus fästning för att försöka utverka lägre skatter för åren 1658 och 1659. Dessa två krigsår hava säkert varit mycket svåra. Skatterna utgingo efter ett invecklat system, för vilket icke här skall närmare redogöras. Varje gård var i förhållande till sin beräknade avkastning satt i så och så stort mantal och efter detta utgick de olika skatterna. I övrigt strävade givetvis svenska kronan att helt få infört svensk lag, och redan 1681 voro de nya undersåtarna tillräckligt bearbetade för att genom s.k. supplik till guvernören, fältmarskalken m.m. Ascheberg, anhålla om att den svenska lagen skulle brukas. Denna anhållan torde ha bifallits utan större svårighet. På tal om generalguvernören Ascheberg så var han guvernör i Bohuslän från 1677 och från 1680 generalguvernör för samtliga de nya landskapen, men för var och ett av dessa fanns under honom en landshövding.

Den svenska riksdagen med sin bestämda ordning och icke föraktliga inflytande på statens angelägenheter avvek ganska mycket från den norska, som hade mera tillfällig karaktär. Redan 1660 deltog adel, präster och borgare från Bohuslän i den riksdag, som hölls i samband med Karl X:s begravning, och vid 1664 års riks-

dag voro samtliga fyra stånden representerade. Vid 1672 års riksdag var Reer Andersson i Gåre, Torps socken, riksdagsman, Orusts förste i svensk riksdag. Böndernas ombud vid riksdagarna eller herredagarna utsågos av allmogen själv och meningen var att en man skulle utses för varje härad. Ofta blev dock en riksdagsman vald för ett helt fögderi*) och andra gånger slogo två eller flera härader ihop sig om samme man. Att bevista en herredag var en betungande utgift. De hade i motsats till vår tids riksdagsmän vare sig stora arvoden eller av sig själva beviljad pension. Valet av riksdagsman skedde inför tinget, och tingsnämnden tillsammans med valmännen skrevo ut de besvär, som de önskade framförda till kungl. majestät. Fullmakten och alla övriga handlingar undertecknades av häradshövdingen och försågs med häradets sigill och härigenom kunde icke undgås att häradshövdingen fick ett stort inflytande på valen och besvären.

En lättnad för allmogen medförde införlivningen med Sverige därigenom att skjutsplikten bortföll. För Orust med sitt avskilda läge kanske denna icke varit så svår, men för Bohusläns bönder i övrigt hade den varit en tung belastning, ty enligt de norska bestämmelserna voro bönderna skyldiga att utan ersättning skjutsa ej endast för kronan utan jämväl för adelsfolket och dessutom mot ersättning för andra. Detta avskaffades alltså och i stället inrättades utefter landsvägarna gästgiverier, som utom kost och logi jämväl skulle tillhandahålla skjuts. Endast om gästgiveriets hästar ej räckte till voro bönderna

*) Fögderi var den enhet i vilket de svenska länen voro indelade och för varje fögderi svarade en kronofogde.

skyldiga skjutsa, men då mot en ersättning av 6 öre i dåtida mynt per mil. Särskilda så kallade skjutsrättare voro tillsatta för att leda skjutsningen. Vid övergången till Sverige voro alla vägar i ett bedrövligt skick och ridning, hästbårar, s.k. rossbahrer med en häst fram och en bak, klövjning eller transport med släpor (slanor fästa till hästen å vilka lasten surrades) var det vanliga. Under den förste landshövdingen Harald Stake gjordes emellertid mycket för vägarnas förbättring. För postens befordran funnos på Orust och Tjörn fyra postbönder, vilka mot ersättning skötte denna.

I rättsligt hänseende indelades länet i domsagor, och Orust och Tjörn sammanslogos till en dylik med tingsplatsen i Svanesund. För varje domsaga fanns en häradshövding och vid hans sida, liksom nu, minst 12 nämndemän, vilka utsågos av rätten och den inför rätten församlade allmogen. Att vara nämndeman medförde stort anseende och befattningen var mycket eftertraktad. Den gällde vanligen på livstid och gick icke sällan i arv från far till son. Orusts bägge härader voro sammanslagna till ett tingslag och ting hölls tre gånger om året, men varade vanligen högst två dagar. Dom vid tinget kunde överklagas hos lagmanstinget i Uddevalla. Från lagmanstinget kunde man så gå till Göta Hovrätt och vidare till Kungens Råd.

Här skall också nämnas att när Karl XI år 1688 utvecklade och omorganiserade rusthållet, blev de forna dansk/norska landskapen undantagna härifrån, men bibehölls det sedan gammalt gällande båtmanshållet. Närmare uppgifter härom återfinnes i kapitlet båtsmännen.

Före fredsslutet förda offentliga handlingar äro för-

Anno 1688 äro följande födde och döpte i Myklebÿ Sogn

d: 26 Martij d: 1 Aprilis.	Olof Hindrichs Börjesons dotter född uti döpt och kallat, Maret. Testes. Anders Anders son i Larsbrucke. Kerstin i Brömmerhiul(?). Ingeborg Jöns dotter på Gul(?). Gunilla Mats dotter i Norra Kärre(?)	Backa.
d: 1 Maij. d: 6 dito.	Olof Olufs Olufsons son född uti — döpt och kallat, Anders. Testes. Björn Anders son i Öfra Mÿkleby. Lars i Öba. Anna Lars dotter i Öfra Mÿkleby. Gunilla i Mÿkleby.	Möckleby.

varade på riksarkiven i Köpenhamn och Oslo och äro därför svåråtkomliga, men från 1662 finnas domböckerna bevarade i Sverige. År 1686 utfärdades bestämmelser om kyrkobokföring och denna infördes i Myckleby pastorat redan 1688. Genom dom- och kyrkoböckerna blir det lättare följa utvecklingen och i det följande skall genom utdrag från dessa glimtar givas från våra förfäders öden och äventyr.

Befolkningen på Orust var vid denna tid mycket ringa och sålunda angiver 1673 års mantalslängd att i de tre socknarna funnos: i Långelanda 71, i Myckleby 81 och i Torp 49 hushåll, inalles alltså 201 stycken. Om man utgår från att i varje hushåll fanns inklusive tjänare och annat husfolk 7 personer skulle detta giva en befolkning av i Långelanda ca 500, i Myckleby ca 570 och Torp ca 350, eller sammanlagt ca 1.400 personer. Endast långsamt tillväxer befolkningen, vilket i främsta rummet får tillskrivas den på grund av bristande hygien stora barnadödligheten, tidvis farsoter, nödår med åtföljande svält, och utskrivningarna till krigsfolk. Under tioårsperioden 1688—1697 föddes inom Myckleby pastorat, alltså alla tre socknarna, inalles 436 medan 173 avledo. 30 % av de döda voro barn. Alltså ett födelseöverskott på 10 år av 263 eller 26 per år, ca 2 %. Jämfört med senare tider är detta en ovanligt hög siffra, så t.ex. var överskottet år 1750 bara 10 personer på ett invånarantal av 1.948 eller endast ½ %.

Förhållandena för allmogen voro svåra och kampen för tillvaron hård. Genom de långvariga krigen hade adeln genom försträckningar och andra tjänster åt kronan kommit i besittning av massor av kronogods, och genom den skattefrihet adeln åtnjöt försvann Kronans

inkomster av dessa gårdar och skattebördorna blevo än mer betungande för de ofrälse stånden och då framför allt för bondeståndet. Detta framförde därför redan vid 1644 års riksdag krav på ändring, men först 1655 genomfördes av Karl X en mindre s.k. reduktion och icke förrän genom 1680-talets nya reduktion under Karl XI bröts högadelns makt. För Orusts del hade detta kanske icke så stor betydelse, här var adelns makt relativt ringa, men i gengäld lade den Hvitfeldtska stipendieinrättningen en viss hämsko på utvecklingen. År 1694 hade nämligen adelsfrun Margareta Hvitfeldt genom testamente skänkt mer än 300 gårdar inom Bohuslän, varav Bräcke, Havberg, Linneberg och Skörbo i Myckleby socken och Burås Grenegården i Långelanda socken, till en stipendieinrättning för fattiga studerande, detta främst till minne av sin son, som avlidit under en studieresa utomlands. Genom testamentets bestämmelser om huru gårdarna skulle brukas och genom att de tillsatta fogdarna foro hårt fram, kom denna i och för sig förnämliga institution att bromsa upp utvecklingen på många sätt. Först genom riksdagsbeslut 1904 fick stipendieinrättningen rättighet sälja gårdarna och då i främsta rummet till de dåvarande brukarna. Inalles försåldes 76 1/4 hemman.

Hur sakta än folkmängden ökades, måste ökningen emellertid leda till att det blev för många på varje gård, och gårdarna måste delas. Dock fick ingen gård delas mer än ned till 1/4 mantal. Dessa delningar gjordes så att var och en fick sin del i varje åker och varje fält, medan utägorna i regel ej styckades utan voro gemensamma. Detta delningssystem, det s.k. solsystemet, medförde dels att boningshus och andra byggnader sam-

manfördes i byar, vanligen i skydd av något berg, där de icke voro i vägen för brukningen, dels att alla åkrar och fält måste brukas gemensamt. Detta måste ju göra brukandet tungrott och att tvister lätt uppstodo. Lägger man därtill att endast mycket enkla redskap funnos, förstår man att avkastningen icke kunde bliva stor. På grund av att hemmansklyvningen, som ovan sagts, var begränsad, började redan på 1600-talet torpställen uppstå, ofta då på utägorna, där några brukbara åkerlappar kunde uppletas. Marken förblev dock i bondens eller byalagets ägo och brukningsrätten fick betalas med dagsverken och, om så man kunde, även in natura.

De första torpstugorna var oftast ryggåsstugor med tak av halm och torv. Även väggarna var klädda med halm. Torparna fick klara sig på den avkastning något tunnland jord gav samt den lilla dagspeng, som möjligen erhölls vid arbete på gården utöver de fastställda torpdagsverkena. Men ändå hade torparna stora familjer. Liksom gårdarna var släktgårdar så gingo även torpen ofta i arv och det finnes många exempel på torpställen, som brukats av samma släkt i tre till fyra generationer, bland andra torpet Osebacken under N. Myckleby i Myckleby socken. Torparna hyste ofta en varm kärlek till sina små magra torp och man finner torparbarn, som måst lämna torpet för att få sin försörjning på annat håll, som senare söker sig åter dit, trots att helt främmande personer ägt torpet under mellantiden. Mången driftig torpare bröt mark och uppodlade sitt torp så att det kom att omfatta rätt stora åkerarealer. Men det som så torparen med stor möda uppodlat, fick han mången gång lämna från sig till en hård och girig gårdsägare, och fick riva sina byggna-

der och flytta till någon annan plats. Först genom lagstiftning 1918, den så kallade ensittarlagen, blev det förbjudet för gårdsägaren att på detta sätt avhysa sina torpare. Numera torde de flesta torpen vara friköpta. De flesta behålla sina gamla, ofta vackra namn, och taga ej gårdens.

Som exempel på vad gemenskapen och de små åkerlapparna kunde leda till, skola vi återge ett par utdrag ur domböckerna. Enligt domboken för år 1723 uppstod det då en tvist om mark och kvarn mellan gårdarna Östra och Västra Bogane, Myckleby socken. Åbon Olof Olofsson i Västra Bogane instämde sin granne Helje Hansson i Ö. Bogane angående ägorätten till kvarnen, som låg vid bäcken i ägogränsen. Han sökte göra gällande att den låg på V. Boganes mark. I äldre tider uppgives Bogane-borna ha ägt hälften var av kvarnen men Olof Olofssons styvfader Håkan Olofsson hade i slutet av 1600-talet sålt sin del till åbon Hans Andersson i Ö. Bogane. Helje Hansson svarade att han inte visste annat än att kvarnen sedan urminnes tider legat vid bäcken på Ö. Boganes ägor. Tingsrätten lät då inkalla män, komna till högre ålder och väl förtrogna med dessa gårdar, som vittnen. Av dessa var bonden Anders Olsson i Berg, Myckleby socken, 66 år gammal. Han uppgav inför rätten, att han mindes sedan sitt sjunde år, hurusom han då var ett år i tjänst hos Helje Hanssons moder, Sigrid Heljesdotter i Ö. Bogane och hade att valla hennes får. Han visste ej annat än att gränserna voro sådana som Helje Hansson uppgivit. Men han mindes att han hörde Heljes fader och Håkan Olofsson tvista om kvarnen. Ett annat vittne var åbon Per Germundsson i Syltenäs, Myckleby socken, 80 år gammal.

Han uppgav att han tydligt kom ihåg Boganes gränser sedan 60 år tillbaka och angav precis var råmärkena voro belägna samt påstod att gärdesgården mellan gårdarna då låg på samma ställe. Vidare mindes han tre män, som brukat gården före den nuvarande ägaren, nämligen Olof Bengtsson, Rasmus Olsson och Hans Andersson.

1754 års dombok omtalar en annan tvist. Jakob Trullsson, Kärr, Myckleby socken, stämde sin granne Elling Gullbrandsson för att denne slagit och inbärgat hö som vuxit på hans åker. Den åtalade sade att det berott på okunnighet. Han hade inte så länge bott på gården och hade därför inte så noga reda på vilka åkrar som tillhörde honom. Domstolen ålade honom ersätta det skördade höet med en daler silvermynt och att dessutom betala rättegångskostnaderna. Elling Gullbrandsson beskylldes också för att ha förstört 24 humlestänger, som tillhörde hans granne i den gemensamma humlegården. Trullsson fordrade 8 öre silvermynt i ersättning. Rätten bestämde dock, för undvikande av nya stridigheter, att humlegården skulle delas. Vi låta domböckerna ytterligare belysa några händelser som talar sitt tydliga språk huru opraktiskt det var att ha gemensamma ägodelar.

I domboken för 1740 finna vi att åborna Olof Rasmusson, Jon Andersson och Per Heljesson i Töllås, Torps socken hade låtit instämma Chresten Andersson i Töllås att han utan deras vetskap låtit hugga uti detta hemmans samfällda skog. År 1723 hade på detta hemman upprättats överenskommelse om utnyttjande av samfälld utmark, den som överträdde överenskommelsen skulle bliva förlustig ett års arbete i skogen och det redan huggna skulle tillfalla grannarna.

Uti samma års dombok omtalas att Torgier Östensson i Bö, Långelanda socken, stämde sin svåger Esbjörn Andersson därför att denne plöjt två fåror på Östenssons äng.

Många fler bevis finnas på att samboendet i byalag med gemensamma förhållanden blev upphov till otaliga tvister.

Men man sökte sin utkomst även utanför hemorten och härom berättar även domböckerna.

När Karlskrona 1680 anlagts och här snabbt byggdes örlogsvarv sökte flera sig hit. Enligt 1692 års dombok har t. ex. bondesonen Lars Esbjörnsson från Svennungeröd i Långelanda socken, arbetat i Karlskrona, där avlidit endast efterlämnande av värde en tröja och ett par stövlar. Enligt 1706 års dombok uppgiver odalsbonden Olof Engelbrektsson, Övra Trätte, Långelanda socken, att han i yngre år arbetat i Karlskrona, och de pengar han tjänat, hade han skickat hem till sin fader och bett honom spara till köp av gård. Även kvinnor sökte sin lycka längre bort. Så var bonden Jon Gunnarssons dotter Torbor från Tollungeröd i Långelanda socken redan i slutet av 1690-talet bosatt i Örgryte socken utanför Göteborg. Mången inbyggare från Torps och Myckleby socknar flyttade under 1600-talet till Uddevalla och blev borgare där. Ifrån dessa socknar flyttade också många norr ut t.ex. till Foss och Lane-Ryr. Man märker detta om man studerar namn på manspersoner i Torps socken före 1700-talet. Torps socken är då ensamt eller så gott som ensamt på Orust med dopnamn som Elling och Kiellet samt kvinnonamn som Barbro, medan dessa namn däremot äro ganska vanliga i t.ex. Skredsviks socken i slutet av 1600-talet. Detsam-

ma gäller Långelanda socken, som får dopnamn från Inland såsom Sifvert och Markus och från Tjörn Tron. Allt eftersom tiden led och befolkningen ökade sökte sig folk allt längre bort från sin hembygd. Som ytterligare exempel på utflyttningar kan nämnas, Helge Rasmusson, Mölneby Sörgård, som 1714 genom skuldsättning förlorade sin gård. På 1740-talet gjorde hans döttrar, som enligt uppgift hade bosatt sig i Majorna utanför Göteborg, anspråk på att återlösa gården. År 1745 uppgives att systern till torparen Jakob Håkansson, Lerbräcka, Backa i Myckleby socken, avlidit, bosatt Sillegatan (Postgatan) i Göteborg. Hon uppgives vara född i Hällebol, Myckleby socken. Trakten kring dåvarande Göteborg har alltså redan på 1600-talet fått folk från Myckleby kommun även om skarorna före mitten av 1800-talet ej var så stora. När sedan industrin under 1800-talets senare decennier växte fram har tusentals av kommunens inbyggare sökt sin utkomst i Göteborg. I början var det inte längtan efter bekvämlighet eller bättre levnadsvillkor utan kampen om brödet som var drivfjädern.

Även genom giftermål skedde såväl ut- som inflyttning. Oftast var det marknaderna som förmedlade bekantskapen. Marknaden var nämligen den stora händelsen, som betydde ett avbrott i enformigheten och gav omväxling. Under 1600-talet och början av 1700-talet omtalas i domböckerna att bönderna besökte dessa marknader, dels för att sälja sina produkter, dels för att göra inköp av saker som icke fanns att få i hembygden. Långelandaborna ställde sina färder till Marstrand. Göteborg var ännu rätt obetydligt och dessutom torde avståndet ha verkat hämmande. Mycklebyborna sökte

sig till Uddevalla, och redan i början av 1700-talet hade Torp-borna för vana att flitigt besöka marknaden i Saltkällan, men även till Uddevalla ställdes färden. För färderna till och från dessa marknader måste man först rida eller gå till lämpligt ställe, varifrån sedan resan kunde gå vidare med båt, rodd eller seglad. På marknaden fick man även de senaste nyheterna och träffade folk från andra trakter. Så finna vi att i slutet av 1600-talet en bonddotter från Torp i Torps socken gifter sig med en bonde från Foss, och 1733 gifter sig en bonde från Granhogen, Högås socken, med en flicka från Trätte i Långelanda.

Hur tedde sig nu livet för bonden vid denna tid. Han hade ett tungt arbete och en lång arbetsdag, och i avsaknad av riktiga redskap blev avkastningen klen. Korn, råg, havre och bönor var det som vanligen odlades, först längre fram kommer vetet till, och potatisen blev icke allmänt odlad förrän en bra bit in på 1800-talet. Redan på 1600-talet voro tjänarna rätt talrika på gårdarna och de anställdes på ett år i sänder. Någon större omflyttning torde icke ha skett, utan man stannade i regel kvar på den gård, dit man först kom. Utöver kost och logi hade man årslön, men denna var sannerligen icke stor. Så omnämnes i en bouppteckning av år 1762 att en drängs årslön var 3.— riksdaler silvermynt, d.v.s. ungefär i vår nuvarande så kallade valuta mellan 15 à 25 kronor. Bostäderna synes hava varit primitiva och ofta bodde flera familjer i samma hus. Så omnämner 1663 års dombok att en bonde nekas besittningsrätt till halva gården Nedre Trätte i Långelanda, enär huset var för litet att hysa mer än de två familjer, som redan bodde där. I början av 1600-talet hade gården endast

brukats av en åbo, och på 1640-talet hade den delats i två brukningsdelar, men trots detta hade ännu 1663 ej något mera hus byggts. De kalla och dragiga bostäderna voro väl också en bidragande orsak till den stora barnadödligheten och till att så många av de äldre plågades av sjukdomar och ofta i långa tider lågo till sängs.

Kontanta pengar var vid denna tid sällsynta. Detta gjorde att det var mycket svårt för de säljande bönderna att få betalt för sina produkter, och många mål härom ha avgjorts vid tinget i Svanesund. Även rätt välbärgade bönder kunde i många år vara skyldiga pengar för säd och dylikt. I en dombok från 1680-talet nämnes om en bonde, som ägde gård i Långelanda socken, och som i Marstrand fick pantsätta en kopparkittel för att få 13 öre för att kunna göra sina inköp. Denna penningknapphet gjorde att mången handelsman eller enstaka bonde, som ägde kontanta pengar, utnyttjade dem på ett mindre tilltalande sätt. Bönderna fingo ju ofta pantsätta sin ärvda jord för att kunna lösa ut syskonen. När de sedan genom dåliga skördar eller dylikt hade svårt att betala de höga räntorna kunde det hända att de voro tvungna gå ifrån sina gårdar. Som exempel på priser kan nämnas att 1787 kostade i Myckleby en tunna råg 4 riksd. 16 sh., en tunna korn 3 riksd. 16 sh., en tunna havre 2 riksd. 24 sh., en tunna bönor 4 riksd. 32 sh., en tunna vete 5 riksd. 16 sh. I Myckleby såddes år 1803 200 tunnor korn, 120 tr havre, 80 tr blandsäd, 40 tr råg, 14 tr ärter, men endast 6 tr vete, och sattes 20 tr potatis. Nötkreatursskötsel hade inte så stor betydelse, då det icke fanns någon större avsättningsmöjlighet för mjölk eller mjölkprodukter utan kor

hölls endast för gårdens behov. Får och getter funnos däremot i större antal än nu, detta främst för ullens skull.

Åren 1658/1660 och en bit in på 1660-talet synes ha varit svaga skördeår, men något riktigt svårt missväxtår kan inte med säkerhet fastställas ha förekommit. 1690-talet är annars känt i Sverige för sina svåra missväxtår, men de synas som sagt ej ha drabbat dessa trakter. Dock vill folktraditionen göra gällande att det under Karl XII:s tid inträffat ett svårt missväxtår på Orust. Det skulle då kanske ha varit 1706 eller 1707, ty då hade Långelanda, Myckleby och Torps socknar onormalt höga dödssiffror. Många år ha dock varit klena skördeår på grund av svår torka, såsom under 1780-talet, 1868 och i nyare tid 1904. Det har i regel varit torka, som varit orsaken till dålig skörd. Havets närhet har skyddat mot frost, varför frosten ej här, som på många andra håll, förorsakat missväxt. Farsoter bland husdjuren ha förekommit, så rasade vintern 1718/1719 en svår sjukdom bland nötkreaturen på Orust, som vållade jordbrukarne stora förluster. Annars har bygdens isolerade läge varit skydd för många farsoters spridning hit såväl bland människor som husdjur.

I äldre tider funnos även på Orust fruktade rovdjur, de torde under vintrarna ha kommit hit över isen, och i mitten av 1700-talet voro vargar ej så sällsynta. Man sökte utrota dem genom att anordna skallgång, men många fälldes även av enskilda personer. Domboken av år 1740 omtalar att nämndemannen och riksdagsmannen Anders Chrestensson i Kleva, Torps socken, uppgiver "att han utan skallgång skjutit en varg här på Orust". Vid samma ting anmälde torparen Jöns Her-

mansson att han i april 1740 också skjutit en varg utan skallgång. Båda anhöllo om belöning, men tingsrätten hänsköt frågan till landshövdingen, med vilket resultat är obekant. Som ett apropos kan tilläggas att sista vargen var synlig på 1840-talet, då en skallgång efter varg omtalas ha ägt rum i Myckleby socken. Helena Hansdotter i Östra Bogane skulle då gå till sin fader med mat, men föll därvid och bröt benet. Hon blev låghalt i hela sitt liv.

Varje hushåll och gård var vid denna tid och till långt fram på 1800-talet hänvisade till självförsörjning. Några lanthandlare funnos icke och visserligen hade varje socken sin skräddare och skomakare, men i övrigt måste man själv tillverka praktiskt taget allt för livets nödtorft. Endast vid marknadsfärder eller stadsbesök kunde man bliva i tillfälle att köpa eller byta sig till vad man icke själv kunde framställa såsom dyrare klädesvaror, smycken och ting av silver etc. Till självhushållet hörde också att öl bryggades och brännvin brändes i hemmen. Allt sedan hedenhös hade öl bryggats och detta fortsatte långt in på 1800-talet, ja även i början av 1900-talet. Orust var vida känt för sina humlegårdar och sitt goda humle, vilket bland andra den store Linnés lärjunge Kalm vittnar om i sin berättelse från sin resa till västsverige och Orust 1742. Brännvinet blev först känt i Sverige i mitten av 1600-talet men mera allmänt i bruk kom det icke förrän i slutet av 1600, början av 1700-talet. Då blev husbehovsbränningen allmän i hela landet. Redan tidigt blev denna föremål för lagstiftning och bestämmelserna skiftade från förbud (första 1718) till praktiskt taget ohämmad bränning mot viss avgift vare sig man brände eller icke. Husbehovsbrän-

ningen fick dock endast äga rum på i mantal satta gårdar och det allt mer tilltagande missbruket ledde till att från och med 1855 det helt förbjöds.

Att hembränning endast fick ske på i mantal satta gårdar fick torparen Bernt Olsson i Pinan, Långelanda socken, erfara. Han dömdes 1773 till 200 riksd. smt i böter för att han haft brännevinspanna och bränt brännvin, som han även försålt. Då han var fattig och "kroppssvag" och komminister Peter Bundy uppgav att hans hälsa var mycket dålig, ändrades 1774 hans straff till 20 dagar på vatten och bröd. Om nu detta kunde vara så bra för hans hälsa!

Redan så tidigt som 1684 omnämner domboken ett uppträde under dryckenskap i Kalseröd. År 1741 hörde Orust och Tjörns häradsrätt några gamla personer angående prästernas s. k. vedpengar, och därvid fick man också några intressanta upplysningar om 1600-talets dryckesseder. Bland andra vittnade den gamle Olof Jonsson i Grindsby, Myckleby socken, följande "att prästen Anders Bruhn, som var i Myckleby för över 50 år sedan, fick wäll wed men plägade dem som kiörde så wäll att de sågo varken dag eller dörr, utan prästens drängar måste följa dem hem. Men vittnets husbonde, herr Vincent Knutsson will icke blifwa wid den sedvänja, därför han ingen wed av allmogen tog, efter han sielf hade skog av gran och tahl". Kanske ville herr Vincent ej vara så frikostig med dryckesvarorna. Frampå 1800-talet blev dryckenskapen en riktig folksjukdom och inom alla samhällsklasser missbrukades sprit, vilket ytterligare försämrade de även annars så svåra tiderna och dåliga levnadsförhållandena, speciellt för de lägre klasserna.

Föräldrarnas myndighet och bestämmanderätt över

barn och tjänstefolk var stor. Husbönderna hade rätt giva husaga ända fram till 1858, då den förbjöds givas åt äldre, men fick givas barn och minderårigt tjänstefolk ända fram till 1920. Husbönderna fordrade framför allt lydnad och undergivenhet under deras myndighet och detta går igen även i förhållandet mellan gårdsägarne och deras arrendatorer. Så t. ex. fanns följande bestämmelser på 1720-talet i Daniel Bildts på Kåröd kontrakt med sina landboar: "i övrigt i alla tillfällen låta sig finnas vara trogna och lydiga, utan all moterlighet, i ord eller gärningar". När det gällde äktenskap vägde föräldrarnas ord tungt och delvis beroende på de ekonomiska förhållandena måste man hålla styvt på släkten, dess framtid och anseende. Man gifte sig därför merendels med jämbördiga. Sällan gifte sig bonddöttrarna med torparsöner, men däremot var det icke ovanligt att de äktade båtsmän, trots att dessa i socialt anseende icke räknades för mer än torparna. Kanske berodde det på den kvinnliga svagheten för vackra kläder, fast man icke kan säga att båtsmansdräkten var särskilt praktfull, men mest var det väl båtsmannens mera tryggade ekonomiska ställning, och varför inte på den stora kärleken. Stora åldersskillnader i äktenskapen var ej ovanligt. Så gifte sig 1701 bondsonen Olof Larsson från Torp i Långelanda 26 år gammal med en 70-årig änka, som ägde 1/3 hemman Västra Kollungeröd. Den 78 år gamle Carl Thorstensson, Torp i Torps socken, blev 1694 far till den son, som en gång skulle ärva hans gård. Även ovanligt tidiga giftermål förekommo, så var till exempel Anna Bengtsdotter, Gåre i Torp, född år 1742 redan trolovad vid 13 års ålder och gifte sig 15 år gammal.

Äktenskapliga konflikter ansågos som utslag av ett ogudaktigt leverne och det blev därför i första hand kyrkan, som fick handhava sådana saker, som berörde oenighet mellan äkta makar. Skilsmässoansökningarna avgjordes av vederbörande domkapitel.

Vid biskopsvisitation i Myckleby pastorat år 1767 ålades prästerna noga tillse att ej för tidiga eller för långa trolovningar äga rum, att kontrahenterna ej flytta till varandra före äktenskapet eller stå i otillbörligt förhållande till varandra. Sker det sistnämnda, ålägges de felande två riksdalers böter. I protokollen från biskopsvisitationerna under 1700-talet från Myckleby pastorat omtalas endast två äktenskapliga konflikter, båda voro fall där man och hustru levde åtskilda, och vi skola här återgiva det ena fallet. Vederbörande fingo framträda inför biskopen och inför alla åhörarna redogöra för sina enskilda angelägenheter. Sålunda ”framkommo uppå kallelse äkta folken H. H. i Östra Bogane, Myckleby, och hans hustru R. E., Röds Postgård i Långelanda, vigda den 7 juli 1754. Över sommaren bodde de tillsammans men hava sedermera levat åtskilda, var på sin gård, dock någon gång varit tillsammans och hava sammanavlat en son, som föddes 1756 och vilken ännu lever och bor hos modern. På tillfrågan svarades å ömse sidor att de inte hava något särskilt att föregiva varandra. Mannen erkände att han ej velat flytta till hustrun för hennes barns skull i tidigare äktenskap, som han inte kunde draga sig jämnt med. Han klagade också att hon outsport år 1764 lämnade gården till dessa barn utan att deras gemensamma son fått någon del, samt att hustrun, när hon en gång höll på att flytta till honom icke hade tagit någonting av sin egen-

dom med sig. Hustrun klagade att om hon tagit något av sin egendom med sig hade det fått ligga på gården och förfaras emedan mannen icke ville lämna något rum inom sitt hus. På föreställning att i godo åsämjas och genast flytta ihop som äkta folk, på det de må undgå att på ålderdomen med samma medel tillhållas, så lovade mannen till hösten taga sin hustru med hennes bohagsting till sig och sedan bo tillsammans. Varpå de slogo varandra i hand och avträdde."

En icke ovanlig skillsmässoorsak var att mannen eller hustrun en längre tid varit försvunnen, antingen i krig eller på annat sätt, och ingen visste deras uppehållsort. I sådana fall fällde tingsrätten utslaget. Enligt domboken för den 28 nov. 1774 anhåller Anna Jensdotter, boende på Assmunderöds mark i Torps socken, att bliva skild från sin man, som försvunnit vid pingsttiden tre år förut. Hon hade ej hört något från honom och visste inte vart han tagit vägen. Domstolen beslöt att hennes anhållan skulle bifallas sedan ytterligare en viss tid förflutit.

Om sjukdomar under dessa äldre tider veta vi mycket litet utöver vad som omnämnes vid de större epidemierna, såsom pest, kolera etc. Några läkare funnos icke på landsbygden eller i de mindre städerna, möjligen någon barberare som även var bardskärare eller någon ur tjänst avgången fältskär. Man fick vid sjukdom eller olycksfall lita till gamla beprövade huskurer eller kloka gubbar och gummor. Från 1749 kan man med ledning av de på pastorsexpeditionerna förda dödböckerna få reda på dödsorsaken i den mån den var känd. Lunginflammation och även lungsot nämnes ofta som dödsorsak, medan kräfta ytterst sällan är nämnd, troligen

därför att man icke hade någon större kännedom om denna sjukdom och därför ofta dödsorsaken ansågs vara någon magsjukdom i stället för kräfta. År 1783 uppgives dock att bonden Lars Olsson i Östra Björneröd avlidit i denna sjukdom. Av de smittsamma sjukdomarna var i mitten av 1700-talet smittkopporna svårast. Det var i allmänhet barn under tre år, som blev offer härför. År 1750 var i Myckleby socken det svåraste året. Av 15 döda avled då 12 i smittkoppor. Omkring 1800 började vaccinationen mot smittkoppor, men trots detta inträffade ännu i mitten av 1800-talet många dödsfall i denna sjukdom. På grund av den glesa bebyggelsen blev farsoter aldrig så svåra som i skärgårdens fiskelägen eller städerna. År 1770 dyker en ny sjukdom upp, som ända till mitten av 1800-talet skulle skörda många dödsoffer, nämligen rödsoten. Den var värst på 1770—1780-talen. Först år 1800 nämnes "gripen" eller influensan. Den uppgives då ha grasserat i Torps socken. För övrigt var "feber" ofta dödsorsaken.

Att varje söndag gå till kyrkan och ofta taga del av nådemedlen var alla ålagda. Försummelse härav bestraffades. Kyrkolagen påbjöd bland annat att man minst fyra gånger om året skulle begå Herrens nattvard. Långa vägar och dylikt fick icke hindra. Kyrkan hade rätt att bestraffa personer, som på grövre sätt bröto mot Guds bud. Osedlighet, vanärande av föräldrar, stöld och liknande straffades genom allmän kyrkoplikt, böter eller att stå på pliktpallen. De allra grövsta brotten mot kyrkans lagar straffades med landsförvisning. Således ådömdes år 1670 åbon Björn Simonsson i Nedre Trätte, Långelanda, att landsförvisas om han inte inom en månad uppsökte kyrkoherde Anders Bruhn i Myckle-

by och gjorde bot och bättring. Han hade anklagats för ett osedligt liv, uppgavs vara gudlös och omöjlig att komma till tals med samt att på nio års tid ej ha besökt "Herrens Högvärdiga Nattvard".

Man hade också stora fordringar på ordning och gott uppförande av de som besökte gudstjänsten så att denna icke stördes. Det var böter på att ej ha gått in i kyrkan under sammanringningen, och man fick ej lämna denna förrän välsignelsen lästs. Det blev endast i yttersta nödfall som man fick lämna kyrkan under pågående gudstjänst. Många råkade illa ut, när de blevo illamående och fingo uppkastningar. En del blevo härför dragna inför tinget då illamåendet ansågs ha berott på spritförtäring. Omkring 1700 blevo flera personer stämda, misstänkta för dryckenskap och illamående, men de försvarade sig med att de varit sjuka och blevo frikända. En bonde, som höll på att råka illa ut för detta, var Arfwid Persson i Vassö år 1702. År 1722 dömdes bonden Olof Björnsson i Burås till 50 riksd. i böter och 14 dagar på vatten och bröd för uppkastning i Stala kyrka, och samma år fick bonden Per Andersson i Totorp samma böter och straff för en liknande förseelse i Myckleby kyrka. Under 1600-talet talas också om slagsmål på Myckleby kyrkogård medan man väntade på att gudstjänsten skulle taga sin början.

År 1767 ålade biskopen prästerskapet att vid husförhören, som årligen hållas, taga reda på hur församlingsborna levde i sitt dagliga liv i hemmet och med grannarna, samt om så behövdes giva förmaningar efter omständigheterna. Enligt biskopsvisitationsprotokollet från 1728 var läskunnigheten i Myckleby pastorat rätt god, och man kunde också utantill läsa upp stycken ur

den heliga skrift. Men biblar var ännu i mitten av 1700-talet rätt sällsynta i hemmen. Av bouppteckningar framgår att en del rikare bönder ger sina döttrar biblar i hemgift. Så uppgives åbon Olof Larsson i Västra Kollungeröd i Långelanda, enligt en bouppteckning 1738, ha givit alla sina döttrar en bibel i hemgift. I de flesta hemmen var annars en psalmbok eller Davids psalmer och den sedan 1596 i Sverige varje år utgivna almanackan de enda böckerna. Biblar i hemmen var ej vanliga förrän en bit in på 1800-talet.

Det var en skam att ej kunna svara på de frågor, som prästen gav vid husförhören, och att genom bristande kunskaper bliva utestängd från Herrens nattvard. Detta gjorde att biskoparna i regel bara hade gott att säga om sina förhör vid visitationerna.

Kyrkan var den bestämmande och ledande på många områden. Det var kyrkan och dess män som först börjar lära människorna läsa och att därigenom inhämta kunskaper. Det är kyrkan som uppbär s. k. fattigpengar vid bouppteckningar för att med dessa pengar söka lindra nöden bland fattiga och sjuka, och det långt innan de världsliga myndigheterna togo sig an detta. Sjuka och fattiga var i dessa äldre tider helt hänvisade till andra människors barmhärtighet. Genom reformationen överfördes omsorgen av fattiga och sjuka från kyrkan till staten och redan Gustaf Wasa ägnade denna angelägenhet uppmärksamhet. Resurserna räckte emellertid ej till, och de många krigen gjorde ej förhållandena bättre, utan tvärtom ökades de fattigas skaror genom flyktingar, avskedade och lemlästade soldater etc. Prästerskapet hade länge rätt utställa s. k. tiggarpass, vilka gav innehavaren rätt tigga inom vissa områden. Passen utställdes

av biskopen och skulle kungöras i tiggarens hemmaförsamling. År 1726 utfärdades en fattigvårdsförordning för riket och denna diskuterades av orustborna samma år vid ett möte i tingshuset på Svanesund. Man ansåg emellertid att det var bra som det var med gällande rotesystem. Fattiga och sjuka försörjdes nämligen rotevis vid denna tid, d. v. s. varje rote fick draga försorg om sina vårdbehövande. Fattighjälpen utgick ännu till mitten av 1800-talet in natura, mest av säd, och ej i kontanta penningar. På 1820-talet omtalas t. ex. att sadelmakaren Henrik Meijer, Stamsnäs, Töllås i Torps socken, skulle erhålla 4 kappar säd av varje kvartshemman i Stenshults rote (1 kappe ej fullt 5 liter).

Även för den första undervisningen gick kyrkan i spetsen, och i slutet av 1600-talet gick man på allvar in för att lära medborgarna att åtminstone läsa. Klockaren blev ålagd se till att så ägde rum, men med de stora avstånden var det omöjligt för honom hinna med detta, varför även andra försökte hjälpa till. Sålunda uppgives vid biskopsvisitation i Myckleby 1728 att en bondkvinna, Sigrid Olsdotter, med god framgång lärt barnen läsa. Till undervisningen återkomma vi längre fram i denna bok.

Det rådde strängare lagar förr i tiden men trots detta skedde många överträdelser och förövades många både mindre och grövre brott. Bland de förseelser, som då för tiden straffades, var olaga lägersmål, vilket var belagt med strängt straff. År 1683 åtalas en gift bonde i Syltenäs, Myckleby, för att han stått i otillbörligt förhållande till en av sina tjänstepigor, och dömdes han att mista det ½ hemman han ägde i Hästlägg, Myckleby,

vilket därmed övergick i kronans ägo.*) I slutet av 1600-talet var lägersmål, även de som begåtts av dem, som lovat varandra äktenskap, belagda med 80 riksd. böter för män och 40 riksd. för kvinnor och därtill kom allmän kyrkoplikt. De, som ej kunde betala böterna, "fingo med kroppen plikta" för sitt brott. 1668 dömes en gift mjölnare i Blibräcka, Torp, att löpa gatlopp sex varv för att han haft ett olovligt förhållande till en kvinna. I början av 1700-talet mildras straffen och böterna nedsättas till 15 riksd. för män och 10 för kvinnor. Före mitten av 1700-talet upphör lägersmålen att dragas inför domstol, men kyrkan straffar ännu med kyrkoplikt och först 1864 upphör kyrkans rätt att bestraffa sedliga förbrytelser. Att offentligt uppföra sig oanständigt eller störa med svordomar och "högt ljud" bestraffas i slutet av 1600-talet med 3 riksd. böter. Många mål om ärekränkning förekommer i domböckerna och de skällsord, som ansågos vara mest kränkande, synes ha varit sådana som "hund och tjuv". I ärekränkningsmålen liksom andra tvister grannar emellan utkrävde domstolen inga större böter, man dömde tydligen efter regeln att det inte var ens skuld att två trätte. Slagsmål voro ej sällsynta och omkring 1700 synes straffet härför ha varit 3 riksd., men vid svårare skada 6 riksd. Tjuvnad var i äldre tid ej så vanligt, och när det förekom, var det mest pengar och spannmål, som stals. Fram på 1800-talet med svåra tider och mycken fattigdom ökade tjuvnadsbrotten kraftigt och man höjde straffen. Värre mången gång än straffen var den i 1734 års lag införda vanfrejden. Domstolarna ålades då att

---

*) Jämför kap. 3, Myckleby socken, Hästlägg.

lämna prästerskapet uppgift å de personer, som dömts till straff, vilket medförde s. k. nattvardshinder. En så straffad person kunde sedan för all framtid ej erhålla intyg om ”god frejd”. Vanfrejden medförde dessutom förlust av de medborgerliga rättigheterna, han blev så att säga utstött ur samhället och fick svårt skaffa sig arbete. Vanfrejden följde den straffade livet igenom och även mindre brott, som fylleri, oljud, lägersmål och snatteri, medförde vanfrejd. Först 1864 ersattes vanfrejden med ”förlust av medborgerligt förtroende”, 1918 med ”påföljd” och 1937 slutligen avskaffades helt detta extra straff. Även mord har förekommit inom kommunen, men då härom förtalas i kapitlet ”gårdarna” skall de ej här beröras.

Den andliga odlingen under 1600- och 1700-talet skred så sakta framåt, men vidskepelsen var mycket stor. Den värsta vidskepelsen var tron på häxor, vilka mest voro kvinnor, men det fanns även manliga. De troddes stå i förbund med djävulen och ha makt förtrolla såväl människor som djur. Under påsktiden trodde man att häxorna på kvastar redo till Blåkulla för att där träffa djävulen, sin herre. Under åren 1668/1672 förekom så de s. k. häxprocesserna och många oskyldiga människor dömdes till döden på de mest fantastiska anklagelser och bekännelser. I Bohuslän dömdes ännu efter dansk rätt och både tortyr och s. k. häxprov — vattenprov — kom till användning, vilket var förbjudet, åtminstone officiellt, enligt svensk lag. På Orust förekom häxprocesser, bland andra ställen, på ting i Övra Trätte, Långelanda, i oktober 1669. Bland de då anklagade var även den rike bonden Jens Gullbrandsson i Vräland. Även han fick genomgå

tortyr och tydligen så svår att han avled i häktet. Efter döden blev han dock förklarad oskyldig. Processerna krävde också andra offer på Orust, sålunda blev flera Mollösundsbor dömda till döden och avrättade. Genom upplysta och behjärtade mäns ingripande, bland andra den store läkaren Urban Hjärne, blev häxprocesserna stoppade, och 1677 kunde kyrkan låta hålla tacksägelser i kyrkorna för att "trolldomsplågan och satans raseri" undsluppits.

Under 1700-talet med alla dess detaljbestämmelser för medborgarna fick man ej heller kläda sig som man ville. Silkeskläder var sålunda endast tillåtna för adeln eller de som i nära led kunde räkna anor till denna. Överträdelse beivrades och bötfälldes och sålunda straffades efter anmälan av länsman Lars Simonsson i Ottestala år 1733 tre bonddöttrar i Myckleby socken, Ingeborg Heljesdotter i Kärr, Torbor Hansdotter i Öberg och Ingeborg Rasmusdotter i Havberg för att de i kyrkan burit silkeshalsdukar.

Som tidigare nämnts voro vägarna vid Orusts övergång till Sverige mycket dåliga och även de så kallade häradsvägarna voro ej mycket bättre. De senare hade i äldre tider delvis en helt annan sträckning än våra dagars huvudvägar. Man förflyttade sig ridande eller gående till fots och varor transporterades på släpor efter häst eller med enkla kärror, vars hjul länge voro runda träskivor. Hjul med ekrar, nav och ring kom först sent i bruk. När man gick till fots var man icke så noga hur man tog väg och vid tingen klagas på dessa olovliga vägar över åker och äng. De viktigaste vägarna voro de, som förbundo färjeställena — överfarterna där trafiken gick över till fastlandet — med varandra. Härads-

vägen från Svanesund till Nötesund uppgives år 1800 ha varit i allmänhet 6 alnar (ca 3,6 meter) bred, på vissa ställen dock 8 alnar och vid färjelägena 10 alnar bred. Redan i äldsta tider fanns inom Myckleby kommun tre färjeställen, Svanesund—Kolhättan med färjan i Svanesund, Syltenäs—Resteröd med färjan i Syltenäs och Nötesund—Sundsandvik (Högås socken) med färjan i Sundsandvik. Här uppstod en central plats med bebyggelse, medan på Nötesund däremot inga hus synes ha funnits. Myndigheterna beslöt 1662 att ett kroghus skulle uppföras där, men antingen har beslutet stannat på papperet eller också har kroghuset blivit förstört under kriget 1677/78. Utom de här nämnda tre överfartsställena stod Gåre i förbindelse över Kalföfjorden med fastlandet, Bokenäset. Dessa, så att säga, fasta förbindelser med fastlandet blev av mycken stor betydelse, icke minst ur kulturell synpunkt, man kom i kontakt med yttervärlden på ett helt annat sätt än vad tillfälliga förbindelser kunde göra. Mycket talar för att Syltenäs—Resteröd var den flitigast anlitade leden. Med de enkla farkoster, som användes vid överfarterna, kunde vid hårt väder icke olyckor undvikas och många drunkningsolyckor omtalas, de flesta vid Syltenäs.

Efter Orust blivit svenskt påbjöd myndigheterna att här liksom i riket i övrigt skulle upprättas gästgiverier till de resandes bekvämlighet och med skjutsskyldighet. De äldsta gästgivaregårdarna voro de vid Svanesund och Åsen i Långelanda, men redan på 1600/1700-talet tillkommo Vräland i Långelanda, Assmunderöd och Gårehogen i Torps socken samt något senare vid Nötesund.

Med kristendomens införande på 1000/1100-talet och kyrkors byggande uppstod socken-begreppet och därmed

nödvändigheten av någon myndighet eller styrelse för socknens gemensamma angelägenheter, men härtill skola vi återkomma i ett senare kapitel.

Efter freden i Lund 1679 har Sverige fred fram till 1700, då den "stora ofreden" bryter ut och kriget varar under hela 20 år, då freden i Nystad slöts 1720. Fredstiden mellan 1679—1700 blev för kort och icke den återhämtningstid som behövts. Sverige hemsökes av svåra nödår med klen årsväxt, men Orust blir som tidigare nämnts icke så svårt drabbat. Under Karl XII:s krig från 1700 och fram till hans död vid belägringen av Fredrikshald 1718 utsattes landet för svåra påfrestningar och när freden äntligen kom 1720 var Sverige ett utarmat och förblött land. Icke minst Bohuslän hade, speciellt under de sista årens fälttåg mot Norge, lidit svårt såväl genom utskrivningar och skatter som bidrag till transporterna till hären i Norge. Landskapet var så utarmat att när regeringen 1742 sökte förmå Danmark till neutralitet vid det planerade kriget mot Ryssland, den erbjöd Bohuslän som ersättning härför. Danskarna misstrodde emellertid den svenska hattregeringen och något överlämnande blev icke av, och när sedan 1746 ett nytt rikt sillfiske plötsligt började, blev det icke mera tal om något avträdande. Ehuru sillfisket närmast berörde skärgården var det av mycket stor betydelse även för de östra delarna av Orust såväl direkt som indirekt och vi skola därför ägna någon uppmärksamhet däråt.

De rika sillfiskena hade allt sedan början av 1000-talet bedrivits utefter Bohus- och Hallandskusten samt i Öresund och Skånes sydkust. Tidvis var emellertid sillen nästan helt borta från kusterna, och man kan uppdela fisket i perioder, den första i mitten av 1000-

talet, följt av rikt fiske 1260—1341, på 1400-talet, 1550—1590, 1660—1680 och så 1747—1808. År 1809 upphörde sillfisket helt plötsligt och sedan dess har icke något riktigt rikt fiske förekommit, även om under åren 1877/78 och 1903/1904 mycket sill fångades vid Bohuskusten. Det sillfiske, som tog sin början 1746, var emellertid rikare än något annat vare sig tidigare eller senare. Det började så smått, var medelstort under tiden 1761—1780, uppnådde under åren 1781—1800, med toppunkt 1795, sin glansperiod, gick sedan tillbaka från 1801 för att praktiskt tagit helt sluta 1809. Sillfisket under denna tid var så givande att man har svårt göra sig en föreställning därom och regeringen insåg snart betydelsen av det för landets ekonomi och erbjöd 1752 stora fördelar för dem, som ville bosätta sig i Bohuslän och driva sillfiske. Fri mark å kronotomt, skattefrihet och fritt virke till hus och bryggor, och 1756 gick man så långt att de som för brott eller dylikt avvikit till utlandet erbjödos amnesti och samma förmåner som vanligt hederligt folk. Fiskarena hade allmänt för sig att buller kunde skrämma sillen och vid 500 daler silvermynt vite (i nuvarande mynt väl motsvarande något på 2000/2500 kronor) förbjöds all skottlossning i skärgården från fästningar, skepp och andra beväråde båtar, ja till och med att avlossa jaktgevär förbjöds. Premier utbetalades av regeringen för varje fångad tunna, först 3 daler silvermynt, från 1758 1 daler silvermynt (1 daler = 4 à 5 kronor i numynt). Det beräknas att icke mindre än 50.000 människor flyttade till Bohusläns skärgårdar under denna tid. Då Sverige då hade cirka 2.000.000 människor blir detta 2½ % av hela befolkningen. Sillen trängde på i så enorma massor

att den en gång till och med trängde in i Åbyfjorden, norr om Lysekil, i sådan myckenhet att den sprängde isen och pressades upp genom de så bildade vakarna, och då hade dock denna is hållit för häst och släde en längre tid. Allt enligt samtida och enligt uppgift trovärdiga vittnen. 1787 fångades tre millioner tunnor, varav 600.000 tunnor beräknas ha gått till föda och resten till trankokerierna. En dåtida tunna motsvarade ca 125 kg och skulle alltså fångsten i kilo motsvara ungefär 375 millioner och som jämförelsetal kan nämnas att hela Sveriges fångst av sill *och* strömming 1951 uppgick till 97 mill. kg. Man får icke heller glömma skillnaden i dåtida och nutida fångstredskap och fartyg. Största delen av fångsten gick alltså till trankokerierna och 1783 uppgives dessas antal hava varit 328 stycken med mer än 1000 kittlar, och dessa kittlar voro icke små, från fiskarenas mindre på två tunnors rymd upp till kokeriernas jättekittlar, vilka kunde rymma ända upp till 100 tunnor, alltså 12 500 liter. Under tiden 1760—1783 uppgives 200.000 tunnor tran ha framställts och dessa hade ett värde av icke mindre än 100 tunnor guld. 1 tunna guld motsvarade vid mitten av 1700-talet 100.000 daler silvermynt, i kronor nu ca ½ miljon. Men sillfisket hade icke endast ljusa sidor, det fanns även mörka, och till dessa hörde dels att mycket folk drogs från jordbruket, som kom i efterhand och blev försummat, dels att mycket löst folk drogs ut till skärgården samt att dessa och de lätt förvärvade pengarna medförde ett tygellöst liv med superi och all annan slags sedeslöshet. När fisket 1809 upphör blir förhållandena i fiskelägena mycket svåra och tyvärr stannar en hel del löst folk kvar, då de icke ägde medel komma

därifrån. För Orust fick sillfisket även en oerhörd betydelse, framför allt i de västra delarna, men även för den östra, då sillen överallt trängde in i fjordarna i sådan myckenhet att den kunde ösas med håvar direkt ur sjön. Ja, så stora var mängderna att bönderna körde ut den på åkrarna som gödning. Sillen kunde, när den gick till som mest, köpas för 25—50 öre (nuvarande mynt) för tunnan. Men även för östra Orust hade sillfiskets slut sin avigsida och mycket folk sökte här få sin utkomst, bland annat genom att söka erhålla torpställen. Tegneby, som ligger närmast kusten, satte 5 riksdalers böter för den gårdsägare, som upplät mark till dessa fattiga från skärgården för bosättning och även i Myckleby blev man tvungen sätta spärr för deras inflyttning. År 1802 beslöts på sockenstämma i Myckleby, Torp och Långelanda ålägga var och en som upplät mark åt inflyttade personer att garantera att de kunde försörja sig. Trots detta bosatte sig dock många personer från t. ex. Dalsland och Värmland i nuvarande Myckleby kommun.

Mitt under detta rika sillfiske eller år 1788 är Sverige i krig, denna gång åter med Ryssland, och nu ansluter sig även Danmark till fienden. Under befäl av prinsen av Hessen intogo danskar och norrmän praktiskt taget hela Bohuslän, men krigshandlingarna fördes synnerligen humant från prinsens sida, och inget krig tidigare har gått så skonsamt fram i Bohuslän som detta. Genom Englands sändebud i Köpenhamn slöts emellertid redan i oktober 1788 stillestånd, de främmande trupperna utrymde Bohuslän, och redan i november samma år är landskapet åter helt i svensk hand. Så råder åter fred till 1808, då Danmark av Napoleon I tvingas att förklara Sverige

krig, och en norsk eskader intränger i Strömstads hamn, men till några större strider kom det icke, utan det hela inskränkte sig till mindre skärmytslingar. Genom freden i Kiel 1814 tvingas Danmark att till Sverige avstå Norge, och efter ett kort fälttåg var norska hären utmanövrerad. Genom överenskommelsen i Moss slutade Sveriges sista krig och bildas unionen mellan Norge och Sverige, som skulle bestå fram till 1905. Med 1814 ingår den stora fredens tid för Sverige, en fred som varat allt sedan dess, om än vid flera tillfällen det suttit hårt åt, om den skolat kunna bevaras.

II

Fredens tid

Efter Karl XII:s död och framtill Gustaf III:s statsvälvning och enväldets återinförande, sökte den s.k. frihetstidens regeringar på allt sätt främja landets återuppbyggande ur det svåra förfall det råkat i under Karl XII:s krig. Främst var det industrin, handeln och sjöfarten, som blev föremål för statsmakternas intresse, men även lantbruket kom i åtanke och många i detalj utformade föreskrifter utgick från Stockholm — icke så litet påminnande om vår egen tids centraldirigering. Bestämmelser utfärdades om snart sagt allt och som exempel kan nämnas att bönderna fick lära sig hur svinborst skulle tillvaratagas, hur lump skulle samlas för pappersbruken etc., etc. Ja, Stockholms överståthållare bestämde t. o. m. när man fick våga sig ut "på någon is med eller utan skritsko" och gjorde man det innan tillåtelse upplästs från predikstolen, blev man straffad med 10 par spö eller ris. Drunknade någon under en dylik otillåten färd på isen, fick hans kropp ej begravas i vigd jord. Vad orustborna, som voro djärva och duktiga skridskoåkare, skulle ha tyckt om en dylik bestämmelse, kan man undra över. Nutidens människor här i Sverige äro ju hårt omgärdade av lagar och

förordningar, men vad de skulle säga, om de icke fingo åka bil, för att det kan medföra olyckor, kan man också fråga sig.

Bland alla förordningarna var det dock särskilt en, som på ett genomgripande sätt förändrade hela Sveriges landsbygd och lade grunden till vårt nuvarande jordbruk, nämligen skiftet. Ända fram på 1600-talet hade de styrande förbjudit och senare endast motvilligt medgivit hemmansklyvning. 1673 var således all avsöndring från skattehemman förbjuden, och 1684 fastställdes att minsta hemmansdel skulle vara 1/4 mantal. Ett helt mantal skulle motsvara vad en gård gav, som utöver ägarens och hans hushålls försörjning, kunde giva normal skatt till kronan. Kunde gården icke lämna hel normal skatt, sattes den i lägre mantal, dock alltså icke lägre än 1/4. Vid klyvning av hemman kom som nämnts tidigare den s. k. soldelningen till användning (under mer än 500 år hade denna delningsmetod använts) och detta ledde till att inägorna, d. v. s. varje åker, äng och ibland beteshage, var uppdelad mellan de olika ägarna, medan utmarkerna och skogen i regel voro gemensamma. En följd av denna delning blev att den enskilde ägaren fick sin jord på flera olika ställen och icke kunde bruka den utan att göra intrång på grannens mark, varför all odling måste ske gemensamt. I föregående kapitel har genom utdrag från domböckerna lämnats några exempel vad detta kunde leda till. Till sist blevo förhållandena för svåra för ägarna och även för staten, som ej fick ut tillräcklig skatt. Genom olika förordningar under åren 1749—1783 började man att i stället för solskiftet använda sig av det s. k. storskiftet. Detta innebar att på anhållan av någon delägare i

ett hemman detta skulle skiftas mellan ägarna. Skiftet utfördes av lantmätare med biträden och tillkallade tvenne godemän, och gick så till att jorden allt efter sin beskaffenhet värderades och sedan delades mellan delägarna så att var och en i största möjliga omfattning fick sin hemmansdel sammanförd till en sammanhängande större enhet. Om värderingen skall här endast nämnas att bästa åker, den som brukade ge 6 kornet, åsattes talet 6 och så nedåt. Bästa äng, 6, var den som gav 6 lass hö o. s. v. Inga jämförelsetal fanns mellan åker och äng. Sämre ägor fick större areal, men därvid togs även hänsyn till ökat stängsel och merarbete genom den större ytan. Ofta medförde delningen att ett eller flera hus fick flyttas eller de gamla helt rivas och nya uppföras. Alla kostnader för förrättningen delades mellan parterna efter var och ens andel i gården. Det är mycket intressant läsa dessa gamla protokoll och man förvånas över med vilken noggrannhet allt är utfört. Storskiftet innebar för det enskilda initiativet och idogheten samt jordens rätta brukande ett utomordentlig stort steg framåt. Fram på 1750-talet börjar storskiftet inom kommunen och var avslutat i början av 1800-talet.

Storskiftet visade sig emellertid trots allt icke vara nog. Omkring 1785 hade friherre Makléer (jämför kap. III gårdarna, Allmag) på Svaneholms gods i Skåne trots sina landbors envisa motstånd genomfört enskifte enligt engelska förebilder och på ett fåtal år hade dessa från att ha varit nära nog utfattiga kommit till ett relativt välstånd. Där 51 landbor och 41 torpare levt i fattigdom hade 73 åbor och 62 torpare fått en god bärgning. Myndigheterna beslöt därför följa exemplet, och

1807 infördes enskiftet. Detta kom emellertid för Orusts del endast att tillämpas i ett fåtal fall och i stället blev det år 1827 införda laga skiftet, som slutligen kom att tillämpas. Detta kan anses för Orusts del vara helt avslutat i början av 1900-talet. I de fall då endast en ägare fanns till gården ägde givetvis inget skifte rum. I samband med skiftena blev alla hemman ordentligt kartlagda och kartor upprättade. Tidigare voro kartor sällsynta (s. k. krokikartor) och tillkomna endast för skatteändamål eller, som var fallet för Hvitfeldts-gårdarna, för att fastställa arrendet.

Redan under 1700-talet hade man på olika sätt sökt få till stånd sammanslutningar, som skulle verka för jordbrukets höjande, och 1813 godkände K. M:t ett av den år 1811 stiftade Svenska Lantbruksakademien upprättat förslag till hushållningssällskap. 1814 startades Göteborgs och Bohus läns Hushållningssällskap, vilket redan från början av sin verksamhet utövat ett mycket stort inflytande på jordbruksnäringens alla grenar. Det kan vara av intresse här citera vad prästen m.m. Axel E. Holmberg skriver i sin berömda bok (1842—45) om Bohuslän om jordbruket på Orust. ”På Orust och Tjörn torde likväl icke några ordentliga diken bli synliga i detta århundrade, de man icke kan undgå upptaga förses vanligen å ömse sidor med en alns bred gräskant, för att om möjligt hindra vatten att nedrinna uti dem.” Han påtalar även Orustböndernas obenägenhet att lägga någon del av jorden i träda, och anser att detta väl främst beror på konservatism och att när farfars farfar icke hade träda så behövdes det icke nu heller. På Orust såddes mycket vårråg, vilket var vanligt i hela länet för ca 100 år sedan, men där nu bortlagts på

grund av sin föga lönsamhet. Vårrågen, säger Holmberg, sås efter potatis och utan att åkern gödslas. För kornet gödslas, så framt det ej sås efter råg, korn eller potatis. Havre och blandsäd utsås vanligast i höstplöjningen utan föregående gödsling. Holmberg skriver vidare att det fanns mycket får och att dessa icke gärna gingo ovallade, såvida de icke betade i närheten av åkern. Höns var också mycket vanliga, även om de i många fall icke ha särskilt hönshus utan leva inne i bostäderna.

Men man får vid läsningen av detta icke glömma att detta skrevs icke långt efter att storskiftet genomförts och att laga skiftet pågick. Vidare får man komma ihåg vilka primitiva redskap, som alltjämt användes. Den urgamla ådern eller ärjekroken hade visserligen med tiden försetts med styre och fått järnbeslag å spetsen och under 1700-talet hade den ersatts av en primitiv plog, men först i början av 1800-talet kom från England den "moderna" plogen. Den gamla vältan eller bulten av trä, harven av trä med järnpinnar, träspadar och trägrepar voro ännu i bruk. Nyheter och förbättringar fick man ofta genom sjöfolk. Sålunda omtalas det att Olof Olofsson på Hogen 2 i Myckleby socken skulle ha varit den förste som använt ett ekrat kärrehjul, som han fört med sig hem från utlandet. Det är först under 1800-talet som de enkla redskapen ersättas med nya av järn och som nya konstruktioner införas. Slagan var allmänt i bruk ännu fram i början av 1900-talet. Tröskverken började komma så smått på 1860/70-talen och harpan något senare. Ännu i början av 1900-talet var hästräfsan och slåttermaskinen sällsyntheter. Vid införandet av allt detta nya tog Hushållningssäll-

skapet en mycket verksam del. Resultaten uteblevo icke heller. Från att Sverige tidigare vissa år behövt importera stora mängder spannmål, blev det självförsörjande, ja, kunde till och med exportera säd, då framför allt havre. Mycket havre kom från Orust och exporterades över Svanesund. Det var den från Skottland inflyttade köpmannen William Thorburn, som började med exporten härifrån. Efter hans död 1851 fortsatte sönerna William och Robert Thorburn affärerna, och 1877 exporterade firman icke mindre än 54.000 ton spannmål, varav det mesta gick till England. I början av 1900-talet var ännu råg, korn och havre de mest odlade sädesslagen och odlingen fördelade sig ganska jämnt över dessa tre sädesslag. På 1880-talet har havren fördubblats, kornet däremot fallit tillbaka till ungefär hälvten av 1800-talets siffra och även rågen visar tillbakagång medan vetet börjar sin frammarsch. Potatisen, som i hela länet 1822 givit 106.000 tunnor, har redan 1827 kommit upp i 197.000 och 1914 409.000 tunnor.. Mycket bondbönor odlades på 1800-talet och de för torkningen karakteristiska bönekragarna (bönkyrkor) funnos praktiskt taget på alla gårdar. Humle har alltid odlats i stor utsträckning på Orust, och såväl humle som lin odlades ännu in på 1900-talet. De för torkning använda kölnorna (här även kallade körnor) och rötningskistorna förekom ganska allmänt. De för bråkning, skäktning och häckling använda redskapen finnas att se på Fornminnesföreningens museum. Det var en lång väg från linets sådd fram till det färdiga linntyget och arbete saknades sannerligen icke för den tidens bondkvinnor.

För att ytterligare belysa jordbruket och dess utveckling hava vi tagit oss friheten att ur den av Hushåll-

ningssällskapet år 1914 till 100-årsminnet utgivna skriften av Gunnar Sanne återgiva några data.

År 1830 var svår missväxt och 1846 rådde en sträng torka, som medförde en kännbar missväxt. På 1850-talet var exporten av havre i full gång och under åren 1855—57 exporterades i medeltal 318.000 tunnor, alltså mer än ½ million hektoliter. Priset på havren växlade under 1850—60-talet mellan 7.80—10.50 riksdaler per tunna. Havreutsädet utgjorde vid denna tid mer än hälvten av länets totala spannmålsutsäde.

Medelpriset på de viktigaste sädesslagen var under åren (priser i riksdaler per tunna, ca 165 liter):

	1833/37	1853/57	1866
råg	11.95	19.95	17.60
korn	8.20	14.78	14.50
havre	4.85	9.30	8.20

1866 kostade hö 0.80 rdr per lispund (ungef. 8½ kg.) och halm 0.40. En ko kostade 1857 ungefär 50/60 rdr mot ca 26 rdr år 1837 och för mjölken fick man 0.15 rdr per kanna (2 ⅔ liter). Vetet kostade 1857 24.25 rdr per tunna. Mansdagsverken kostade enligt den s. k. markegångstaxan på 1830-talet 0.87 rdr, 1850-talet 1.30 och 1860 1.15 rdr, men inte fick man alltid så bra betalt.

1858 fick man en för Orust och Tjörn gemensam djurläkare, men veterinärtjänsten stod ofta vakant, och då fick man anlita någon grannkommuns djurläkare. Därför blev det ofta gamla huskurer, som kom till heders, eller att kloka gubbar anlitades.

1859 skaffade Hushållningssällskapet avelsbaggar. Varje fögderi fick en sådan. 1863 anlades länets första distriktsmejeri vid Allmag. Mjölken betalades av meje-

riet med 15 öre kannan och man kunde därifrån köpa tillbaka sötmjölksost för 1.—, skummjölksost för 0.52 och smör till 1.45, allt i *kronor* per kg.

Under åren 1856/60 var det dålig årsväxt och 1859/60 fick staten träda emellan med räntefria lån att betalas med tre års amortering och en gåva på icke mindre än 7.800 riksdaler! Åren 1861, 1863, 1865 och 1867 (vartannat år alltså) var skördarna under medelmåttan och så kom missväxtåret 1868. Från vårens början till sommarens slut härskade en oavbruten stark torka med ovanligt hög värme, som hämmade all växtlighet, isynnerhet gräsets och vårsädens. Vete kostade detta år 20 öre per kg, råg 16 ½, korn 16 ½, havre 14, hö 10—11, allt ören per kg. och mjölken 18 öre per liter. Det var emellertid gott om potatis och denna kostade 5 à 6 kr. per tunna. Detta svåra år efterföljdes av ett mycket gott år. Med 1880-talet kom en våldsam nedgång i spannmålspriserna beroende på import av amerikansk och även rysk spannmål. Krisen kulminerade 1885/86. Rågen och vetet, som i slutet av 1870-talet betalades med resp. 15 à 20 och 26 à 27 kr. per tunna, voro då nere i 10 resp. 11—12 kr. Från lantmännen kommo nu krav på tullskydd för den inhemska spannmålsodlingen och vid urtima riksdagen 1887 infördes tull. Striden stod sedan het mellan frihandlare och tullvänner till fram på 1900-talet.

År 1869 började Hushållningssällskapet med skola för trädgårdsanläggningar.

1904, som ännu torde minnas av många, kom med en missväxt genom torka, som ej haft sin motsvarighet sedan 1868. Sällskapet gjorde då en insats, som torde ha varit den största och vackraste sedan dess till-

komst. Till fraktlindringar och liknande satsade Sällskapet 144.000 kr. Undsättningsvarorna uppgick till 9.4 mill. ton halm, 680 ton hö, 15.000 säckar havre och 641 säckar korn. I Göteborg insamlades 100.000 kr., som överlämnades till Sällskapet för utdelning av foder.

Innan vi lämna jordbruket, skola vi också lämna några upplysningar om Hvitfeldtska stipendiestiftelsen och dess gårdar, som kanske kan vara av intresse. Redan 1686 tillsattes en fogde, som från Sundsby skulle öva uppsikt över gårdarna. Dessa fogdar förde ofta ett hårt regemente och många klagomål framfördes från bönderna, men någon större ändring synes icke hava uppnåtts. 1847 motionerar Tobias Lind, Gerum i Tanum, bondeståndet, om förhållandena till "Riksens ständers behjertande". Holmberg finner sig härav föranlåten skriva att "Auktoriteter kunnat under decennier opåtalt behandla svenska medborgare med ett godtycke, som, om än grundat på självgjorda institutioner, likväl står i den skarpaste strid med allmän lag, och att det ännu gives en klass av allmoge, som till sin medborgerliga och ekonomiska existens är så beroende av en auktoritet eller underordnad tjänstemans nyck, att den nära nog kan kallas lifegen." Han påstår även att en del gårdar kommit under fru Hvitfeldt genom att skenköp (för att undgå skatt och utskrivning), som gjorts mellan henne och bönderna, ej fått gå tillbaka. Vid denna tid räknade man att 568 familjer och 450 hushåll av torpare, backsittare och fiskare, inalles ca 6.000 personer, var beroende av stipendieinrättningen.

För varje helt hemman betalades i ränta ca 10 riksd. smt och för befrielse från arbete på säterigårdarna 15 hl korn om året.

Någon ändring synes emellertid icke heller denna gång ha kommit till stånd och som förut påpekats var det först 1904 som arrendatorerna kunde få friköpa gårdarna.

Trots alla framsteg och förbättringar under 1800-talet var jordbruket, som vi se, icke någon lysande näring, och mycket över den egne ägarens bärgning gav det icke. Kom det något fett år, åts det strax, liksom Faraos nöt, upp av de magra. Statistik för jordbruket återfinnes i slutet av boken.

Att det vissa år, framför allt missväxtåren, var svåra tider för den fattigare befolkningen är klart. Vid missväxtåren blev det för torparna icke bara dåligt med egen skörd utan även ont om arbete på gårdarna, då där icke var någon skörd att hjälpa till med. Kommunerna fick ofta taga krafttag och försöka skaffa fram arbete. För att belysa detta göra vi här ett utdrag ur protokollet fört vid kommunalstämma med Långelanda församling den 30 dec. 1868 ”för beredande av arbetsförtjänst åt mindre bemedlade, arbete saknande, personer, beslutas:

att varje jordägare som vill tillåta stenkrossning å sina ägor, vare sig för användande till vägfylle eller täckdikning med skyldighet för honom att, därest kommunalnämnden icke kan till högre pris den krossade stenen försälja, densamma lösa efter ett pris av tolv öre för vägfyllesten och tio öre för täckdikningssten, allt per tunna, skall sig hos kommunalnämndens ordförande anmäla, därvid dock stadgas att stenkrossningen skall försiggå i närheten av allmänna vägen,

att erforderligt antal tjänlige järnsläggor skola för kommunens räkning inköpas, att ordföranden i kommu-

nalnämnden till stenkrossare av kommunalkassan utbetalas, 25 öre för vägfylle och 18 öre för täckdikningssten per tunna.

att för beredande av arbete åt kvinnfolk åligger det kommunalnämnden gå i författning om inköp av blånor, ull eller andra lämpliga vävämnen och utlämnande till spånad m. m. efter nämndens bestämmande, såväl vad angår inköp som arbetsersättning."

Redan vid denna tid var alltså vägarbete en form av nödhjälp.

För förmalning av säden fanns såväl handkvarnar som skvalt- och skatte- eller s. k. tullkvarnar. Handkvarnar voro av varierande storlek och dylika finnes för den intresserade att bese på muséet. Skvaltkvarnarna, som drevs med turbinhjul, behövde icke så mycket vattentillförsel men större fallhöjd (skvalt torde komma av skvalta, skvätta). Skattekvarnar (kvarnar där tull upptogs, ett slags konsumtionsskatt, som går tillbaka till början av 1600-talet) fanns inom Långelanda socken, två i Mölneby Sörgård, en i vardera Burås Östergård, Nedre Trätte, Mölneby Nordgård, Långelanda, Åsen, Håffoss, Vasseröd och Mölneby Börsgård, inom Myckleby socken i Skörbo, Kärr, Stora Vassö, Öberg, Ottestala Sörgård, Ottestala Nordgård, Skala, Godalen, Stora Krossekärr, Backa och Kalseröd samt inom Torp socken i Blibräcka, Gåre, Gäddebräcka, Kleva, Ålgård och Ödsmål. De flesta av skattekvarnarna voro vattenkvarnar, men även väderkvarnar fanns t.ex. i Kärr. Den äldsta av kvarnarna torde vara Ålgårds, som omtalas redan år 1594, och före 1700 är Blibräckas kvarn omnämnd.

Innan vi avsluta jordbruket skola vi omtala en viktig inrättning, som år 1855 tillkom i Långelanda och

Myckleby socknar. Detta år uppförde nämligen bägge församlingarna sockenmagasin och vi skall därför här något närmare beskriva dessa inrättningar. I Torps socken kom av någon anledning inget sockenmagasin till utförande.

Sockenmagasin voro ett slags magasinsföreningar, som i Sverige börjat sin verksamhet i början av 1700-talet, men genom en 1759 utfärdad bestämmelse om tvångsanslutning av samtliga hemman inom en socken fördröjdes upprättandet av dylika magasin, men fick fram på 1800-talet ny fart. Sockenmagasinets avsikt var att överskottsspannmål ett år kunde avlämnas till magasinet för förvaring, med rätt till uttagning när så önskades. Av den förvarade spannmålen kunde även utlånas till personer, som icke avlämnat någon, och då mot ränta och återbetalningsskyldighet. Sockenmagasinet blev ett slags "utjämningsorgan" mellan goda och dåliga år, man kan säga att det var ett slags bankinrättning, där fattigare bönder kunde få låna vid svåra år och betala när tillfälle gavs.

Genom olika förordningar i början av 1800-talet hade sockenstämmorna full beslutanderätt över magasinen. För skötseln tillsattes en föreståndare och för kontroll av hans verksamhet revisorer. Ur magasinet kunde fattigvårdsstyrelsen uttaga sitt behov av understödsspannmål till de fattiga.

Räkenskaperna för Myckleby spannmålsmagasin för år 1865 se ut så här:

	Korn		Havre	
	tr	kappar	tr	kappar
Behållning den 1 januari 1865	61	14	341	24
Under året utlånat:				
Korn 45 tr 23 kpr och havre 286 tr 13 kpr och utgör räntan härå	11	14	71	19

Tillskott under året enligt stämmobeslut, 2 tr korn per varje 1/1 hemman och därefter från övriga	82	8		
	155	4	413	11
Till de fattiga utlämnat	48	11	48	11
» barnmorskan samt extra enl. anvisning	4	24	7	—
» förvaltaren	3	2	10	22
Inneliggande lager 1 dec. 1865	98	31	347	10
	155	4	413	11

I Myckleby gamla sockenmagasin är som förut nämnts Föreningens samlingar nu förvarade.

Vid sidan av jordbruket drevs i äldre tider icke så litet sjöfart och det var en ständig strid mellan städernas borgare, som ansåg sig hava uteslutande rätt till denna och bönderna, som dels trotsade förbuden dels sökte få dessa ändrade. Redan 1490 förbjöd Rådet i Oslo landbor och ”bokarla” att hava eller bruka stora skepp, endast mindre på 3 à 4 läster (motsvarar ett fartyg som kunde lasta ca 5 ton) fick användas av dessa. 1682 klagar Göteborgs borgare på att de icke kunna konkurrera med bönderna. Dessa sades bygga av eget eller billigt köpt virke, byggde fartygen själva och seglade med sitt eget husfolk. Den större sjöfarten på utlandet var emellertid helt förbehållen stapelstäderna såsom Göteborg, Marstrand, Strömstad och Uddevalla här på västkusten. Bestämmelserna om sjöfarten skiftade än till städernas än till landsbygdens fördel, och först 1832 frigives helt rätten till sjöfart. Antalet större fartyg hemmahörande på landsbygden stegrades nu kraftigt och de gingo icke endast i kustfart utan även i längre fart som Östersjön, Nordsjön, Spanien etc.

Tyvärr är det svårt få exakta uppgifter om sjöfarten, som bedrevs från Myckleby kommun, då i tillgängliga handlingar t. ex. skeppslistorna (förteckning över alla hos Kommerskollegium registrerade fartyg) det icke alltid skiljdes mellan socknarna utan endast Orust angives såsom hemort. Holmberg uppgiver emellertid i sin bok (1840-talet) att i Myckleby pastorat finnes 23 fraktfartyg av tillsammans 681 läster, varav 5 i Långelanda, 13 i Myckleby och 5 i Torp. 1856 års skeppslista upptar 10 i Myckleby och 12 i Långelanda medan Torp här icke omnämnes. Som jämförelse kan nämnas att samma år hade Morlanda 31 och Fiskebäckskil 44 fartyg. 1858 har Långelanda 12 fartyg om 464 läster, Myckleby 10 om 403 och Torp 5 om 172 läster och 1860 har Långelanda 7 fartyg om 290 läster, Myckleby 13 om 465 och Torp 6 om 203 läster.

När fram på 1870-talet ångbåtstrafiken kommer i gång börjar segelfartygen minska i antal, framför allt de mindre, som seglade inomskärs, medan de, som gingo i fart på orter i Östersjön och Nordsjön eller på längre bort belägna hamnar, hålla sig kvar ännu några årtionden. Samtidigt med att segelfartygen minska i antal och öka i storlek, äger en tydlig förskjutning av rederirörelsen rum från de inre fjordarna ut till orterna i havsbandet. I 1879 års skeppslista är L. Johansson i Angrimseröd, Långelanda, ägare och befälhavare å galeasen Familjen på 100 ton och i Myckleby är N. Berndtsson redare för Linus om 85 ton och Edla Johanna, likaså på 85 ton, medan J. O. Kollén på Öberg svarar för Hilda om 153, Hanna om 139 och Nornan om 172 ton samt O. Samuelsson på Allmag för skonertskeppet Torrhamn om 196 ton. År 1893 äger E. Nilsson i

Långelanda galeasen Emelie om 97 ton, B. A. Abrahamsson i Buvenäs är redare för skonert Ingeborg om 202 och briggen Jens, byggd långt borta i Dalmatien, nuvarande Jugoslavien, om 395 ton. Jens fördes av kapten Olof Andersson från Höggeröd i Torp och förliste i Öresund på 1890-talet. J. H. Seldén redade skonertskeppet Nautilus om 192 ton och skonerten Ebba om 179 ton (se bild). I Torp socken äger O. A. Bengtsson skonertskeppet Luleå om 250 ton, O. Mattsson slupen Löfven om 50 och J. Åkerström i Torp skonertskeppet Torgny, byggt 1863 i Brake, Tyskland, om 316 ton. Sistnämnda fartyg såldes 1897 till R. A. Berndtsson i Söbben.

Fartygen ägdes i regel av partrederier och parterna (andelarna) ägdes såväl av bönder, som handlare, kaptener och annat sjöfolk. Vid seglationens slut fram på senhösten samlades delägarne hos någon av dem och redaren eller kaptenen fick redogöra för räkenskaperna och resultatet. Vid sammankomsterna gick det ofta livligt till med kaffehalvor, toddy och annan förtäring.

När det gällde utrikesfarten, speciellt den längre bort, var det oftast kaptenen, som själv fick sköta allt, avsluta fraktavtal, inkassera frakter, av- och påmönstring etc., etc. Post- och telegrafförbindelserna voro långsammare än i våra dagar och icke alltid att lita på. Kapten hade också oftast hand om kosthållet ombord, för vilket han fick en viss bestämd summa för varje man och dag, och sedan berodde det på honom hur kosten blev. Var han snål och gnidig, blev maten därefter även om steward och kock gjorde sitt bästa. Men även med en mera liberal kapten blev kosthållet magert och enformigt, och icke utan anledning infördes 1889 den s. k. spisordningen, vilken i detalj fastställde vad varje man

ombord hade att fordra av olika livsmedel. Ett är säkert, den tidens sjöfolk fick slita mycket hårt och ofta utstå svåra lidanden. Det var icke våra dagars en- och tvåmanshytter, mässrum etc.

Förlisningar var på segelfartygens tid ej ovanliga och många sjömän från dessa trakter omkom därvid. Vid farten på Förenta Staterna var det ej ovanligt att sjöfolk rymde, lockade av de goda tiderna där och förhållandena i övrigt. Så omtalas av en av de gamla sjömännen att han och tre kamrater, när hans fartyg låg i Dunkerque samtidigt som ett stort amerikanskt skepp, av en runnare (så kallades de i hamnarna, som var kaptenerna behjälpliga skaffa manskap till fartygen, när de blivit korta på folk), en jude, lockats att rymma med löfte om hyra ombord på amerikanen. Juden gömde dem i sin källare, men antingen har han som en annan Judas sålt dem två gånger, eller också har han blivit rädd, när polisen efter anmälan av den svenske kaptenen började leta efter mannarna, ty när de släpptes upp ur källaren, stod polisen där, färdig med handbojor, och tillbaka till sitt svenska fartyg fördes de. De fick sedan följa med tillbaka till Sverige, men deras kapten tycks ha varit en hygglig själ, ty han anmälde dem icke för de svenska myndigheterna, men deras innestående hyra behöll han på 10 riksdaler när.

Att skildra alla de äventyr, som sjöfolk från denna kommun varit med om, skulle giva stoff till många böcker.

När ångfartygen i slutet av 1800-talet börjar på allvar bliva mera allmänna och då i stor utsträckning med från England inköpta äldre fartyg, fordras så stora kapitalinsatser att dessa överskrida vad dessa segelfar-

tygens tidigare intressenter kan uppbringa av likvida medel, och därmed upphör praktiskt taget dessa partrederier inom kommunen. Även böndernas konservativa inställning och misstänksamheten mot nymodigheter och därmed förknippade ekonomiska risker bidrog väl härtill.

En bidragande orsak till att befolkningen på Orust i så hög grad ägnade sig åt sjöfarten, var förekomsten av många varv och den högt uppdrivna båtbyggeriskickligheten på ön, framför allt då i östra häradet, alltså Myckleby kommun. Sedan urminnes tider har fartyg byggts här, och redan 1253 omnämnes att vid Ramholmen i Morlanda långskeppet (så kallades de stora vikingaskeppen) ”Korsfararen” under stora högtidligheter och i närvaro av konung Håkan Håkansson, gått av stapeln. Skeppsbyggeriet ansågs av de styrande så viktigt att efter nordiska sjuårskrigets slut år 1570, danske kungen Fredrik II lät inkalla en engelsk skeppsbyggmästare Hugo Breda att leda skeppsbyggeriet i Bohuslän och runt Oslofjorden. Huruvida vid denna tid byggts större fartyg eller krigsfartyg på Orust är ovisst, men troligen fick ön endast släppa till ekvirket. Med tanke på närheten till dåvarande svenska gränsen, föredrog man nog lägga varven längre bort. Byggandet av småfartyg fortsatte emellertid och var högt uppdrivet. När Kommerskollegium 1752 frågar västra häradets fiskare om deras båtars byggande, svarade de: ”Om våra fiskefartygs byggnad och inrättning äro vi såvida kunnige att byggmästaren vid deras byggnad av oss tillräckligen bliver underrättad huru han dem till vår bekvämlighet bygga skall, fast vi medelst vårt trägna näringssätt just därvid icke stadigt får tillstädes vara.” Och kronobefallningsman Liungwall på Orust skriver:

”Om såväl köpmans- som fiskefartygs och större och mindre båtars byggande är allmogen uti detta fögderi ganska väl kunnige, så att en stor del av Öster och Väster Härads invånare äro skepps- och båtbyggare samt timmermän.” I en beskrivning av Torps socken säges att skärgårdsbåtar, större och mindre, bygges av ek eller furu på klink med enenaglar samt jollar både till eget behov och avsalu. Prästen Holmberg uppger ”Alla i Bohuslän nyttjade båtar bygges och tacklas där. De flesta och bästa byggas på Orust och Koster. De senare anses bygga snabbare fartyg mens de förras byggen voro mera lastdragande. Båtbyggnad sysselsätter många av inbyggarna särdeles i Mycklebys och Torps socknar och inbringar för de däruti kunnige betydlig vinst. På många ställen inne i fjordarna bedrevs byggning av småbåtar som binäring, ja på somliga platser så mycket att det i stället för jordbruket blev den största inkomsten. En del bedrev den som hemslöjd hemma på logen.”

De mindre fartygen byggdes utan ritningar och utan mallar och icke på spant utan från köl och stävar sträcktes borden, och sedan detta var gjort, isattes spanten. Den s. k. bordfyllningen var en svår konst och de, som utförde detta arbete, voro högt ansedda. Ofta föreskrev en beställare i kontraktet att den eller den skulle bordfylla den beställda båten. Detta byggnadssätt kunde endast användas när det vara fråga om att bygga på klink med borden överlappande varandra, men de större fartygen med sina kraftigare bord, måste byggas på kravell, borden stumt mot varandra, och detta även för att minska motståndet mot vattnet vid seglingen.

När frampå 1850-talet efterfrågan på större fartyg börjar, är Mycklebys varv väl rustade för att bygga fartyg på upptill ett par hundra ton. (Ton är här ingen viktenhet utan man får multiplicera de angivna tontalen med i runt tal 2 à 2,5 för att erhålla lastförmågan i viktton). De större varven på 1850—1880-talen äro Söbben i Torp, Slussen, Djupvik, Krogane, Syltenäs, Buvenäs, Kärr, Öberg, Stillingsön i Myckleby socken och Regårdsnäs i Långelanda.

Tyvärr har vid och efter varvens nedläggande alla papper och ritningar förkommit och man har endast i undantagsfall fått tag i någon handling och i övrigt fått lita till bevarad muntlig tradition. Endast för Slussen och Buvenäs finnes några närmare uppgifter, och från det till början av 1900-talet drivna varvet vid Buvenäs finnes också handlingar kvar. Vi få därför inskränka oss att i den mån det låter sig göra lämna en förteckning på de fartyg, som byggts vid de olika varven, och några episoder från ett par, och sedan något mera skildra det Seldénska varvet vid Buvenäs. Förteckningen över byggda fartyg är icke på långa vägar komplett utan omfattar endast i den svenska skeppslistan upptagna. Många fler ha byggts, men antingen direkt eller senare sålts till utlandet, framför allt Danmark och Norge, eller förlist eller upphuggts. Som exempel på byggnationens storlek kan nämnas att det uppgives att på Söbben på 1870-talet icke mindre än 20 fartyg, mindre och större, på en gång varit under byggnad.

På *Söbben* byggda:

1871	skonert	Ida Sofia,	166 ton,	ek	&	furu
1877	»	Primus,	217	»	» »	»

O. Berndtsson på Söbben omtalar att han fått hjälp av skeppsbyggmästare Seldén på Buvenäs med spantutslagning etc. (O. Hasslöf).

Vid sjösättningarna gick det livligt till och det vankades på de flesta varven rikligt med dryckjom, när fartyget kommit i sjön. Så omtalar Alexander (Zander) Andersson på Söbben att bland annat en särskild dryck kallad "flep" serverades. Den skulle ha bestått av risgryn kokt med sirap och tillsatt med brännvin. Resultat lär icke ha uteblivit för dem, som smakade allt för mycket.

Denna "flep" tillagades tydligen på skilda sätt på de olika varven, för enligt en uppsats av fru Anna Seldén i Göteborgs Handelstidning för den 29/5 1954 gjordes den ute i skärgården på följande sätt. Äggulor rördes med socker och medsols och "ente garne vejen" för då skar sig "fleppen". När äggsmeten var färdig slogs brännvinet i, så en ny omrörning, och till sist det hembryggda ölet, eller "drecken". "De va grejer de" och enligt "di gamle, nöt för sej skel".

Den större varvsrörelsen på Söbben slutade ganska tragiskt. Vid sjösättningen av en skonare år 1882, som senare fick namnet Venus, ansåg man att den, som man brukade använda vid sjösättningarna, var för dyr, han skulle ha 3 à 4 riksd. om dagen, och man beslöt klara sig själv. Det bar emellertid icke bättre till än att fartyget råkade fastna i leran utanför varvet — byggena sjösattes här sidleds, och icke som annars var vanligt med fören först — och det så kraftigt att det tog ett år innan man fick loss det. Man kunde endast komma åt att gräva vid lågvatten och detta förklarar den långa tiden.

Djupvik-Krogane.

Dessa varv drevs av fyra bröder Samuelsson, av vilka Anton och Adolf hade Djupvik samt Karl och Bernhard Krogane-Sandvik-varvet. Bägge varven på Kroganes mark.

1863 skonert Ida Charlotta, 144 ton, ek & furu
1868 » Charlotta, 145 » » » »
1871 skrufångfartyget Hjalmar, 218 ton, ek & furu, på annat håll försett med ångmaskin på 45 hkr, redare W. Fleetwood, Göteborg.
1874 skonertskeppet Tekla Maria, 170 ton, ek & furu.
1877 briggen Gustava, 266 ton, ek & furu.

Detta var sista fartyget som byggdes här.

Kärr.

1850 skonert Zenobia, 131 ton, ek & furu.

Öberg.

1880 skonert Ingeborg på 202 ton, ek & furu, och tvenne råseglare Alger och Janet, för vilka närmare uppgifter saknas, samt
1883 skrovet till skruvångfartyget Agnhammar. Ägare till varvet J. O. Kollén, arrendator skeppsbyggmästare J. H. Seldén.

Buvenäs (gamla varvet) byggmästare Andreas Nilsson i Bräcke.

1841 (?) galeas Ferdinand, 78 ton, ek & furu.

Stillingsön.

1873 galeas Andreas, 88 ton, ek & furu.
1867 slup Kusen, 67 ton, ek & furu.

Slussen.

1833 jakt Sjöfreden, 75 ton, ek & furu.
1857 skonert Anna, 93 ton, ek & furu.
1875 skeppet Mentor, 298 ton, ek & furu.

Regårdsnäs.

Detta varv ägdes av Bernt Andersson, på sin tid Långelandas största jordägare, men tyvärr saknas alla uppgifter om varvsrörelsen.

När varvet vid Slussen startade är icke fullt klart men i början av 1800-talet är skeppsbyggmästaren Abr. Olsson på Ström ägare. Han ansågs på sin tid vara Orusts rikaste man och efterlämnade till vardera av sina åtta barn 1/16 hemman jämte 10.000 kr. i kontanter. Han beskrives som en man av jättedimensioner såväl i kroppsbyggnad som i energi och myndighet. Stödd på en hög stav ledde han skeppsbyggeriet, som under hans tid låg vid Slussåns utlopp på Ström-sidan. Det uppgives att det var främst oceangående fartyg, som byggdes där. Abr. Olsson efterträddes av sin son, Gustaf Abrahamsson, född 1811. Han hade icke blott ärvt faderns okuvliga energi utan även hans volyminösa kroppshydda. Han biträdde redan från unga år sin fader vid hans fartygsbygge, vartill han efter faderns död 1866 blev ensam ägare, men förlade varvet på motsatta sidan av Slussån, d. v. s. på Edet intill Runneberget, där vattendjupet och sluttningen var bättre ägägnat för stapelavlöpning beträffande större fartyg.

Efter överkontrollören vid tullverket Abraham Wetterströms efterlämnade anteckningar, vilka välvilligt ställts till förfogande av släktingarna, och varifrån ovanstående uppgifter äro hämtade, skola vi nu med hans egna ord återgiva, vad han skriver om det sista stora fartygets sta-

pelavlöpning på Slussen. ”Det sista större nybygget var briggen ’Mentor’. En vacker sommardag 1875 gick det av stapeln. Oöverskådliga folkmassor kantade höjderna kring Slussen och flaggor vajade från provisoriskt resta flaggstänger. Byggmästaren (alltså Wetterströms morbror) Gustaf Abrahamsson, hade själv fattat posto uppe på ett jättestort stenblock, som tjänstgjorde som förhåll, och därifrån leder han stapelavlöpningen. Hans våldsamma energi florerar i högsta potens. Han ryter ut sina order, spottar i näven ideligen, som han hade för sed, stöter sin tjocka järnskodda ekpåk mot stenblocket, och då fartyget ej rör sig ur fläcken, utmanar han alla de avgrundsandar, som våga trotsa hans vilja. Omsider går fartyget i sjön och förtöjes vid stora bryggan. Nu tar ett sju dundrande kalas vid ombord på briggen. Släktens honoratories äro inbjudna, bl. a. mina föräldrar, och då min moder hade för sed, att ta ett av sina barn med sig på varje bjudning och den utvalde alltid blev den, som vid tillfället hade de snyggaste kläderna, så råkade jag bli den lycklige. I kajutan akterut serverades toddy jämte andra godsaker. Vid stormasten förut var placerad en jättestor kopparkittel fylld med en starkt alkoholhaltig maltdryck. Då jag av nyfikenhet drogs dit, räcker mig överste munskänken Kalle Nykvist ett helt dricksglas av denna söta dryck, vilket jag tömde i ett enda svep. Vad som sedan tilldrog sig vid detta för en 5-åring så minnesrika ’båtöl’, har jag givetvis inget minne av.”

Tryckhålan.

Detta varv drevs av Simon Carlsson. Här synes mest mindre båtar ha blivit byggda, men man utförde även reparationer och dylikt av större fartyg.

Syltenäs.

Skeppsbyggmästare Abraham Isaksson från Skörbo.

1865 skonert Hulda, 115 ton, ek & furu.
1870 » Gerda, 169 » » » »
1871 brigg Mathilda, 193 » » » »
1873 skonert Hilda, 158 » » » »
1874 skonertskepp Torrhamn, 196 ton, ek & furu.

De bägge sistnämnda fartygen stapelsattes av skeppsbyggmästare Isaksson, men när denne dog 1874, övertog hans son, J. H. Seldén, då 19 år gammal, slutförandet av fartygen. Sedan detta skett nedlades varvet. Det något egendomliga namnet ”Torrhamn” har troligen fartyget fått på grund av att det varit särskilt byggt för laster till så kallade torrhamnar, hamnar där fartygen vid ebb ligga torra på botten, och därför behöver särskilda kölförstärkningar.

Buvenäs varv

anlades av skeppsbyggmästare J. H. Seldén år 1884. Han var, som framgår av det ovanstående, son till Abraham Isaksson på Skörbo, och även svärfadern var skeppsbyggare och hade det gamla varvet på Buvenäs, Källevik. Sedan Seldén slutfört de bägge fartyg, som var under byggnad på Syltenäs varv vid faderns död, reste han till Göteborg för att studera skeppsbyggeri hos skeppsbyggmästare Bagge på Gamla Varvet i Göteborg under åren 1874—75. Han återvände sedan till Orust, var först anställd, och sedan arrendator av det av J. O. Kollén ägda varvet på Öberg (Rödbergspall). 1884 flyttade S. till Buvenäs och byggde där en mängd fartyg, såväl stora skepp som mindre fartyg, såsom lotsbåtar, lustsegelfartyg, inalles 51 stycken småfartyg.

TRE GENERATIONER SKEPPSBYGGARE

Abraham Isaksson,
f. 1825, d. 1874.

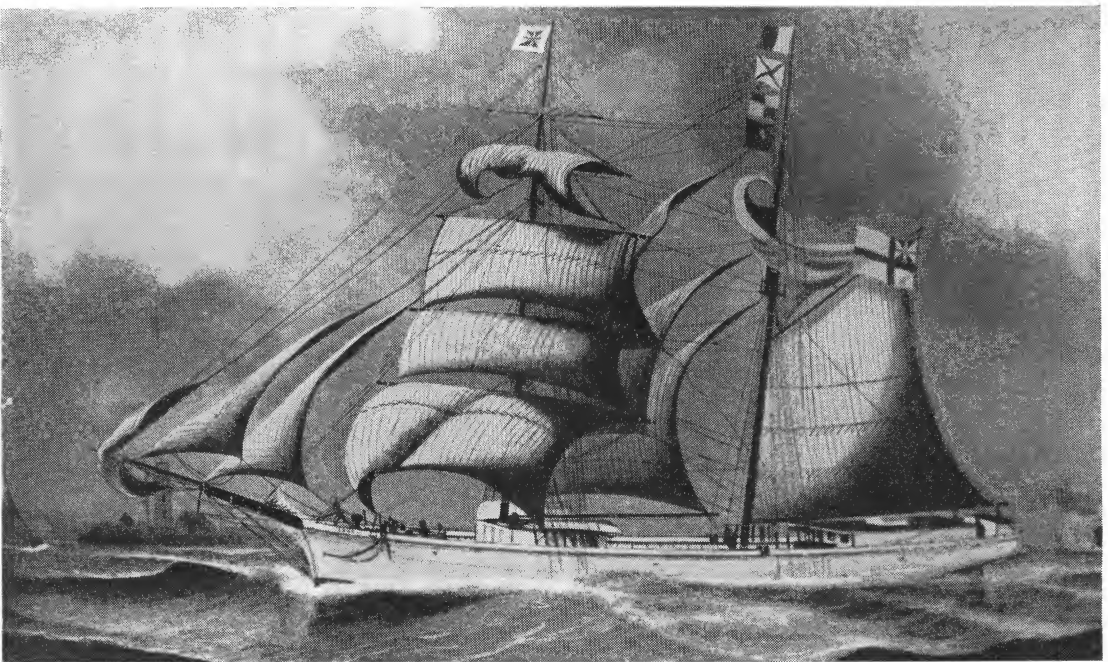
J. H. Seldén,
f. 1855, d. 1921.

Folke Seldén,
f. 1891, d. 1949.

Bland de större återfinnes 1886 skonertskeppet Nautilus, 174 ton, ek, furu & gran, 1890 en laståpgare på 350 ton dw, som fick maskin på annat håll, 1891 skonerten Ebba, 179 ton, ek & furu, 1892 galeasen Peter, 40 ton, ek & furu, 1893 galeasen Folke, 40 ton, ek & furu, 1894 ett mudderverk för Uddevalla stad och 1896 galeasen Harald, 39 ton, ek & furu. Första motordrivna färjan för Svanesund—Kolhättan byggdes av S. år 1910. Denna färja lär fortfarande finnas kvar någonstans i Bohuslän och som ett kuriosum kan nämnas att akterskeppet av skonertskeppet Nautilus numera tjänstgör som sjöfartsmuseum i Torekov. Efter J. H. Seldéns död 1921 nedlades varvet. Seldén var en mycket driftig och initiativrik man och en framstående kommunalman. 1895 anlade S. på Buvenäs ett mindre sillkokeri, där överskottssill bereddes till gödning. Hans son Folke S., död 1949, blev efter avlagd skeppsbyggeriexamen vid Chalmers i Göteborg 1919 anställd vid Aktiebolaget Götaverken, där han snart utnämndes till överingenjör och chefskonstruktör. Sedan S. på grund av sjukdom nödgats lämna Götaverken, bedrev S. konsulterande verksamhet och konstruerade en mängd fartyg, bl. a. ”Albatross”, Broströmskoncernens elevfartyg, en av Götaverkens flytdockor på 28 000 ton, isbrytare etc. S. konstruerade också en maskindriven bilfärja, som blev prototypen för en mängd dylika färjor. Seldén var utan tvekan en av Sveriges främsta skeppsbyggnadsingeniörer och blev 1931 ledamot av The Institut of Naval Architects i London och 1934 av Ingeniörsvetenskapsakademien.

Sedan järnfartygen mera allmänt börjat byggas och ångan som drivmedel fått allt större användning, gick

Skonerten "Ebba", byggd på Buvenäs Varv år 1891.

varvsrörelsen på Orust allt mer tillbaka, och de flesta varven nedlades eller ägnade sig åt byggandet av mindre båtar. En uppblomstring har på senare år skett genom de många kappseglings- och lustbåtar, som byggts på varven, varav en hel del för export till U.S.A. Det är den gamla båtbyggeriskickligheten som åter kommit till heders.

När skeppsbyggeriet i Torps socken började nedläggas på 1880-talet slumpade det sig så att en ny verksamhet kom i stället. Det var brytningen och exporten av fältspat och kvarts. 1884 börjar en tysk vid namn Rahdmann driften på Söbben, och denna fortsätter ända fram till 1916, då driften måste nedläggas på grund av kriget och brist på fotogen till motorerna för länspumpningen av gruvhålen. Rahdmann hade i sin tjänst en bokhållare P. Wistrand, och denne ledde den på Töllås från och med 1888 drivna gruvrörelsen. Enligt traditionen skulle det på Töllås ha varit en bångstyrig häst, som genom skrapningar med hovarna blottat markytan och fått folk att märka den egendomliga bergarten. Första skottet på Töllås lär ha skjutits på själva midsommarafton 1886. Även på Töllås pågick driften fram till 1916, då den av samma orsaker som de för Söbben måste nedläggas. Att driften varit, åtminstone tidvis, betydande, framgår av att gruvhålet på Töllås är 55 meter djupt och upptill 28 meter långa gångar sprängts in i berget. Folkhumorn döpte den första gången till England och den senare, som gick längre, till Amerika. Arbetarna ansåg tydligen att de kommit långt bort från hemorten. Tidvis måste arbetskraft skaffas från andra orter och även från Inland kom folk hit. Fältspaten och kvartsen gick till Tyskland, där den kom till

användning för vissa sorter av porslin, framför allt det s. k. hårda porslinet. Här kan inskjutas att de viktigaste fyndorterna för fältspat i Europa just finnes i Skandinavien. Förutom på Söbben och Töllås bröts fältspat på Stenshult och Timmerhult och även på andra platser inom Myckleby kommun försökte man sig på brytning, men med i regel dåligt resultat.

1800-talet var den stora nydaningens tid, och på alla områden gjordes stora och viktiga framsteg. Något som för Orust var av mycket stor betydelse var de förbättrade kommunikationerna. Förut hade man ju endast haft färjeförbindelserna eller båt att tillgå och detta medförde att trafiken inskränktes till det endast absolut nödvändiga. Sedan ångan tagits i bruk även för fartygs framdrivande, började förbindelserna med fastlandet att förbättras. Redan 1814 hade engelsmännen Samuel Owen i Stockholm byggt det första ångfartyget i Sverige, The Witch (Häxan), och sedan de första stapplande stegen tagits, gick det fort vidare. 1823 gjorde ångbåten Braut Anund sina första turer på västkusten och på 1840-talet gick ångfartyget And. Knape, kapten Bildt, i trafik mellan Lysekil och Uddevalla. Hjulångarne Strömstad, Uddevalla, Halland och Marstrand gjorde sin entré på 1850-talet. På 1870-talet startade så Ångfartygs Aktiebolaget Bohuslänska Kusten sin trafik mellan Göteborg—Uddevalla—Lysekil och som första fartyg insattes ångaren Valborg, byggd 1874, och förd bl. a. av den vida namnkunnige E. Johnson, kapten "Bli mä" kallad, och om vilken mångfaldiga historier finnas. Efter Valborg följde Alfhem, byggd 1886, och sedan under 1880/90-talen kom de så kända Viken, Rob. Thorburn, Bohus, Kung Rane, Borgila, Uddevalla, Göte-

Petter Pettersson-Dahlberg,
f. 1832, d. 1927,
smed vid Syltenäs, Öbergs och Buvenäs' varv.

borg, Oscar Dickson, sedermera omdöpt till Oslo, och laståmgaren Viktor. Dessa båtar trafikerade bland annat bryggorna Svanesund, Stillingsön, Buvenäs, Slussen och Sörgraven. Det ungefär samtidigt startade Marstrands Ångbåts Aktiebolag bedrev trafik på Tjörn och Orusts sydkust med dess bryggor. Bohuslänska Kusten bedrev även trafik med rundtur från Uddevalla till de olika bryggorna och tillbaka till Uddevalla, och denna trafik

var tidvis daglig. På 1870-talet var det en hjulångare Axel, närmast av ångslupstyp, som insattes på denna trade, och kapten på denna var förut bemälde Emanuel Jonsson, "Bli mä". Han hade först fört jakter men kom sedan i Axel, och därefter i Alfhem för att slutligen 1882 tillträda befälet på ångaren Viken, som han förde i mer än 25 år.

Genom att det på detta sätt tillkom trafik mellan Buvenäs och Ranneberg, upphörde tydligen så småningom den tidigare här bedrivna (Syltenäs—Resteröd) uppehållna färjerörelsen och det blev istället privata personer, som övertog personbefordringen från Inland till Orust på detta ställe. Ehuru tillhörande 1900-talet skall nämnas att efter Bohusbanans färdigbyggande till Uddevalla och tillkomsten av Resteröds järnvägsstation år 1907 blev det vanligt att folk reste dit och därifrån, gick ner till Rannebergs brygga, där känt folk hämtade, eller man anlitade fyrvaktaren för Björningarnas fyr, som bodde på Tången i Forshälla socken, och som mot 25 öre, när det var flera personer och för 50 öre för ensam, rodde över. Han hade flera båtar, som när, som det kunde hända, ända upp till 50—60 personer på en gång skulle över, fick ros av någon eller några av resenärerna, varefter han på återvägen tog de tomma på släp, så att nästa laddning kunde överföras.

Genom ångbåtstrafiken bröts, kan man säga, Orusts isolering, och även utsocknes börjar finna sin väg hit. Badorten Stillingsön tillkom på 1860-talet och även till andra platser sökte sig sommargäster.

Men det var icke bara ångbåtstrafiken som bidrog härtill. Även andra kommunikationsleder tillkom, såsom telegraf och telefon, och även postbefordringen förbätt-

rades med flera poststationer. Till riksdagsman i andra kammaren hade Orust och Tjörn 1881 valt fil. dr. Axel V. Ljungman, som även var medlem av landstinget och Hushållningssällskapet. Någon bättre och ivrigare förkämpe för de bägge öarnas kommunikationer hade knappast kunnat fås, och han ägnade sig med brinnande intresse åt detta och andra öarnas angelägenheter. Han var en orädd man och tvekade icke sjunga ut mot vad han ansåg vara felaktigt. Redan på 1850-talet hade Mollösund fått såväl telegraf- som telefonstation (telegrafstationerna tillkom i regel först), men i motion i riksdagen 1885, liksom i skrivelse till länsstyrelsen samma år, påpekar L. det oriktiga häri och påyrkar att telegrafstationen bör flyttas från Mollösund till Varekil, där en centralstation bör anläggas med ledningar dels till Ellös över Ileberg, dels till Stockevik på Tjörn och även till Stenungsund och till Mollösund över Nösund. Han påpekar därvid bl. a. att telegraf- och telefonstationen i Mollösund fått en så isolerad placering att den endast var till föga gagn för ön och att den fått denna på grund av att Mollösund var en av landshövdingen greve Alb. Ehrensvärd särskilt gynnad plats — han hade där sitt sommarställe — och att stationen mest var till fördel för ett enskilt handelsintresse. Om det var detta som tog skruv eller ej skall vara osagt, men 1886 var de av Ljungman föreslagna linjerna färdiga. Han påyrkar senare linjer till Svanesund, Stillingsön, Henån och Slussen och så småningom kommer även dessa förbindelser till stånd. Under 1880/90-talet pågår en livlig fejd mellan kommunerna om de tilltänkta järnvägarnas sträckning och även häri tager Ljungman synnerligen aktiv del. 1887 tillsätter landstinget en kommitté på 5

ledamöter, varibland även L., för att utreda en järnvägslinje, som från Uddevalla över Torp, Berg, Bokenäs, Munkeby och Malösund skulle hava sin ändstation i Ellös. Redan 1886 hade landstinget tillskrivit K. M:t om denna järnväg, som beräknades få en längd av 40,56 km och draga en kostnad av 2.177.000 kr. Men icke nog med att järnväg planeras, för slutstationen i Ellös utarbetas fullständig stadsplan, ja, till och med möjligheten av att få vatten till såväl de tilltänkta innevånarna utan jämväl till ångloken är undersökt! Det skulle föra för långt att gå in på alla faserna i denna strid om järnvägar, slutet blev att köpingen, från 1903 staden Lysekil, fick banan, som blev färdig 1913.

För landsvägarnas del gick det sakta och nästan lika knaggligt som vägarna själva voro. Visserligen fick lantmätarna i uppdrag att räta och på annat sätt ordna med de större vägarna, de s. k. häradsvägarna, och många stämmor utlysas för att med socknarna diskutera om detta. Men grannsämjan är icke alltid så god och fattade beslut överklagas och så blir det att börja på nytt. Härtill kommer att underhållet skulle göras av bönderna själva, var och en för sin bit i förhållande till gårdens storlek, och detta kunde endast medföra att goda vägdelar avlöstes av dåliga sådana. Även får tagas hänsyn till att en vägunderhållare kunde få en bit av vägen tilldelad sig, som var svår att underhålla, medan en annan fick en lättare. Till detta kom så de enkla redskapen. Ännu 1887 heter det att Mycklebyborna icke ha landsväg till varken kyrka, lastageplats eller kvarn och 25 hemman hade långt till allmän landsväg. Detta år var den bästa vägen den, som gick från Vräland förbi Assmunderöd fram till Slussen, varifrån den bästa

förbindelsen till Uddevalla fanns. I 1818 års dombok finnes infört ett brev från kyrkoherden Bohlin till häradshövdingen och vari han klagar över att många rida till kyrkan och därvid ej följa vanlig väg, utan över ängar, som det bäst passar, och att hästarna sedan släppas lösa i den hage i närheten av kyrkan, som ligger närmast och synes dem tjänligast. Ännu i slutet av 1800-talet äro vägförhållandena långt ifrån goda.

På sjukvårdens område gick utvecklingen under 1800-talet framåt om än alltjämt de hygienska förhållandena voro dåliga. Mot den svåraste sjukdomen, smittkopporna, infördes bestämmelser om vaccination, och fram på mitten av 1800-talet tillsättes på sockenstämmorna inom kommunen vaccinatörer, som skola vaccinera barnen. Koleran härjar i Sverige såväl under 1830- som 1850-talet och åtgärder vidtagas av sockenstämmorna för att de i farsoten avlidna snabbt skola kunna begravas, och till att vårda de sjuka antages äldre kvinnliga fattighjon, som frivilligt åtaga sig sysslan. Emellertid synes Orusts avskilda läge även nu ha varit en god hjälp i kampen mot denna fruktade sjukdom. Dock drabbades Torp 1853 och 1866 Långelanda av farsoten. Tidvis uppträder rödsoten, troligen hitförd med från tropikerna återvändande sjöfolk, och 1857 har särskilt Torp socken känning av denna sjukdom. Även nervfeber och difteri voro genom sin epidemiska karaktär fruktade sjukdomar under denna tid.

1836 hade genom Bildtska släktens initiativ Orust fått sin första provinsialläkare. Genom hans placering på Kårehogen kom han emellertid på grund av avstånden och de dåliga vägarna icke att anlitas så mycket av Myckleby pastorats innevånare. På provinsialläkarens

förslag tillsättes 1853 sundhetsnämnder att under epidemierna övervaka hälsotillståndet.

1855 anställer pastoratet en för socknarna gemensam vederbörligen examinerad barnmorska, Sofia Gelhaar från Göteborg, och hon skulle i lön åtnjuta 1 riksd. för varje hemman och dessutom för varje förrättning en avgift av från 5 ned till 1 riksd. allt efter familjens ekonomi. Allt som allt beräknades detta giva henne en årlig inkomst av 200 Rdr Banco. 1861 meddelas på gällstämma — pastoratsstämma — att hon slutat efter av henne gjord laga uppsägning och att ny borde anställas. Härtill svarar pastoratsborna, att då ingen "olycka" skett sedan barnmorskan Gelhaar avflyttat, det vore onödigt anställa ny. Efter en del överklagelser anställes emellertid den 3 dec. 1862 den nya barnmorskan Gustafva Charlotta Hansson från Torp socken. 1858 hade nye provinsialläkaren O. N. Gammelius yrkat om bidrag från Orust och Tjörns innevånare till läkarebostad i Nösund, men detta avslås av alla tre socknarna, då de anse avståndet till Nösund för långt och det är närmare till Uddevalla. 1862 utser socknarna ombud för att med kronofogden på Toggestala diskutera frågan om provinsialläkarens bostad, och dennas placering.

På 1850-talet börjar särskilda s. k. lasarettspengar att utdebiteras och på skattsedlarna upptages även avgift till kurhus.

Tills dess provinsialläkare blivit antagen för pastoratet och troligen även långt därefter blev det gamla beprövade huskurer, som även på detta område tillgreps när man drabbades av sjukdomar.

I första kapitlet har något berörts folkmängden under

äldre tider och här skall lämnas några siffror härom från 1700- och 1800-talet. 1749 infördes i Sverige allmän folkräkning för varje år, för övrigt den första i hela världen, och för detta år lämnas för kommunens räkning följande uppgifter:

	Hushåll	Kvinnor	Män	Under 15 år	Över 60 år	Summa
Långelanda	91	332	313	147	86	645
Myckleby	105	428	391	347	87	819
Torp	66	229	222	154	50	451

För 1860 finnes endast uppgifter för hela innevånareantalet utan uppdelning i grupper, och dessa ställer sig för Långelanda 2.068 personer, Myckleby 2.572 och för Torp 1.794. Sitt högsta innevånareantal når respektive socknar, Långelanda år 1865 med 2.144, Myckleby år 1877 med 2.637 och Torp år 1895 med 2.119 personer. Som synes tillväxer befolkningen under 1800-talet starkt, men trots alla framsteg på olika områden kan den icke beredas full sysselssättning eller bärgning och härtill bidrog naturligtvis framför allt de svåra missväxtåren och de tryckta tiderna för jordbruket. I alla protokoll från socken- och kommunalstämmor klagas över fattigdomen och hur svårt socknarna ha att komma till rätta härmed. Fortfarande skötes fattigvården så att dels säd, dels kontanta penningar utdelas till dem, som förmå klara sig själva, medan för de som äro för orkeslösa härför eller för unga utackordering sker till de hushåll, som åtaga sig deras försörjning till lägsta kostnad för socknen.

I senare delen av 1800-talet börjar utflyttningen från socknarna på allvar, främst till de större städerna, men på 1860—1870-talen börjar också Amerikas Förenta

Stater och de stora möjligheterna där att locka. 1866 flyttar sålunda torparen Isak Olsson i Töllås med familj till USA och 1870 torparen Lars Andersson från torpet Bråten under Lilla Vassö också dit. Dessa två skulle under de närmaste 30—40 åren få många efterföljare från kommunen. År 1900 har folkmängden i Långelanda nedgått till 1.757, i Myckleby till 2.217 och i Torp till 2.014 personer. Nedgången fortsätter sedan i allt snabbare takt och som jämförelse kan vi nämna siffrorna från sista folkräkningen den 1 jan. 1957, då Långelanda hade 1.075, Myckleby 1.145 och Torp 961 innevånare, eller tillsammans endast 3.181 personer.

III

Gårdarnas öden

I detta kapitel skola vi sockenvis beskriva de olika gårdarnas öden. Att härvid vissa hemman fått större utrymme än andra beror icke på att de senare varit mindre betydelsefulla än de förra utan på att många gårdar icke "figurera" i tillgängliga offentliga handlingar. När det gäller till ex. hemman eller gårdar tillhöriga Hvitfeldtska stiftelsen förekommer dessa endast mycket sällan i domböckerna, dessa gårdar gingo i regel från far till son, generation efter generation, utan att göra något nämnvärt väsen av sig, och samma är förhållandet med många gårdar, som gått från led till led.

Några förklarande ord till i det följande använda beteckningar skall här lämnas. När kungamakten eller staten började få ordentligt grepp över landet, var en av de första åtgärderna att skattelägga gårdarna, och de influtna skatterna användes till rikets gemensamma försvar och till konungens, hans hovs och den stående krigsmaktens underhåll under fredstid. Många gårdar voro från början kungsgårdar, sedermera kronogårdar, och blev någon på grund av opposition mot kungen, utebliven skatt, vanhävd eller annan orsak fördriven från gården eller ur riket blev hans gård utan vidare indragen

till kronan. Även ödejord och jord, som icke av någon brukades eller hävdades som viss mans blev kronomark. För att kunna få folk till krigsmakten kunde kronogårdar överlåtas på viss man, fritt eller mot lösen, mot att han förband sig hålla häst och ryttare, och därvid erhölls jämväl skattefrihet till kronan, frälse. Samma skattefrihet fick var och en för sin ägda gård om han höll häst och karl. Kronogårdar såldes även utan denna skyldighet men blev då skattegårdar, de skatteköptes. De skattefria gårdarna kallades frälsegårdar och ur detta frälse uppstod adeln. För en rättvis och jämnare beräkning av skatterna sattes gårdarna i början av 1600-talet i mantal. Helt mantal motsvarade en gård, som kunde giva sin ägare hans bärgning och hel, normal, skatt. En mindre gård fick lägre mantal, (dock ej på den tiden lägre än 1/4) och en större motsvarande högre. Mantalsuppgifterna, som ursprungligen liksom nu, varit en räkning av folket, fick alltså även en annan betydelse, en ekonomisk. Mantalet som skatteunderlag var icke fast utan omräknades under årens lopp till dess det genom grundskatternas hävande under åren 1892—1904 slopades som beräkning för skatterna och självdeklarationen infördes. Kronogårdarna brukades av arrendatorer, kronobönder, som stodo under uppsikt av fogden och till honom erlade avrad, skatt, som var lika med den som den självägande bonden fick erlägga. Denne kallades skattebonde eller odalbonde, odalman, en fri man, men kunde han icke erlägga skatten blev han skattevrak och kunde vräkas från sin gård. Denna kunde också förverkas genom urbota brott, man dömdes från gods eller kanske till och med från liv, ära och gods. Att man på så sätt kunde dömas från gods berodde på att kronan hävdade att även om

bonden skatteköpt sin gård, var denna alltjämt kronans, det var endast brukningsrätten bonden köpte. Först långt fram på 1700-talet (1789) frångick kronan denna ståndpunkt efter en seg och långvarig kamp från bondeståndets sida och bonden tillerkändes samma rätt till jorden som frälset och adeln. Om före denna tid en gårds avkastning genom nyodling eller dylikt drevs upp blev följden att gården sattes i högre mantal med åtföljande högre skatt. De bönder, som brukade kyrkans, adelns och frälsets gårdar, kallades landbor, och de erlade till ägarne dels så kallad landskyld (namnet arv från norska tiden), dels skatt som de övriga. Omkring 1570 infördes i Sverige den första jordeboken, i det följande betecknad jb, en fortlöpande förteckning över alla gårdar i riket, och för Orusts del är den äldsta svenska jb av 1678. 1573 års jb var den norsk/danska. Ett normalt hemman delades ur skattesynpunkt i 24 öresbol. (förkortat öb). Utan att närmare ingå på de olika kronoskatterna skall endast nämnas att utöver ordinarie skatter kunde extra gärder påföras. Från dessa extra gärder voro endast säterigårdarna befriade, men annars gäldades de av alla, dock att adelns och kyrkans landbor endast betalade hälften av vad skatte- och kronobönder betalade. Från till kommunen, socknen, utgående skatter var ingen befriad utan de erlades av alla. Kyrkan underhölls och prästerskapet avlönades av kommunen och utöver sin lön hade prästerna rätt taga betalt för utförda förrättningar, dop, begravningar etc, och rätt till gåvor från den icke besuttna befolkningen.

Något för det svenska bondesamhället säreget var den så kallade bördsrätten. Enligt urgammal rätt ansågs en gård ej egentligen tillhörig viss man utan släkten,

och enligt de äldre svenska lagarna kunde en gård icke säljas utan ättens samtycke och i första rummet skulle den säljas till någon medlem av ätten. Ur dessa bestämmelser uppstod bördsrätten, vilken bestämde att det ålåg säljaren, senare köparen, att till ättemedlem *hembjuda* gården, först i hans hem och sedan tre gånger *uppbjuda* den på tinget, innan fasta på gården kunde erhållas. Men icke nog härmed. Hade någon utom släkten erhållit fasta, kunde trots detta, släkting med nära börd till den forna ägaren lösa till sig gården, mot erläggande av bördeskilling, som i äldre tider var lika med gårdens uppskattade värde, och i senare tid köpeskillingen. Detta kallades att börda och den som gjorde det bördeman. Denna bördsrätt kunde intill 1681 göras gällande ända intill 30 år efter försäljningen, men ändrades då till att gälla 4 år.

Vi övergå så till beskrivning av gårdarna i de tre socknarna. Vid namnens stavning har den i 1957 års fastighetslängder brukade kommit till användning.

LÅNGELANDA SOCKEN

Angrimseröd.

Jb. 1668 3/8 krono-, f.d. klosterhemman. Skatteköptes 1724 från kronan av bönderna Henrik Svensson och Olof Jonsson för 63 riksd. smt. Av gångna tiders gårdsbrukare må omtalas; Lars Börjesson gift med Anna Jensdotter, född 1636, död 1711, dotter till Jens Gullbrandsson i Vräland.

På ett förpantat torp bodde här, efter komminister Olof Winborgs död 1842, hans änka Chatarina Olsdotter, född

1804, död 1888, bördig från Bro socken. Här inträffade den 28 juli 1888 en tragisk händelse då 3 personer kommo för att rånmörda hemmansägaren Olof Johansson därstädes. De slogo ihjäl hans hustru och misshandlade svårt honom själv. Mördarna var bröderna Otto och Johan Krans från Resteröd samt skräddaren Johan Olausson från Långelanda socken.

Bräcke.

Jb. 1573 heredmansgård och enligt 1668 års jordebok 1/2 adelshemman, blev 1694 reducerat till kronan och gjort till 1/4 kronohemman.

Burås Grenegård.

Jb 1668 1/2 frälsehemman och tillhörde Margareta Hvitfeldt. Efter hennes död under gymnasieinrättningen.

Burås Uppgård.

År 1722 fick befallningsman Peter Tillrot fasta på 1/2 hemman Burås Uppegård, som han kommit över genom att inlösa 100 riksd. smt. pantesumma av Torger Larsson i Kärlingsund i Dragsmarks socken.

Burås Yttergård.

Är en urgammal odalsgård. 1645 bodde här bonden Olof Halvorsson. Under 1600-talets senare del bodde här en på sin tid välkänd bonde som hette Anders Olsson, f. 1622, död 1709.

Burås Östergård.

Av gångna tiders odalsbönder här må nämnas: Tolle Jonsson, född omkring 1620, död omkr. 1680, han ägde

1/2 hemman, vilket övertogs av sonen Olof Tollesson. 1721 övertogs gården av den sistnämndes son Tore Olofsson, f. 1680, länge skulle sedan avkomlingar av denna släkt vara bosatta här. Den andra hälften av gården ägdes i mitten av 1600-talet av Lars Jacobsson, sedan av dennes son Biörn Larsson, född 1652, död 1694. Gården ägdes sedan av Biörns son Olof Biörnsson, därefter av den sistnämndes son Håkan Olofsson, f. 1717, död 1763.

Västra Bö.

Tillsammans 1 hemman, enl. jb 1573 var 3/4 kronogård och 1/4 prästgods. 1668 omtalas denna gård bestå av 1/2 kronohemman och 1/2 frälsehemman, då tillhörande Rutger von Ascheberg. Denna gård kom till kronan 1694 men skatteköptes senare av bönderna. År 1746 fick Sven Biörnsson fasta på 1/4 hemman därstädes, som han 1744 köpt av välborna Sigrid Ermpeus och hennes son Fredrik Joakim Götenstjärna för 600 riksd. smt.

Östra Bö.

Jb 1668 ett kronohemman, som skatteköptes 1734 för 100 riksd. smt av bönderna Anders Chrestensson, Esbjörn Chrestensson, Simon Olsson och Torger Östensson. Den sistnämnde kom hit genom gifte med Börta Larsdotter, de hade sonen Bernt Torgiersson, senare boende i V. Röra, vilken blev häradsdomare och riksdagsman och därigenom förde bygdens talan både inom och utom sin hembygd.

På gården fanns en väderkvarn som revs omkring 1940 som den sista på trakten.

Gömme.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman. Har så långt hävderna kunna förtälja varit en plats av betydelse, hemmanets läge i närheten av färjeplatsen Svanesund har bidragit härtill. Gömme var liksom porten ut till vida världen.

1645 ägdes gården av Björn Olsson, som var bördig från Tjörn, gift med en bondedotter från Norums socken, och av Lars Markusson bördig från Högenorum. Denne var gift med en syster till Björn Olssons hustru. Dessa var alltså ej infödda Orustbor men båda gårdsdelarna gingo länge i deras avkomlingars ägo.

Uti 1673 års dombok omtalas att Lars Markussons son Esbjörn Larsson född 1651, på skjutsfärd med Konungens order till Herrgusseröd, Ucklums socken, i augusti månad blev så svårt slagen på vägen att han senare avled. Här som ofta annars kunde den skyldige ej utpekas och straffas. Under förhör inför domstolen få vi dessutom veta att det redan då var brukligt att vid gudstjänsten göra tacksägelse och omtala de dödas ålder.

Det var ofta svåra uppdrag att i dessa tider hava skjutsskyldighet och tjänstgöra som kurir.

På torpstället *Skäret* under Gömme bodde i början av 1800-talet en hattmakare som hette Carl Vidgren, född 1766.

Haga.

Jb 1573 skattegård, även i 1668 jb omtalat som skattegård, räknas i 1825 års jb som 1/2 hemman. Av äldre tiders odalsbönder må nämnas att gården 1645 ägdes av bonden Helge Börjesson, men gården synes vid denna tid varit ganska ringa uppodlad.

Lilla Hals.

Jb 1668 1/2 skattehemman. År 1688 fick Jon Henriksson fasta på denna gård, som han köpt för 122 riksd. smt.

I äldre tider var det ofta samma ägare till gårdarna i Stora och Lilla Hals eller också var de nära besläktade.

Stora Hals.

Jb 1573 skattegård, men ägaren synes hava kommit på obestånd, ty 1668 omtalas gården som ett kronohemman. Detta hemman blev 1691 donerat till bonden Jon Henriksson och skatteköpt 1747. Jon Henriksson var född 1634, gift med en dotter till Jens Gullbrandsson i Vräland. Han var nämndeman och en rik, betrodd person. Flera generationer skulle sedan äga gården efter honom. I denna släkt fanns många initiativrika, begåvade och betrodda personer, men de voro samtidigt brutala och stridiga till sitt sinnelag, varför de ofta gjorde livet surt för sina grannar. Jon Henrikssons son Henrik Jonsson övertog gården, han var född 1682, död 1756. Han hade en gång illa slagit en granne, varför dåvarande prästen i Långelanda, Bernhard Stålberg, skulle tala honom tillrätta. Henrik lovade härvid att bättra sig, men när prästen var på hemväg från grannen hade Henrik lagt sig i bakhåll för att ge prästen stryk. Det blev dock i stället Henrik som blev grundligt genompryglad av den yngre och för sin styrka bekante prästen. Henrik fick intaga sjuksängen och var ett tag illa däran.

Henrik Jonsson var i sitt första äktenskap förenad med Börta Jörjensdotter Maanesköld, hon tillhörde den

adliga ätten Maanesköld på Tjörn. År 1739 blev Henrik Jonssons dotter, Börta, stämd inför tingsrätten för att hon en söndag uti Långelanda kyrka burit de för allmogen förbjudna silkeskläderna. Fadern försvarar henne med att hon i andra led härstammar från adelsmannen Maanesköld av Olsnäs, varför hon äger rätt att kläda sig i silkekläder.

Tångegodset, som i nuvarande fastighetslängder står nämnt med areal och läge okända, omtalas i äldre tider som tillhörande Hals, skrevs Tangegodset.

Håffoss.

Jb 1573 skattegård och omtalas i 1668 års jb som 1/2 skattehemman. Av gångna tiders odalsbönder må omtalas att 1645 hette bonden här Jöns. På denna gård har sedan gammalt varit kvarn, vilken på senare år dock nedrivits. Den siste som här utövade mjölnaryrket var gårdens ägare Johan Niklasson, född 1860, död 1937.

Kebo.

Jb 1573 skattegård, enligt 1668 års jb 1/2 kronohemman och skatteköptes från kronan av bonden Lars Jonsson för 60 riksd. smt år 1724. År 1645 står änkan Kerstin för gården. Av gångna tiders bönder må omtalas, Jon Andersson, född 1659, död 1731. Han kom hit genom gifte med bondedottern Ingeborg Olofsdotter. Dessa köpte 1703 3 öb därstädes. Deras son Anders Jonsson, f. 1699, d. 1763, övertog gården efter föräldrarna.

Västra Kollungeröd.

Jb 1573 skattegård. År 1594 omtalas att här fanns

ett bondehus. I 1668 års jb omtalas gården som ett skattehemman, som betalade landskyld till Stala kyrka. Den vid gården belägna Kollungerödssjön var i äldre tider mycket större än i våra dagar, men den har vid flera tillfällen genomgått sänkningar och den största företogs 1896. Redan 1645 fanns här tre bönder som ägde 1/3 hemman vardera, denna indelning bestod sedan till mitten av 1700-talet.

Av de odalsbönder som en gång levat och verkat här må omtalas Olof Larsson, född 1675, död 1738. Han kom hit 1701 genom gifte med då 70-åriga änkan Kerstin Jespersdotter. Olof Larsson blev med tiden en rik och betrodd person. Vid sin död ägde han ej blott denna gård utan även 1/2 hemman Björneröd och 1/4 Göksäter. Han var bördig från Torp i Långelanda och son till Lars Larsson därstädes. Olof Larsson var kyrkovärd. I gamla Långelanda kyrkas takmålningar stod bl.a. "målad 1729 då Olof Larsson var kyrkovärd". Han var gift andra gången med Karin Andersdotter, född 1678, död 1766, dotter till bonden Anders Svensson, som 1697 kom till V. Kollungeröd från Björneröd. Sonen Relf Olofsson övertog sedan föräldrarnas gård i Kollungeröd.

I 1735 års dombok omtalas en tvist om 1/3 gård här. I början på 1700-talet hade bonden Torbjörn Jonsson kommit på obestånd och bortpantat gården till Olof Persson i Slätthult i Torps socken. Denne lät 1723 sin styvson Lars Karlsson, som var systerson till ovan nämnde Olof Larsson, övertaga gården för 170 riksd. smt, dessutom hade han uppsatt som villkor att Lars Karlsson skulle gifta sig med Torbjörn Jonssons dotter, vilket denne också gjorde. 1735 sökte Torbjörn Jons-

sons övriga barn att återfå denna gårdsdel, vilket domstolen dock icke gick med på.

Den gårdsdel som nu kallas Sjölunda var förr torpstället Nordkrok.

Östra Kollungeröd.

Jb 1573 skattegård och uti 1668 års jb nämnt som ett skattehemman. År 1594 omtalas att här fanns ett boningshus. Gården synes hava varit mindre uppodlad än V. Kollungeröd och 1645 finnes här bara en bonde. Denne hette Peter Amundsson.

I mitten av 1700-talet bodde på torpställen under denna gård tvenne båtsmän vid namn Anders Trana och Olof Hvitskägg.

Långelanda.

Jb 1573 skattegård och omnämnes i 1668 jb också här som skattegård och uti 1811 års jb som 5/8 skattehemman. På denna gård fanns i äldre tider en betydande kvarn och i 1723 års dombok omtalas att kvarnhuset var så förfallet att nytt måste uppföras. År 1645 ägdes gården av en änka Gro. 1800 av bonden Jöns Jermundsson, f. 1760, d. 1809, bördig från Ö. Röra.

I 1729 års dombok omtalas en tvist mellan gårdarna Långelanda och Burås, angående äganderätten till en utjord kallad Bosetegen, som år 1521 blivit räknad som en utjord till Burås, men 1634 lagts till Långelanda. Denna utjord blev nu åter lagd till Burås. Som en särskild gårdsdel nämnes Öde Långeland, enligt jb 1668 1/8 kronohemman och samtidigt klockareboställe. 1645 brukas gården av Måns Nilsson. I slutet av 1700-talet bor klockaren Östen Persson här, han efterträddes som

klockare av sin son Per Östensson. 1850 kom klockaren A. P. Edström hit från Kungsbacka, han var född 1812. Hans dräng Janne Otto Strömberg var också från Kungsbacka.

Mulltorp.

Jb 1573 skattegård, samt 1668 omtalat som ett skattehemman. 1645 fanns här två bönder, Simon och Hans. Av gångna tiders ägare må nämnas Gullbrand Olofsson, som bodde här på 1660-talet, bördig från Livetorp i Tegneby socken, son till nämndemannen och herredagsmannen Olof Gullbrandsson. Denne var med vid hyllningen av konung Fredrik III i Oslo 1648. Gullbrand Olofssons hustru var Ingial Persdotter från V. Röra. Deras son Olof Gullbrandsson blev också en välbekant personlighet, han bodde i V. Röra.

Mölneby Börsgård.

Jb 1573, skattehemman av 1/2 gårds storlek. År 1686 blir änkan Ambor Torbjörnsdotter i N. Trätte ägare till 4 öb, hennes arvejord därstädes. En tid synes en del av gården ha varit uti den kända handelsmannasläkten Lätts ägo, ty uti 1694 års dombok omtalas att Anders Lätts arvingar i Marstrand äger odalsjord i Mölneby Börsgård. Här bodde Anders Berntsson, som var bondeståndsriksdagsman vid 1823 års riksdag. Magnus Peter-Thorén erhöll omkring 1850 rättighet att här idka handel men flyttade redan 1852 till Uddevalla. På gården har funnits kvarn som revs på 1940-talet.

Mölneby Nedergård.

Denna gård gjordes 1682 till 1/4 hemman, var tidigare 1/2 hemman. Gården ägdes 1730 av en Olof Håkansson.

Mölneby Nordgård.

Jb 1573 kronogård och uti 1668 års jb omtalas gården som ett adelshemman. Gården ödelades genom fiendens härjningar 1676. År 1680 önskar en Anders i Bö upptaga denna ödegård, avkomlingar till honom är än i dag bosatta på denna gård. Omkring 1730 skatteköptes gården av änkan Elin Toresdotter och hennes son Engelbrekt Andersson. Gården hade 1697 förändrats till 3/4 hemman. År 1758 ägdes gården av ovan nämnde Engelbrekt och av Markus Toresson, den sistnämnde var dotterson till bondeståndsriksdagsmannen Jöran Larsson i Stala.

År 1847 omtalas att ett garveri finnes på denna gård. Även på denna gård har malning av säd ägt rum i en ännu kvarstående kvarn.

Mölneby Sörgård.

Jb 1573 skattegård och enligt jb 1668 ett skattehemman.

Redan år 1541 nämnes att Roe Björnsson säljer 3 öb, Kärr, numera en utjord, till Östen Olsson och 1580 omtalas utjorden Fåglun under denna gård.

1684 kom Tron Jonsson från Svanvik i Valla socken hit. Han bytte sig till denna gård av sin svåger Erik Björnsson, som förut var bosatt här. Erik Björnsson ångrade bytet och begick slutligen självmord den 29 sept. 1699. Avkomlingar till Tron Jonsson finnes än i dag på denna gård.

När kriget 1657 utbröt mellan Sverige och Danmark, beslutades att bönderna skulle lämna ifrån sig hästar, två från varje socken. Dessa två lämnades för Långelanda socken av bönderna Anders och Rasmus på denna gård.

Ännu 1662 hade någon ersättning för hästarna ej erhållits, men då ålades bönderna i socknen att bidraga med ½ rdr för varje hemman till att täcka denna skuld. 1829 dog här, utfattig, komministeränkan Inger Palmborn.

I mitten av 1800-talet bor här en Catrina Fornelius, sondotter till komministern i Långelanda Anders Fornelius. Hon var gift med bonden Anders Olsson.

Näs.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jordebok 1/2 skattehemman. Gården ägdes 1645 av bonden Olof Eriksson och hans son Erik Olsson, deras avkomlingar var sedan i flera generationer ägare av gården.

Prästtorp.

Jb 1573 prästgods och enligt 1668 års jb prästbol på 1/2 hemman. Blev 1707 boställe för komministern i Myckleby pastorat. Den präst som då blev bosatt här var komminister Fontin. Företrädaren P. Salgren hade varit bosatt på Vasseröd.

1811 nämnes en smed Hans boende på Prästtorp. Platsen, där han bodde, kallas än i dag Hansetorpet.

Reorseröd.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb 1/4 skattegård. 1645 står bonden Esbjörn Östensson för gården, länge skulle sedan hans avkomlingar äga denna gård. 1758 ägdes gården av klockaren Östen Persson. I början av 1800-talet bodde här en i Långelanda socken mångbetrodd bonde, Bernt Berntsson, f. 1785, son till riksdagsman Bernt Torgersson, Röra. En son till Bernt Berntsson med samma namn var född 1811.

Röd Postgård.

Jb 1668 1/2 kronohemman. År 1645 brukades gården av Anders Jörgensson. Gården hade i slutet av 1600-talet, genom släktskap, mycket gemensamt med Gömme.

Den skatteköptes 1704 av bonden Nils Andersson för 35 riksd. smt. 1753 köpte mönsterskrivaren Olof Grotte 1/4 av gården. Namnet Postgård tillkom senare när bönderna åtagit sig att vidarebefordra posten. Denna bestod mest av handlingar för stat och kyrka men även privata brev medtogs. Närmaste poststation var Kungälv, vilket var fallet ännu till 1847, då Toggestala blev poststation.

Uti 1737 års dombok uppgives att bonden Lars Olsson, Röds postgård, beklagar sig över de dåliga villkoren, som han har för skötandet av sin postsyssla. Han omtalar att han 4 gånger i veckan får forsla över posten med eka vid Svanesund, som vid hårt väder samt vintertid är mycket ansträngande, vidare får han föra posten till Apleröd i Ödsmål samt till Torp i Långelanda. För detta har han endast 4:— riksd. smt per år och får hålla egen båt. Tingsrätten höjde hans lön till 12 riksd. per år.

År 1800 låg på denna gård ett trankokeri, som hade 5 anställda, det kallades Palmbergs trankokeri.

Röd Västra.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman. Av gångna tiders odalbönder må nämnas Peter Olsson, född omkring 1560, gift med Gunla Svensdotter från Lilla Askerön. Gården ägdes 1645 av deras söner Jermund och Gullick Pederssöner.

I långa tider skulle deras avkomlingar sedan äga

detta hemman och en del av gården är ännu i släktens ägo. Enligt 1716 års dombok köpte bröderna Reer och Gunnar Anderssöner i Röd Västra vardera 6 ½ öb, d.v.s. något mer än halva hemmanet, för en sammanlagd summa av 194 riksd. smt.

Röra Västra.

Jb 1573 skattegård. 1645 ägdes gården av Peder Olsson, bördig från Mölneby Sörgård. En dennes dotter var gift med Olof Gullbrandsson i Livetorp. Deras sonson Olof Gullbrandsson ägde 1730 1/2 hemman här. 1780 ägdes 1/2 hemman av riksdagsman Bernt Torgersson, f. 1741 död 1802, han hade erhållit denna gård genom arv och köp heter det. I mitten av 1800-talet bodde på denna gård folkskollärare Anders Olsson Steinordh, f. 1831, Långelanda sockens förste folkskollärare.

Jb 1825 omtalar att en utjord finnes som heter Gillingeröd. Gillingeröd finnes ännu kvar i nuvarande fastighetslängder men med anteckningar att areal och läge äro okända.

Änkan efter komminister Anders Bårström, som avled 1827, lät på denna gård uppföra åt sig en backstuga, som kallades Lyckhem, och här bodde hon tillsammans med sin dotter, Amalia Sofia Bårström, född 1819, till 1837 då hon jämte dottern flyttade till annan ort.

Röra Östra.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett adelshemman, tillhörande Kåröds säteri.

År 1701 sålde majorskan Margareta Sofia Bildt 1/2 hemman för 120 riksd. smt till Anders Björnsson, Stora Askerön, vilken kort därefter sålde gården till en Björn

Olsson. 1710 sålde Björn Olsson gården till Anders Olsson i Prästtorp för 250 riksd. smt. 1730 brukades det andra halva hemmanet av Hinrik Olsson och 1759 köpte dennes son Jermund Henriksson denna gård av Charlotta Catrina Weinholt som hon då ”avstod och försålde för 365 riksdaler smt.”

Stala.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 jb ett skattehemman. Gården ägdes 1645 av en Jon och hans son Olof Jonsson. År 1698 köpte Jöran Larsson från Torp, Långelanda socken, 10 öb här. Denne var även sockenskräddare, blev 1726 riksdagsman, och var en talför och skrivkunnig man, men ägde också ett blixtrande humör och var därför ofta invecklad i slagsmål. Under ett barnsöl 1701 i Kalseröd knivskar han en av gästerna. Hans son Lars Jöransson övertog hans gård.

Samtidigt med Jöran Larsson ägdes 1/2 hemman Stala av Björn Chrestensson. I 1728 års dombok omtalas att Björns föräldrar Chresten Rasmusson och Amborg Björnsdotter ägt gården före honom, de hade köpt gården av hustruns broder Krok Björnsson. Amborgs och Kroks fader var Björn Clementsson, f. i Varekilsnäs, men dog i Stala 1699. Han härstammade från länsman Krok Olsson i Kyrkefjäll på Tjörn.

Svanesund.

Svanesund, som ursprungligen tillhört gården Gömme, var redan långt tillbaka i tiden en bemärkt plats och genom sitt läge, goda tillfartsmöjligheter på båda sidor om sundet och dettas ringa bredd, ca 500 meter, blev det en livligt begagnad överfartsplats till fastlandet.

Redan 1199 höll, som omnämnts i kapitel I, kong Sverre ting här och hade en uppgörelse med bönderna. Platsen och sundet kallades tidigare även Svanhals och skulle enligt prosten Holmberg ha fått detta namn på grund av sundets likhet med en svanhals, vilket dock är fel. Hals betyder här helt enkelt trångt sund och förstavelsen svan härleder sig med all sannolikhet från att här på vårarna vanligen stora skaror svanor vilade upp på sin vidare färd norrut. Genom den starka ström, som går genom sundet, är detta städse isfritt och det lär endast under mycket stränga vintrar ha förekommit någon kortare tids isläggning. Så omnämnes att i januari 1709 sundet tillfrös under tvenne nätter och skulle detta då ha varit för första gången i mannaminne. Under 1900-talet har dock vid flera tillfällen isläggning förekommit. Genom sitt skyddade läge och närhet till havet blev det Orusts förnämsta utskeppningshamn. Den 14 juli 1574 skriver Peder Gyldenstierne till konung Fredrik II av Danmark, "att här finnes mycket huggit timmer, lämpligt att föra till örlogsvarven i Köpenhamn", och 1607 uppgives att man haft planer på att anlägga ett örlogsvarv här, och det synes som om det då funnits varv här. Orust var vid denna tid mycket rikt på ekskog och härifrån liksom från Bohuslän i övrigt hämtades ekvirket till örlogsflottan. Detta och härjningarna under krigen medförde att eken så småningom så gott som utrotades. Det omtalas även att i början av 1600-talet statens tjänstemän utskeppade smör härifrån. Det var givetvis en del av böndernas skatter, vilka i stor utsträckning erlades in natura, smör, säd etc.

Även sedan Orust blivit svenskt fortsatte Svanesund att vara färjeplats och utskeppningsort. På grund av

den av danskarna vid Helsingör upptagna Öresundstullen hade holländarna en tid på slutet av 1600-talet Svanesund som upplags- och lastageplats för sin handel med det svenska upplandet. Under 1800-talet blev det en betydande utskeppningsplats för exporten av spannmål, varom det ännu kvarstående stora magasinet vid färjeläget erinrar.

Som förut nämnt omtalas färjan redan i samband med kung Sverres besök och på 1600-talet omtalas att bonden Börje Olsson i Backa, som dog 1679, i sina yngre dagar varit färjeman vid Svanesund. Någon färja i vår tids mening var det givetvis icke utan det var en större roddbåt, som fraktade folk och mindre varumängder över sundet. Vid större transporter fick segelfartyg anlitas eller pråm, som då bogserades av en eller flera roddbåtar. Det var ett styvt arbete och vid dåligt väder, storm och ström, var det mycket riskfyllt, och både folk och djur ha förolyckats. 1778 omtalas att det förrättades syn på färjan, som därför dragits upp på land, och synemännen var rättens ämbetsmän och nämndemännen. Dessa uttalade att färjan var ganska bristfällig och bland annat var kölen helt trasig. Som synes var det tingsrätten som hade hand om även en sak som denna. År 1820 omtalas att en kapten Meier stått i två och en halv timmar och anropat färjan på Kolhättan, innan denna kom för att hämta honom. Han ansåg detta för okynne och anmälde färjbefälhavaren för tjänstefel.

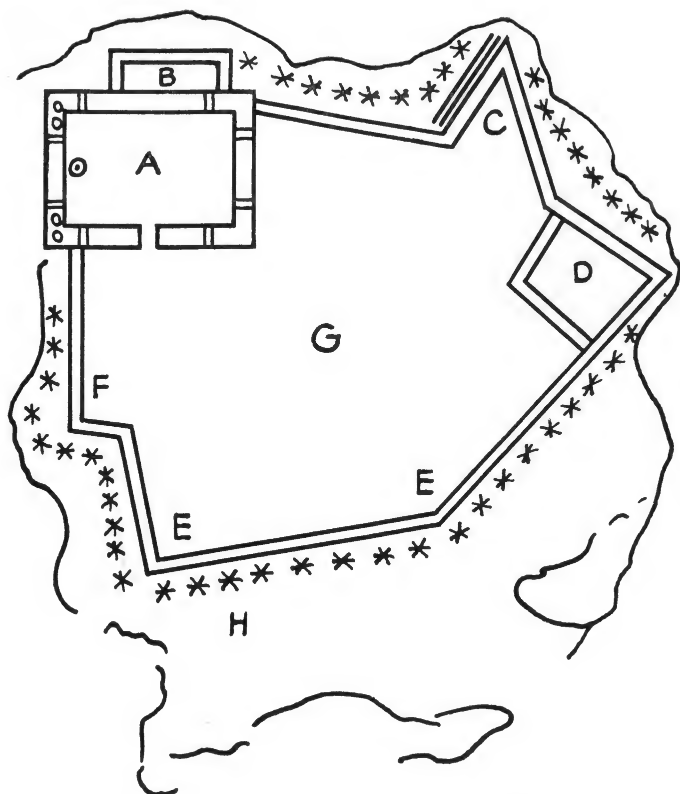
Någon ändring i de primitiva färjeförhållandena skedde icke under hela 1800-talet. Färja med spel och kätting eller wire, som var fallet vid Nötesund—Sundsandvik, kunde på grund av avståndet och den starka

strömmen icke komma ifråga. Ej heller ångmaskindriven färja var möjlig på grund av de stora kostnaderna. Ångan måste hållas uppe hela dygnet om trafiken skulle kunna hållas i gång på ett tillfredsställande sätt. Först sedan fartygsmotorerna kommit i mera allmänt bruk och visat sig vara fullt driftssäkra kunde de berörda vägstyrelserna i januari 1910 beställa en motordriven färja hos skeppsbyggmästaren J. H. Seldén på Buvenäs och denna kunde tagas i bruk i slutet av 1910.

Vid 1907 års manöver hade militärerna stora svårigheter med överskeppning av trupper till Orust och detta bidrog väl även till att påskynda saken. Vid manövern var dåvarande kronprinsen Gustaf, sedermera konung Gustaf V, närvarande, och kronprinsens bil skall enligt uppgift därvid ha färjats över till Orust. Det var den första bilen, som visade sig här på ön, och skulle alltså vara för jämnt 50 år sedan. Utvecklingen har hunnit långt på dessa 50 år om man tänker på den nuvarande trafiken och de "ö"-kända bilköerna.

Under kriget 1675—1679 var Svanesund 1677 besatt av danska trupper, men sedan dessa tvingats lämna Orust, ordnade rikskansler Magnus Gabriel de la Gardie själv det svenska försvaret här, och ännu finnes i riksarkivet hans egenhändiga utkast till skansen. (Se bild nästa sida.) Utkastet är dagtecknat den 26 aug. 1677, och skulle skansen besättas med en kapten och 60 man. Under de sista åren av Karl XII:s krig blev Svanesund 1719 befäst av fältmarskalken Rehnschiöld.

Omkring 1662 anlades ett värdshus på Svanesund, vilket senare blev gästgivaregård, dock tillhörde skjutsrättigheterna gården Gömme och även granngårdarna hjälpte till härmed.

Beteckningarna betyder: A = Blockhuset, B = batteri, C = en ravelin på udden, D = nedre blockhuset, E och F = kommunikationslinjer, G = plats där man kan sätta corps de garde och H = plats för cisterner med dricksvatten.

År 1686 blev Svanesund tingsplats för Orust och Tjörns domsaga och här hölls tingen ända till 1911. 1760 års dombok omtalar att detta år uppförts tingshus på Svanesund, som kostat betydande belopp. Utom

tingshuset fanns även kronohäkte, vilket indrogs först 1916. Innan Svanesund blev obligatorisk tingsplats hade tingen hållits på olika gårdar inom Myckleby storkommun, såsom Gåre, Kalseröd, Mölneby, Vräland, Övre Trätte m. fl.

Vid en lantmäteriförrättning år 1793 uppgavs att Svanesund i äldre tider blott var en beteshage under gården Gömme, men att färja och gästgiveri tillkommit. Bönderna sade: "dessa ägor äro, och hava alltid varit vårt besagda hemmans enskilda tillhörighet". De ville ej alls höra talas om att sälja detta område och avskilja det från Gömme. Enligt karta som 1794 upprättades för Svanesund, var här tingshuset största byggnaden, ett fyrkantigt hus, och cirka 25 alnar därifrån den smala byggnaden, som utgjorde gästgivaregården, samt mitt emot denna på andra sidan vägen ett stall. På en karta, som upprättats 1813, fanns även en väderkvarn. Vägen uppgives med färjaltanen vara 10 alnar bred, övriga vägsträckan 6 alnar bred.

Svanesunds historia var i äldre tider intimt förknippad med dess gästgivares.

Av äldre tiders gästgivare kan nämnas: År 1690 var Helje Torgersson Bruhn gästgivare, han var bördig från Marstrand. Efter honom kom Carl Schröder, f. 1640, död 1714. Hans dotter Thina Schröder vigdes 1721 med fältväbeln Mårten Rydberg från Uddevalla. Denne var sedan i många år gästgivare här. Ungefär vid denna tid synes det ha varit två gästgivare samtidigt här. Carl Schröders son blev biskop i Karlstad och hans barn blevo på grund av faderns förtjänster adlade. De antogo då namnet Schröderheim. Sonen Elis S. var en av Gustaf III:s gunstlingar, men dog redan vid 48 års ålder.

Svanesunds gästgivaregård från landsidan, nedbrann 1911.

Svanesunds färja och gästgiveri skatteköptes år 1801 för 6 riksd. och 32 sh. silvermynt av Eleonora Törnqvist. Gömmes bönder förlorade i början av 1800-talet större delen av hemmanet till gästgivare Carl Bågenholm. Även Bågenholm hade kommit till Svanesund genom gifte, han gifte sig 1802 med Karin Maria Östberg i Svanesund.

I mitten av 1800-talet fanns en gästgivare Backman och en Fröberg. Den sistnämnde Anders Fröberg öppnade 1849 handelsrörelse på Svanesund och han blev 1863 den förste kommunalnämndsordföranden i Långelanda. Han var far till den kände affärsmannen John Fröberg i Finspång. Denne var född 1859 på Svanesund

och dog 1908. De sista gästgivarna här voro Karl Julius Johansson från Holsljunga och Matilda Andersson. År 1911 nedbrann gästgivaregården vid den brand som även lade tingshuset i aska.

År 1874 blev Svanesund poststation.

Så skall vi låta domböckerna berätta om några händelser som timat vid Svanesund, de flesta förknippade med gästgiverirörelsen. År 1723 uppgiver gästgivaren inför tingsrätten, att gästgivaregården ej ägde något markområde utan allt måste köpas. Han begärde nu att för resanderummens uppvärmning få hugga några torra ekar på gården Långelandas ägor.

År 1730 uppgjordes förslag till en ny gästgivaregård, vilket förslag antogs av tingsrätten. I utarbetandet av detta hade deltagit: för Torp socken Rådman Samuel Reuterberg i Ödsmål, för Myckleby socken Knut Bildt på Kåröd och Länsman Lars Simonsson i Ottestala samt för Långelanda socken f. riksdagsmannen Jöran Larsson i Stala.

Genom en förstuga skulle man komma in i den stora byggnaden som skulle uppföras med en längd av 26 ½ alnar och innehålla en stor sal, ”stuga” samt kök. I salen skulle finnas långbord och bänkar. Dessutom skulle 32 sängar iordningställas, bland annat för nämndemännens räkning.

Enligt domboken 1732 hade i samband med brännvinsförtäring ett uppträde ägt rum och detta hade anmälts för rätten. Brännvinsmissbruket synes redan vid denna tid ha tagit sin början.

År 1734 instämmer gästgivare Nils Engelbrektsson båtsman Anders Simonsson för att denne på palmsöndagen varit drucken och uppträtt bryskt uti gästgiva-

rens hus, slagit i bordet och kallat honom "gammal och försöpen" och andra fula ord. Men vid rättegången ser det dock ut som gästgivaren överdrivet detta uppträde.

År 1735 uppgives att drängen Carl Torstensson urtappat fat med öl och brännvin tillhörigt samma gästgivare.

Om prisförhållande få vi upplysning genom en taxa, som antogs av tingsrätten 1789 att gälla alla 12 gästgivaregårdarna på Orust. Husmanskost 4 sh. per mål, bättre mat 6 sh., en kanna brännvin 28 sh. En kanna gott öl kostade 2 sh., en kanna svagt öl 9 runst. För nattläger kostade en bädd 2 sh. Ett ljus som brann 3 à 4 timmar kostade 1 runst. Ett lispund hö kostade på Svanesund 4 sh., på de andra gästgivaregårdarna 3 sh. En portion the med vatten och andra tillbehör kostade 2 sh. 6 runs. Kaffe nämnes ej. En god brasa kostade 1 sh. 6 runst.

Ur domboken 1760: Gästgivaren Sven Rasmusson i Svanesund påtalade inför rätten "att de näst intill honom belägna torparna samt hemmansägarna bruka till hans förfång hålla till salu öl, brännvin, tobak och pipor och anhöll han att det måtte bliva med vite förbjudet att dylika varor försälja eller någon krögare hålla." Tingsrätten gick honom till mötes och satte stora böter för den som konkurrerade med honom om dessa varors saluhållande.

Enligt en handling från 1789 omtalas att den 22 mars hade på Svanesunds tingshus anordnats ett möte för att besluta om Orusts försvar. Det framgår dock att bönderna var bekymrade för att bliva uttagna till lantvärn och som det heter: "läras att exercera med mara". Bönderna ansåg att det skulle bliva svårt för deras familjer

att klara sig om de själva ej finge ägna sig åt sina jordbruk. Mötet har tydligen föranletts av 1788 års krig mot Danmark, då hela Bohuslän besattes av fienden. Jämför kapitel I.

År 1830 dödas Bernt Olsson Svahn på Svanesund. Vi återge ur domboken: ”Sedan kronolänsmannen i Orust östra härad, Sven Bergius i skrivelse till domhavanden den 21 sistl. december anmält att avskedade soldaten Bernt Ohlsson Svahn under hemmanet Trätte i Långelanda socken och förmente härad skall, den 16 dec. 1830 blivet ihjälslagen å gästgivaregården härstädes, samt Domhavanden i anledning därav anmodat Herr provinsial Medicus Prof. och Riddaren Doktor Marin, att besiktiga den döda kroppen — — —”.

I ett annat protokoll heter det: ”Nämnde Svahn var 40 år gammal, inträffade frisk i Svanesund torsdagen den 16 dec. kl. ½ 6 om aftonen, sällskapad av bonden Anders Berntsson i Gömme ingick han uti hörnrummet till vänster uti stora byggnaden, varest före honom voro Bernt Berntsson i Reorseröd, förre riksdagsmannen Anders Berntsson i Mölneby och bonden Olof Berntsson i V. Kollungeröd. Strax tillkommande utom husfolket, bonden Anders Larsson i Röra, hästhandlanden Johannes Andersson i Björneröd, snickaren Abraham Gunnarsson i Röra, fiskare Nils Molander, Gullholmen samt slutligen lantbrukaren Johan Petter Bågenholm — då strax buller, gräl och slag å Svahn förspordes tills en halv timme före hans död som inträdde kl. ½ 1 på natten. — — —”

Svahn var född i Ängås och övertog sin faders gård 1/3 hemman i Ängås, som han dock senare förlorade. De för hans död skyldiga blevo ej straffade. Svahn

hade fört ett dåligt leverne och var känd som tjuv och bråkmakare.

När husbehovsbränning av brännvin år 1854 förbjöds var det tre ställen på Orust som tillhandahöll brännvin nämligen Svanesund, Nösund och Assmunderöd.

Brännvinsförsäljningen upphörde på Svanesund 1882, då bröderna Thorburn sålde gästgivaregården till Simon Hedström i Varekil. Hedström erbjöd sig att betala hög skatt om han finge ha rättigheterna kvar men det blev ett bleklagt nej. Man förstår att superiet hade kommit mycket ont åstad.

Till slut kan nämnas att den 17 juli 1746 gästades Svanesund av den berömde vetenskapsmannen Carl von Linné.

Svenungeröd.

Jb 1573 kronogård. Jb 1668 ett kronohemman. År 1645 brukades gården av Rasmus Esbjörnsson, f. omkr. 1590 på Tollungeröd, död 1652. Gården skatteköptes 1724 av bönderna Anders Viggesson och Jon Esbjörnsson för 80 riksd. smt. I mitten av 1800-talet bodde på denna gård en båtsman Johannes Dristig, f. 1816, inflyttad 1841 från Tölö i Halland.

Toggestala.

Jb 1573 kronogård, 1645 länsmansgård, och enligt 1668 års jb ett kronohemman, som var kronofogdeboställe. Men då kronofogdarna ofta ägde egna gårdar, bodde de icke alltid på den gård, som var tilldelad dem av kronan, utan brukades denna då av andra mot arrende. 1721 beboddes emellertid gården av kronofogde Peter Tillrot, och denne efterträddes 1735 av Simon Åker-

ström, som i sin tur följdes av Anders Liungwall, som bodde här år 1758. 1800 stod kronobefallningsman Eiserman för halva gården, medan den andra hälften brukades av bönder. Genom att vara kronofogdebostad blev gården från och med den 1 januari 1847 poststation, den första i sitt slag på Orust. 1853 bor häradshövding O. E. Svedmark, född 1805, här, och 1900 kronofogde Lars Petter Afzelius, född 1862.

Tollungeröd Nedra.

Jb 1573 kronohemman, likaså i 1668 års jb. År 1612 stod bonden Lars för denna gård. Denne Lars Jute, som han kallade sig, var född på Jylland och inflyttad hit. Han gifte sig med dottern till knapen Olof Simonsson på Kåröd. Sonen Rasmus Larsson synes 1618 stå för gården. Gården hette på danska tiden Västra Tollungeröd. Gården skatteköptes från kronan 1724 för 40 riksd. smt av bonden Helje Persson.

Tollungeröd Övra.

Jb 1573 skattegård och enl. 1668 års jb 1/2 skattehemman. Trots att gården ej var större fanns här 1645 två bönder Torsten och Anon Pedersson. Torstens dotterson båtsmannen Rasmus Olsson på Tegen under Näverkärr, Röra socken, blev 1696 ägare till 1/4 gård här, som han sedan överlämnade till sin son Nils Rasmusson o.h.h. Bondella Andersdotter. Denna stod 1730 för gården.

Torp.

Jb 1573 skattegård och enl. 1668 års jb 1/2 skattehemman. 1645 bodde här 2 bönder Erik Simonsson,

som 1629 köpte gård här, samt Anon Pedersson. År 1648 köpte Per Arvidsson 4 öb. Sonen Anon Persson köpte 1702 8 öb och gården övertogs sedan av den sistnämndes dotter Agnies Anonsdotter. Hon var i sitt andra gifte förenad med Tore Markusson i Gömme. Detta äktenskap var barnlöst. Tore Markusson gifte sedan om sig med Börta Jöransdotter, som var dotter till riksdagsman Jöran Larsson i Stala.

Gården ägdes 1730 med 1/4 gård vardera av Rasmus Jönsson och Tore Markusson. Torp var vid denna tid posthemman. År 1900 omtalas att på denna gård finnes en väderkvarn.

Trätte Nedra.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman. Gården ägdes 1573 av en bonde vid namn Torgier. En mindre del av denna gård har sedan oavbrutet varit i hans avkomlingars ägo och är så än i dag. En Torgiers sonson Björn dömdes 1670 till landsförvisning för ogudaktigt leverne. Under 1600-talet synes denna gårds ägare ha varit mycket stridiga personer och hänsynslösa mot varandra. Så tvingade släktingarna till änkan Ambor Torbjörnsdotter henne att lämna sin gård så att hon blev på bar backe. Tingsrätten uppmanade henne att gå till högre rätt för att få rättvisa, men denna möjlighet utnyttjade hon inte.

Trätte Övra.

Jb 1573 skattehemman likaså enligt 1668 års jb, men kronan ägde då 8 öb, men dessa skatteköptes 1724 av bönderna Olof Olofsson, Olof Engelbrektsson och Olof Persson för 40 riksd. smt. Flera av forna tiders odals-

bönder, som bott här, ha varit rika och betydande män. Olof Olofssons son Per Olofsson blev gift med en dotter till Jens Gullbrandsson i Vräland och länge bodde sedan deras avkomlingar här. 1758 ägde riksdagsman Jon Olofsson 1/3 gård här.

Vasseröd.

Jb 1573 kronogård, jb 1668 1/2 hemman och prästboställe. Komminister Per Salgren fick 1690 besittningsrätt till denna gård. Gården skatteköptes 1739 av jaktlöjtnanten Georg Åhsbom. Gården ägdes 1800 av Olof Åkerström, född 1751, bördig från Ottestala. Denne var gift med Sigrid Maria Munck av danska adliga ätten och dotter till prästmannen Nikolaus Munck. 1853 äges 1/4 hemman av Nils Torberntsson, vice ordf. i Långelanda första kommunalnämnd. Denne var gift med en dotter till riksdagsman Johannes Johansson i Hästekälla och hon var dotterdotter till ovan nämnde Olof Åkerström.

Torpstället Lurkeröd nämnes i äldre tider som egen gård.

Vräland.

Nuvarande gården Vräland består av en sammanslagning av de förr benämnda Stora och Lilla Vräland. Dessa gårdar voro enligt jb:na 1573 och 1668 kronogårdar. Vräland var på 1600-talet länsmansgård, men blev senare boställe för häradsskrivare. Enligt 1697 års jb bodde häradsskrivare Ambjörn Grotte här. 1728 är gården utarrenderad till bönderna Hans Bengtsson och Olof Persson.

1756 skatteköptes gården från kronan. Samtidigt

Vrälands gästgivaregård. Huset revs 1918.

gjordes den till gästgivaregård. Av gångna tiders gårdsbrukare må nämnas Jens Gullbrandsson, som omkring 1630 kom hit, han var gift med en dotter till länsman Hans Rasmusson. Jens var skicklig att förvärva sig ägodelar och blev en rik och betrodd man. Bland hans avkomlingar återfinnes under 1700-talet befallningsmän, länsmän, riksdagens talman, häradsdomare och flera andra betrodda män. Jens Gullbrandsson blev inblandad i 1600-talets häxprocesser, genomgick svår tortyr och avled i fängelset. (Se även kap. I.) Han synes vara det enda offret i kommunen för denna hemska vidskepelse. År 1663 hölls ting i Vräland.

Åsen.

Jb 1573 skattegård, reducerades 1629 från 1 till 1/2 skattehemman. I 1668 års jb omtalas gården som 1/2 skattehemman, men kronan ägde 2 öb, dessa skatteköptes år 1724 av bonden Rasmus Björnsson för 10 riksd. smt. År 1645 ägdes gården av bönderna Olof Svensson och Gunder. Olof Svenssons son Björn kom genom gifte till Tollungeröd, dennes son Rasmus Björnsson övertog sedan gården härstädes. Denne var född 1654, död 1751, alltså 97 år gammal.

Åsten.

Jb 1668 frälsegård under Bildtarna på Kåröd, och kom 1675 till Rutger von Ascheberg. Gården låg dock öde under 1674—1680 då landbonden utskrivits till krigstjänst och synes ha fallit under tjänsten, ty 1680 önskar bonden Anders Olofsson i Kollungeröd återupptaga brukandet av gården. År 1702 sålde Margareta Sofia Bildt 1/8 mtl till bonden Måns Larsson. Denne var son till Lars Larsson i Torp i Långelanda.

Ängås.

Jb 1573 skattegård och enligt jb 1668 ett skattehemman. Av gångna tiders odalsbönder här märkes Tore Jonsson född 1625, död 1691. Han var nämndeman 1662—1691. Dennes son Östen övertog sedan gården, dottern Elin gifte sig 1695 med Anders Engelbrektsson i Mölneby Nordgård.

År 1676, när Orust var besatt av dansk-norska trupper fick ovan nämnde Tore Jonsson vid ett tillfälle besök av fogden Nilsson, som hos honom ville ha förvarat en del av sina saker. Jonsson uppmanade honom

att fortast möjligt komma sig därifrån men innan de visste ordet av var huset omringat av norska trupper. Fogden lyckades dock undkomma till Angrimseröd, där han fick förvarat sina saker, men senare blev han tillfångatagen i Svanesund och förd till Fredrikstad i Norge där han samma år avled. De utländska trupperna tillfångatogo så många som möjligt av de svenska tjänstemännen på ön.

En annan odalsbonde här var Lars Månsson, också han död 1691. Om hans tragiska död återgiva vi ur 1691 års dombok. ”Lars Månsson i Ängås, vilken förliden 28 mars blev från sina sinnen, så att man måste vaka över honom en längre tid, blev sedan åter bättre, men den 13 aug. hängde han sig uti en ek, på utjorden Ödejärdet”. Då ”självspillingar” icke finge begravas i vigd jord sökte hans anhöriga få domstolens medgivande härtill. Man inkallade då till tinget vittnen, vilka väl kände till den döde och hans förhållanden, och ett av vittnena var kyrkoherden i Myckleby Wincent Knutsson. Vittnena intygade: ”att han alltid varit en stilla man, gärna gått till kyrkan och brukat sina salighetsmedel, levat väl med sin hustru, och ingen hade någonsin hört något ont rykte om honom.” I anledning av dessa samstämmiga vittnesmål blev domstolens utslag: ”Emedan Lars Månsson fört ett stilla leverne, ingen vet att han någonsin begått någon missgärning, utan detta under svår sjukdom och raseri blivit behäftad, skulle bliva utan ceremonier på kyrkogården begravd.” Vi förstår att detta var ett märkligt undantag, som vittnar om domstolens tolerans, och prästen har i dödboken skrivit i anledning av detta: ”O Gud, tag aldrig din helige Ande ifrån oss”.

Allmags Nordgård.

Jb 1573 skattegård, men enligt 1668 års jb är gården ett adelshemman under Kåröds säteri, och ägdes av adelsmannen Knut Bildt. År 1676 blev denne på grund av att han gjort gemensam sak med danskarna under kriget, förvisad från Sverige och bosatte sig i Norge. Säteriet indrogs till kronan men förlänades strax efteråt till Elisabeth von Ascheberg, syster till generalguvernören Rutger von Ascheberg. 1694 reducerades, indrogs, åter säteriet till kronan, men sedan Knut Bildts son David återkommit till Sverige och gått i svensk tjänst, återfick han 1720 gården Allmags Nordgård. 1800 äges gården av löjtnanten Carl Gustaf Simmingskiöld, född 1746. År 1819 är Ture Anders Rohdin, fader till kyrkoherden Rohdin i Myckleby, ägare, och säljer då halva hemmanet till sin andre son Hans Peter Rohdin och hans hustru, född Åkerström. 1853 köper fanjunkaren J. M. Stjernman hela gården av B. E. Rohdin för 34.000 riksd. smt. Stjernman var en framstående man, som bland annat mycket arbetade för vägarnas ordnande i Myckleby socken och strävade efter att göra Allmag till en central plats, men han vann icke sockenbornas förståelse härför. Strax efter sin hitkomst öppnade han handelsrörelse här och den var troligen den första i Myckleby socken. 1900 äges gården av bröderna Olof och Martin Samuelsson, vilka flyttat hit från Huseby i Morlanda socken.

Allmags Sörgård.

Jb 1573 skattegård, men i 1668 jb upptagen som adelshemman under Kåröds säteri. 1758 äges gården av Daniel Bildt och 1800 av sonen Carl, född 1741, som emellertid sålde gården och 1802 flyttade till Morlanda. Bland köparne var Anders Apelberg, som år 1800 köpte 1/4 hemman. År 1820 köper änkeprostinnan Ödman halva gården och samma år kyrkoherdesonen Olof Samuel Nordenberg från Myckleby en fjärdedel.

Andenäs.

Jb 1668 1/2 kronohemman, som 1761 skatteköptes av bonden Nils Andersson för 93 riksd. smt. År 1800 äges gården av bröderna Sven Arfwidsson, född 1751, och Lars Arfwidsson, född 1753.

Backa.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb 1/2 skattehemman. 1601 stod bonden Olof för denna gård och åtminstone in på 1800-talet bodde avkomlingar till honom på gården. Nämnde Olofs avkomling, Börta Persdotter, bördig från V. Röra i Långelanda socken, ägde 1656 3 1/2 öb i denna gård. Hon var gift med färjemannen Börje Olsson i Svanesund. På gårdens ägor finnes den lilla insjön Backasjön eller Tovehålan, en grund och dyig sjö. Har en längd av cirka 400 meter och en bredd av cirka 100 meter. Här inträffade den 9 april 1833 en tragisk händelse. Bonden Bernt Olsson i Godalen och hans 14-årige son föllo då genom isen och drunknade. Inga ögonvittnen fanns till denna olycka men det såg ut som om ynglingen varit våghalsig, gått ut på den svaga isen och fallit igenom. När fadern sedan skulle

inskrida till hans räddning har även han fallit igenom. Deras nödrop hördes men ingen fäste sig vid vad som var å färde. När sedan deras häst ensam kom hem till Godalen, förstod man där att något inträffat. De hade varit på besök i Hogen 2.

Beläteröd.

Jb 1573 ett kronohemman, likaså 1668 och innehades då av befallningsmannen för Orust och Tjörn. Gården var öde 1678—81. År 1800 disponerades gården av häradsskrivare Peter Palmborg, född 1734, 1853 av häradsskrivare Niklas Bergius, f. 1797, och 1900 av häradsskrivare Joh. Svedmark, f. 1830.

Berg.

Jb 1668 ett kronohemman och enligt 1697 års jb omtalas det att gården 1675 bytts från kronan av Elisabeth von Ascheberg. Redan 1669 var här två gårdsbrukare och 1690 brukades gården av Nils Amundsson, f. 1646, d. 1721, med 2/3 och 1/3 av Anders Olsson, f. 1657. Gården kom 1700 under Kåröds säteri och därmed i Bildtska ättens ägo och ännu 1769 tillhör den säteriet, men kort därpå bortpantas den till bönderna, och 1783 säljer Daniel Bildt halva gården till Olof Larsson i Västra Kollungeröd och den andra hälften till Olof Andersson i Västra Björneröd. 1785 äger storskifte rum och då äges den med en fjärdedel var av Olof Andersson, Jacob Andersson, Anders Arvidsson och Per Larsson. Här fanns då ett byalag med 3 manbyggnader. 1798 säljes en jordlott kallad Västra Berg till notarien Eric Wretholm och hans hustru Margareta, f. Lenngren. Dessa båda levde ännu 1827. År 1800 äges gården bl.a. av

Per Persson, f. 1745 i Ljungs socken. Hans avkomlingar äger ännu i dag denna gårdsdel. Per Perssons fader, Per Engelbrektsson, kom 1761 till Allmag. 1850 bodde folkskollärare Adolf Ödman här, han flyttade senare till Skee.

Gården Berg möter man i de gamla domböckerna i olika sammanhang. Redan 1683 föres en kvinna härifrån till Bohus slott för att undergå fängelsestraff för osedligt leverne, och 1714 åtalas en bonde för att han brukade sälja öl till kyrkobesökarne i Myckleby kyrka. 1737 anmäler Carl Bildt till domstolen att sedan bron vid Hällesvadet under Myckleby prästgård har förfallit, folk tager sig olovlig väg över en äng på gården. Nämndemännen uppgiver att sedan urminnes tider hava bönderna från gårdarna Allmag och Kåröd använt den väg, som genom en grind gått över bron vid Hällesvadet, som kyrke- och kvarnväg. År 1751 äger ett barnamord rum på gården. Änkemannen Anders Rasmusson fick ett barn med sin piga Karin Persdotter från Ottestala och de taga livet av det nyfödda barnet. Båda ställdes inför rätta och under rättegången söker Anders Rasmusson fria Karin från delaktighet i mordet, men detta lyckas icke. Båda dömdes till livets förlust, han att hängas och steglas och hon att halshuggas och brännas. Anders Rasmusson avrättades på galgberget vid Hårleby den 13 nov. 1751. Liket fick hänga kvar i galgen androm till varnagel, och det säges att hans ovanligt långa hår och skägg under vintern varit vitt av rimfrost. Sedan kvarlevorna fallit till marken passade folk på och tog vara på huvudskålen, och denna lär av sjuka personer ha använts som dryckeskärl för att på så sätt bliva botade från sina sjukdomar. Mycket vidskepelse frodades och många kusliga saker ägde rum i lönndom.

Björneröd västra.

Jb 1573 skattegård och enl. 1668 års jb ett skattehemman, kronan ägde dock 11 öb uti denna gård. Dessa öb skatteköptes 1726 för 101 riksd. smt. av bönderna Anders Olsson och Jon Henriksson. Den sistnämnde var gift med Dorotea Heljesdotter från Kärret under Kalseröd, deras avkomlingar brukade sedan denna gård tills in på 1800-talet. År 1739 omtalas att Jon Henrikssons son Per Jonsson blivit nämndeman dels därför att han äger ett gott namn och rykte, dels därför att han kan både läsa och skriva.

Enligt 1684 års dombok omtalas att så länge man minnes har på denna gård alltid legat åker vid åker och teg vid teg samt att jorden var av bördig beskaffenhet.

År 1853 ägdes 3/8 av gården av Christian Eliasson, vilken var född 1820 i Narveröd och kom hit 1851. Denne var mycket anlitad för botandet av sjukdomar hos både människor och djur, många trodde att han kunde trolla. Han dog 1911.

Björneröd östra.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman. Enligt 1692 års jb ägde pastorn i Myckleby 2 öb. Redan 1666 fanns här torpstället Sörfjälla, som 1721 värderades till 10 riksd. smt. 1659 köptes gården av Rasmus Tollesson och Sven Andersson. Den sistnämndes son Anders Svensson övertog gården. Genom skuldsättning måste denne lämna gården 1697 till länsmannen Lars Simonsson, stamfar till släkten Åkerström. Omkring 1720 lyckades dock Anders Svenssons måg Olof Larsson i V. Kollungeröd bliva ägare till detta

halva hemman. År 1800 ägdes 1/4 hemman av Johannes Simonsson, f. 1779, son till coopwardieskeppare Simon Åkerström, f. 1735, d. 1818, den sistnämnde var sonson till ovan nämnde länsman Lars Simonsson.

Som en märklighet för denna gård och granngården Åker är att deras utjordar Fjälla ligga så långt skilda från sina hemman. Enda förklaringen till detta är att i äldre tider utmarkerna ej var så noga skiftade mellan gårdarna och när de sedan uppodlades kommo de att tillfalla den gård från vilken de härstammade, som först odlat dem. Fjälla synes först ha blivit uppodlad av en bondson från Östra Björneröd i mitten av 1600-talet. År 1849 sålde bönderna i Ö. Björneröd sin utjord i Fjälla till Jacob Jacobsson. Fjälla under Västra Björneröd omtalas redan 1631 som en skogsteg och bortpantades då för 8 riksd. smt till länsmannen Hans Rasmussen i Vräland.

Västra Bogane.

Jb 1668 1/4 skattehemman samt en utjord Cronotegen eller Björtegen, blev 1686 förvandlat till 3/8 skattehemman. Björtegen som tillhörde kronan, skatteköptes 1723 av rådman Anders Jönsson i Uddevalla för 20 riksd. smt. Enligt 1659 års jb står en Olof för gården, en del av gården synes ännu i dag innehavas av hans avkomlingar.

Redan i mitten av 1600-talet fanns en kvarn vid den bäck som skiljer gårdarna Västra och Östra Bogane.

Om händelser från denna gård må nämnas att skepparen Sven Bagge år 1745 stämmer åborna Börje och Engelbrekt Olssöner i V. Bogane för att de huggit skog på skogstegen Biörntegen, som ägdes av Rådmannen

Anders Jönssons arvingar. De åtalade bönderna ursäktade sig med att de underhandlade om köp av denna skogsteg, vilken de också fingo köpa följande år. I mitten av 1700-talet fanns endast ett boningshus på denna gård, detta låg mitt emot det som fanns på Östra Bogane.

År 1865 bytte Johan Eliasson bort 3/32 mtl mot hus och tomt i Majorna (Carl Johans socken) av arbetskarlen Simon Svensson. Simon Svensson, f. 1821, och hustrun Sofia Andersdotter, f. 1824, var bördiga från Tösse på Dalsland. Deras dotter blev gift med skräddaren August Simonsson, f. 1840, från Ottestala. Dessa övertogo gården, som ännu går i släkten. August Simonssons farfader, Hans Olofsson, f. 1751, uppges vara född i Danmark och ha rymt hit, kanske från den armé som 1788 befann sig i Bohuslän.

År 1900 ägdes 1/36 av Joh. August Ulriksson, dennes son Olof Ulrici, f. 1871, blev prost och kyrkoherde i Hunnestad.

Östra Bogane.

Jb 1668 1/4 frälsehemman tillhörde då fältmarskalken Rutger von Ascheberg, vilken tydligen 1661 kommit i besittning av denna gård. Den hade förut ägts av Sophia Brahe, dotter till Sten Brahe och brorsdotter till den kände astronomen Tyko Brahe. Gården synes 1685 ha blivit indragen till kronan, och brukaren Hans Andersson, som 1665 fått besittningsrätt av R. von Ascheberg, fick betala en årlig avgift till kronan för varje år han sålunda haft skattelindring. Gården är ännu i Hans Anderssons avkomlingars ägo.

Hans Andersson var gift med Sigrid Heljesdotter, f.

Häradsdomare Helje Hansson,
Ö. Bogane, f. 1821, d. 1889.

1644, d. 1721, hon blev 1703 ägare till 3/4 hemman Hermanö, Morlanda. Detta hemman övertogs av äldsta sonen Johan Hansson, f. 1672. Han blev där skeppsbyggmästare. Bogane övertogs av sonen Helje Hansson, som 1705 gifte sig med Maria Andersdotter, f. 1682. Hon var dotter till länsmannen Anders Grefwe i Vägeryr, Resteröds socken.

Uti 1723 års dombok omtalas att bonden Helje Hansson under krigstiden råkat i medelslöshet och att det är en ringa gård han har att bruka. Han anhåller därför

att få hugga 8 ekar för att av dessa bygga sig en båt, så att han kan idka fiske i saltsjön.

Efter Helje Hansson ägdes gården av hans son Hans Heljesson, f. 1707, d. 1777. Denne senare bodde dock många år på sin möderneärvda gård Vägeryr. Hans Heljesson lämnade 1774 gården Bogane till sonsonen Helje Jonasson, f. 1758, d. 1797. Denne ägde även gårdsdel i Kärr, var kyrkovärd och även i övrigt en betrodd man. Han var i sitt andra äktenskap förenad med Britta Maria Åkerström, dotter till Coopwardie Capitainen Simon Åkerström i Björneröd.

Helje Jonassons son i första giftet övertog gården. Denne Hans Heljesson, f. 1782, d. 1833, var gift med Elsa Olsdotter Bruhn från Restenäs i Resteröds socken, dotter till kapten Olof Henriksson, vars hustru var av Bruhnska släkten, dottersondotter till rådman Samuel Reuterberg. Hans Heljesson lämnade gården till sin son Helje Hansson, f. 1821, d. 1889. Denne sistnämnde var häradsdomare.

Brunnefjäll.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman, men kronan ägde dock 6 öb, som 1704 skatteköptes av bönderna Torsten Svensson och Engelbrekt Björnsson för 72 riksd. smt. Redan 1638 fanns här två bönder, Sven och Olof. Den sistnämndes son Jon Olofsson övertog sin faders gård, som han sedan överlämnade till sin dotter Sigrid Jonsdotter, f. 1649, d. 1719. Hon var gift två gånger, sista gången med Engelbrekt Björnsson från Brattås i Röra socken. Efter hennes död blev det långvarig process mellan hennes son i första giftet, Sven Simonsson i Mölneby, och sonen i andra giftet,

Jon Engelbrektsson i Brunnefjäll om rätten till moderns gård i Brunnefjäll. Förlikning kom till slut till stånd så att Sven Simonsson fick sin styvfaders gård i Brattås, dit han flyttade 1720, och Jon Engelbrektsson fick behålla gården i Brunnefjäll.

Det må omtalas att bonden Sven Mattsson 1739 gifte sig med Maren Jacobsdotter, f. 1717, d. 1757, dotter till riksdagens talman Jacob Olsson i Hästekälla.

När under slutet av 1800-talet vid lastplatsen Slussen uppstod en samhällsliknande bebyggelse låg en del härav på gården Brunnefjälls ägor. — Edet under Brunnefjäll omtalas första gången 1780.

Bräcke.

Jb 1573 skattegård, men enligt 1668 års jb adelshemman och tillhörde då Margareta Hvitfeldt. 1800 ägdes gården av Coopwardie skepparen Nils Olofsson Bräckman, f. 1761, d. 1844. Enligt muntlig berättelse var han med i slaget vid Svensksund 1790. 1853 ägdes av gården 1/8 hemman av Olof Nilsson, f. 1800, och 1/8 hemman av Andreas Nilsson, f. 1803. Dessa voro söner tills Nils Bräckman och rika och betrodda män.

Under 1800-talet fanns här ett rätt betydande båtvarv, och ännu fram på 1900-talet fanns på gården en väderkvarn.

Buvenäs.

Jb 1668 ett frälsehemman. Kyrkoherde Anders Bruhn i Myckleby synes 1630 ha kommit i besittning av denna gård och länge skulle hans avkomlingar äga gården. Traditionen omtalar att kyrkoherde Bruhn red härifrån när han skulle förrätta gudstjänst i Myckleby

Länsmannen Adolf Tegner,
f. 1798, d. 1874.

kyrka bl.a. förbi Bogane. Det var kanske denna tradition som bönderna från Kärr och Öberg följde när det i 1687 års dombok omtalas att de taga vägen förbi Ö. Bogane till kyrkan. Detta misshagade Sigrid Heljesdotter i Ö. Bogane så hon "sörrade grinnarna" heter det. Hon stämdes till tingsrätten för detta tilltag, men hon hade rätten på sin sida, så kyrkoherde Vincent Knutsson upplät sedan väg på Myckleby prästgårds ägor för kyrkobesökarna från dessa gårdar.

Efter kyrkoherde Bruhns död övertogs gården av hans

son Helje Andersson, denne dog 1709 och efterträddes av sonen Jöns Heljesson, vilken återupptog släktnamnet Bruhn. Jöns dog 1734 och efterträddes av sonen Helje Bruhn och därefter av dennes avkomlingar.

Omkring 1707 kom strandridaren Erik Grefwe från Fräkne hit, han var gift med Mätta Bruhn.

Alltsedan kyrkoherde Bruhns dagar har även Stene-röd räknats till denna gård och gårdarna har haft gemensam ägare. År 1753 brann boningshusen för dåvarande ägarne, Anders Heljesson och Henrik Olsson, ner till grunden. På 1820-talet bodde adelsmannen Per König här och han ägde 1/2 hemman, som han 1824 sålde till coopwardiekaptenen Paul Wikström. 1853 äges 3/8 av Adolf Petter Tegner, som ärvt den efter sin fader länsmannen Niklas Tegner på Totorp. 1900 äges 1/2 hemman av kapten J. B. Josefsson i Uddevalla, 29/144 av skeppsbyggmästare Joh. Harald Seldén och 43/144 av kapten Bernt Aug. Abrahamsson., Seldén drev här en betydande varvsrörelse, se kap. 2.

Edsberg.

Jb 1668 1/2 kronohemman, som skatteköptes 1704 av bonden Chresten Olofsson, f. 1639, d. 1707, för 60 riksd. smt. Denne Chresten Olofsson blev 1684 stämd till tingsrätten av gården Tjäderöds (Stala socken) ägare för att han låtit en hund springa lös uti markerna, och för detta blev han dömd till böter och ålagd att binda sin hund.

Godalen.

Jb 1668 1/4 kronohemman och enligt 1697 års jb brukades 1/8 av en änka och den andra 1/8 av hennes

Bondgård från slutet 1700-talet (Godalen).

Typisk torparstuga från mitten av 1800-talet.

svärson Amund Arvidsson. Denne var bördig från Havberg, f. 1669, d. 1724, och kom 1695 till Godalen. År 1724 skatteköpte han gården för 24 riksd. 6 sh. smt. Till in på 1800-talet bodde sedan hans ättlingar på denna gård. År 1819 ägde skifte rum på gården och då omtalas bland annat att häradsvägen, som gick förbi, hade en bredd av 8 alnar. Åkerjordens areal uppgives vara 6 tunnland och 29 kappland och hela ägovidden till 53 tunnland.

Grindsby.

Jb 1668 ett kronohemman, skatteköptes 1746 från kronan av bönderna Anders Andersson och Per Jonsson för 230 riksd. smt. Den halva gård som Per Jonsson ägde till sin död såldes av hans änka Torbor Börjesdotter år 1755 till sönerna Henrik och Sven, dessa betalade 500 riksd. vardera. Gården gick sedan ur deras släkt.

År 1800 ägdes en del av gården av länsman Lars Åkerströms änka Kerstin och denna del övertogs av sonen Olof Åkerström, f. 1776.

Gunneröd.

Jb 1668 1/4 skattehemman men kyrkan ägde 2 öb. En del av denna gård har gått i samma släkts ägo åtminstone från slutet av 1600-talet. På denna gårds ägor ligger insjön Gunnerödssjön, som i äldre tider var minst dubbelt så stor som i våra dagar. Den har genomgått flera sänkningar varav den sista och största år 1901. Om de äldre ägarna till gården, som till 1840 var ostyckad, må nämnas att år 1709 kom genom gifte Olof Esbjörnsson hit. Han var bondson från Svennungeröd, f. 1679, d. 1757, han efterträddes av sonen Mårten

Olofsson, f. 1709, d. 1773, denne var kyrkovärd. Därefter kom den sistnämndes dotter Karin Mårtensdotter, f. 1734, d. 1793. Hon var gift två gånger och efterträddes av sonen i första giftet Mårten Nilsson, f. 1763, gift med Johanna Olsdotter, f. 1767.

I 1774 års dombok omtalas att tunnbindare Hallberg hade gått illa fram med gårdens skog genom att hugga virke till massor av silltunnor. Hallberg hade 1774 gift sig med Mårten Olofssons änka, Gertrud Heljesdotter, bonddotter från Berg. Arvingarna var missnöjda med skogsskövlingen och framhöll att det tidigare fanns mycket skog på denna gård.

Gård nr 1.

Jb 1668 ett kronohemman, 1/2 hemman skatteköptes år 1761 av bönderna för 39 riksd. smt. Det andra 1/2 hemmanet skatteköptes först 1830 av änkan B. C. Petré.

År 1800 ägdes 1/8 hemman av garvare Lindbäck i Assmunderöd.

Gård nr 2.

Jb 1668 1/4 kronohemman men uti 1697 års jb omtalas det att borgmästare Anders Larsson i Uddevalla bytt denna gård till skatte från kronan år 1676. År 1700 köpte Mattias Larsson, Lilla Hasselön, gården av Anders Larssons änka, gården ägdes därefter av hans son Anders Mattsson.

Gäddestala.

Jb 1573 kronogård och enligt 1668 års jb 1/2 kronohemman, som skatteköptes 1704 från kronan av bröderna

Simon och Arvid Bamsesöner för 62 riksd. och 12 sh. smt. Dessa var söner till Bamse Esbjörnsson, f. 1638, d. 1691, bördig från Krabberöd i Stala socken, vilken kom hit i slutet av 1650-talet. Länge skulle hans avkomlingar här vara bosatta.

Havberg.

Jb 1668 1/4 frälsehemman, som då tillhörde Margareta Hvitfeldt och sedan liksom Bräcke, Linneberg och Skörbo den s.k. gymnasieinrättningen. Denna gård har aldrig styckats. Enligt karta med beskrivning år 1699 omtalas att åkerjorden användes till odling av korn, råg, blandsäd och havre samt i trädgården var 450 humlestänger. Vid denna tid var den uppodlade jorden ganska ringa. Enligt 1659 års jb står en Börje för gården och den har sedan brukats av samma släkt ända till 1943.

År 1720 rasade här en skogsbrand som ödelade mycket av skogen. Ägare var då Rasmus Arvidsson, sonson till ovan nämnde Börje.

Hede.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman men kronan ägde 4 öb. Under denna gård låg utjorden Cronotegen. Ännu 1636 ägdes och brukades denna gård av endast en bonde, Nils. Denne synes ha kommit hit omkring 1610. Gården var under 1600-talet ganska ringa uppodlad och räknades till endast 12 öb. Efter nyss nämnde Nils död, ung. 1640, delades gården mellan 2 av hans söner, Reer och Amund Nilssöner. I mitten av 1700-talet delades gården ytterligare så att den brukades av 4 bönder.

Bonden Reer Nilssons sonson Relf Olsson bosatte sig

med familj omkring 1720 i Amsterdam, Nederländerna. Han gör 1738 arvsanspråk på en del uti gården Hede, som då ägdes av hans kusin Olof Torbiörnsson. År 1836 ägde laga skifte rum, här var då ett byalag, som låg med två hus på vardera sidan om landsvägen, där John Hedröd nu bor. År 1853 står änkan Britta Nilsdotter för 3/8 hemman av gården. Hon var änka efter skepparen Samuel Larsson. Även sonen Niklas Hedström var skeppare, en annan son Olof nämnes vid denna tid som studerande.

På båtsmanstorpet Knapphagen har bott båtsmän med namnen Almanach och Hedin.

Hogen nr 1.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman, fast kronan ägde 4 öb. År 1659 köptes gården av två bönder, vars avkomlingar här äger gårdsdelar. Jb 1697 omtalar att två av bönderna var utfattiga. De 4 öb, som kronan ägde, skatteköptes av bönderna Henrik Östensson, Helje Bengtsson och Helje Eskilsson år 1704 för 130 riksd. smt. Helge Bengtssons sonson, Olof Bengtsson, f. 1744, d. 1821, var nämndeman. Den sistnämnde överlämnade gården till sina söner Johannes och Olof Olssöner. Johannes Olsson var 1808 som lantvärnsman förlagd till norska gränsen. Han förlorade 1837 sin gårdsdel här och köpte kort därefter en gård i Jäger, Solberga socken, som ännu äges av hans avkomlingar.

Hogen nr 2.

Jb 1668 ett frälsehemman och tillhörde Kåröds säteri. Enligt 1673 års mantalslängd omtalas det som en öde-

gård, men synes snart ha återupptagits, ty i 1686 års dombok omtalas att Anders Elufsson återlöser 5 öb som varit bortpantade. Det ser ut som om bondesönerna Sven och Anders Elufssöner från Godalen upptagit gårdsbruket här och rätt länge skulle denna gård brukas av deras avkomlingar. Enligt jb 1720 brukades gården av Rasmus och Sven. Gården brukades 1730 av Jesper Nilsson. Denne var gift med en brorsdotter till nämnde Sven. Gården bortpantades av Bildtarna på Kåröd till bönderna före 1772. År 1794 erhöll Henrik Börjesson fasta på sin gård på Hogen, som han 1785 köpt av Daniel Casper Bildt.

Hällebol.

Jb 1668 1/4 kronohemman, f.d. klosterhemman, som skatteköptes 1729 av bonden Olof Andersson för 59 riksd. smt. 1853 ägdes av gården 5/48 av Olof Heljesson, f. 1823, o.h.h. O. Reuterberg, 1/48 av Samuel Reuterberg, död 1875, som kom hit genom gifte 1851, och 1/48 av Abraham Olsson, f. 1813.

Hällene.

Jb 1573 kronogård, enligt 1668 års jb 1/2 kronohemman. Gården kom 1676 i Elisabeth von Aschebergs ägo, kom sedan under Kåröds säteri och bortpantades före 1772 till bönderna här.

1900 ägdes 1/4 hemman av landstingsman Johannes Olsson i Hästekälla. Redan på 1860-talet uppstod här affärsrörelse som ännu bedrives.

Häröd.

Jb 1573 kronogård och enligt 1668 års jb 1/2 krono-

hemman. Gården kom 1675 i Elisabeth von Aschebergs ägo samt kort därpå till Bildtarna på Kåröd. Enligt 1698 års dombok omtalas att M. Lillie, ingift i Bildtska släkten, detta år tillhandlat sig av Kungl. Maj:t och kronan, gårdarna N. Myckleby, Berg och Häröd tillsamman 2 1/2 hemman för en köpesumma av 400 riksd. smt. Före 1772 hade dock dessa gårdar blivit bortpantade till bönderna.

1900 ägdes gården av Karl Fredrik Holmdahl, bördig från Skällinge i Halland.

Hästlägg.

Jb 1573 skattegård samt enligt 1668 års jb ett skattehemman. Uti 1697 års jb säges att halva gården återgått till kronan 1683 (jämför kap. I, sid. 44).

Enligt 1711 års dombok har Lars Larsson i Hästlägg på sin hustrus vägnar inlöst halva gården här för 127 riksd. smt. I 1737 års dombok omtalas att snickaremästare Lars Kållbergs fader var bondson från Hästlägg. I slutet av 1800-talet ägdes 1/2 hemman av Isak Jacobsson, som skänkt en klocka till Myckleby kyrka.

Kalseröd.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman. Denna gård var tydligen tidigt ganska väl uppodlad ty redan 1645 fanns här tre bönder. Dessa voro Arfwid Rasmusson, f. 1612, d. 1696, bördig från Ringseröd i Stala socken, kom hit genom gifte, samt Olle Eriksson och Erik Tollesson. Långa tider var avkomlingar till dessa bosatta här. Tidigt blev denna odalsgård mycket uppstyckad. Enligt 1705 års jb fanns här 6 bönder. 1900 fanns ungefär 30 brukningsdelar.

Torpstället Kärret omtalas i 1686 års dombok, då en viss Lars Skräddare av sockenskräddaren Helje Jörjensson i Kärret fordrar ersättning för det hus han byggt på Kärret och 1669 fått lämna ifrån sig, dessutom ersättning för de tre år han haft Helje Jörjensson i sin tjänst för att lära honom skräddaryrket. Helje Jörjensson var född 1645, död 1721. Denne ägde också en del av gården Kalseröd, som han sålde 1694. Kärret blev öde 1847.

Krogane.

Jb 1573 skattegård, men kom senare genom köp under Bildtarna på Kåröd, varför det uti 1668 års jb omtalas som ett adelshemman. Kronan ägde 4 öb. I 1692 års jb omtalas det att Elisabeth von Ascheberg ägt denna gård och hon hade utlöst kronans 4 öb. År 1711 köpte bönderna härstädes 7 öb av Fru Bildt på Kåröd. 1719 skatteköptes 2 öb av bönderna Amund Andersson, Engelbrekt Olsson och Jermund Rasmusson.

Här har i gången tid sjöfart och skeppsbyggeri spelat en framträdande roll. Vid Djupvik och Sandvik fanns i mitten av 1800-talet betydande varv, jämför kapitel 2.

Krogeröd.

Jb 1573 kronogård och enligt 1668 års jb ett kronohemman. Skatteköptes från kronan år 1724 av bönderna Lars Persson och Anders Nilsson. Av gångna tiders gårdsbrukare må nämnas Nils Olsson, f. 1645, d. 1717, troligen bördig från Långelanda socken. Genom sin hustru ägde han gård i Burås. 1730 omtalas gården vara postgård.

År 1853 ägdes gården bl.a. av Petter Olsson, f. 1812.

Denne var oäkta son till Chatarina Charlotta Palmborg i Beläteröd, f. 1778, d. 1856, i Krogeröd. Hon var dotter till häradsskrivare Petter Palmborg o.h.h. Greta Holmsten. Greta Holmsten var dotter till kyrkoherden i Tegneby Olof Holmsten.

Kronotegen.

Ursprungligen en utjord under Hede, men är numera en självständig jordenhet och sammanlagd med Skattetegen (båtsmanstorpet Knapphagen). I dagligt tal kallas detta ställe för Dalaberg. Det synes genom tiderna omväxlande varit bebott och öde.

Lilla Krossekärr.

Jb 1668 en prästfjärding. År 1700 brukades gården av kyrkoherde Vincent Knutssons måg Olof Hassel. Denne synes efter några år ha flyttat till Bokenäs socken. Gården skatteköptes år 1736 av bonden Jöns Larsson för 40 riksd. smt., och hans avkomlingar ägde till mitten av 1800-talet denna gård.

Stora Krossekärr.

Jb 1668 1/2 kronohemman, f.d. klosterhemman, som skatteköptes från kronan 1724 av bonden Olof Amundsson för 35 riksd. smt. Av forna gårdsbrukare må nämnas Esbjörn Börjesson, f. 1641, d. 1702. Han var bördig från Backa i Myckleby och var gift med Börta Larsdotter från Gömme i Långelanda. Han blev nämndeman. Deras avkomlingar ägde denna gård till omkring 1800. Därefter kom gården i ägo av Per Olsson i Syltenäs, en förmögen bonde och gift med en dotter till skepparen Carl Krossberg. År 1852 kom kyrkoherdesonen

Mauritz Bohlin, f. 1818, hit genom gifte med änkan Anna Charlotta Jönsdotter, f. 1817, tidigare gift med Lars Uddberg, f. 1807, d. 1849.

Gården var ännu i slutet av 1800-talet ostyckad men efter änkan Anna Charlotta Jönsdotters död delades gården mellan hennes barn, och ännu 1954 ägdes hela gården av hennes avkomlingar.

År 1585 ägde en tvist rum mellan gårdarna Ottestala och St. Krossekärr om en utmark. Denna utmark tilldömdes gården Ottestala.

Kåröd.

Jb 1573 skattegård och kom tidigt i förnäma släkters ägo. 1532 förlänades Kåröd av konung Christian II till knapen Simon Eriksson, en son till Erik Bamse. Hans avkomlingar synes ha ägt gården, åtminstone delvis, när Bildtarna drog in här och gjorde gården till huvudgård för ett säteri på 13 ½ hemman.

År 1635 tillbytte sig Daniel Bildt, Morlanda, en mindre del av gården från bonden Hans i Henån och återstoden från Sven i Kåröd. Sedan Daniel Bildt lyckats förvärva säterirättighet för Kåröd lades under samma bruk dels Hogen nr 2 med Tollestegen, som han ärvt efter sin fader, vidare Norra och Södra Allmag, som han sedan 1628 ägde, Åker sedan 1639, Krogane sedan 1651, som han tillbytt sig av bönderna samt slutligen även Lunna. Daniel Bildt var gift med Dorothea Bjelke. Åren 1659 och 1660 köpte hon gårdarna Hästlägg, Kärr, Hogen och Östra Björneröd. Därtill kom strögårdar på olika håll. Det var vid denna tid, som adelsmännen ägde väldiga jordområden. När Orust blev svenskt ägde Dorothea Bjelke c:a 200 hemman i Sverige.

Hennes son Jens Bildt övertog efter moderns död Kåröd, och denne var gift med Anna Elisabeth von Ascheberg. Vid reduktionen miste gården sin säterirättighet och gjordes till tvenne skattehemman. Efter Jens Bildts död gifte änkan om sig med landshövdingen m.m. J. B. Schönleben. Jens Bildt hade i sitt äktenskap dottern Margareta Sophia. Denna blev gift med majoren och generalkvartersmästarelöjtnanten Mauritz Lillie till Aspenäs, vilken dog i fångenskap i Moskva.

Sedan Kåröds ägare Mauritz Lillie blivit fången vid Poltava, kom gården i en ganska besvärlig ekonomisk situation. Således omtalas uti 1711 års dombok att Torkel Chrestenssons änka i Restenäs och nämndemannen Jon Nilsson i Röd på Fräkne, på tinget stämde Kåröds gård för en fordran på 200 riksdaler, som de utlånat. Vidare omtalas i 1711 års dombok att gården Kåröd för 154 riksd. smt bortpantats till handelsmannen i Göteborg, Henrik Resmes. Det var Margaretha Sophia Bildt som bortpantade gården.

Daniel Bildts och Dorothea Bjelkes sonson Daniel Bildt återlöste Kåröd och fick 1720 på nytt säterirättighet. Dennes son Carl Bildt, f. 1707, övertog sedan Kåröd. Dennes son i sin tur, Daniel Bildt, död 1812, synes ha varit den siste av denna ätt, som ägt stamgodset. År 1800 ägdes 1/8 hemman av Hans Olsson i Rossön i Stala socken. Denne var son till Olof Hansson o.h.h. Eva Nöring, f. 1733, kyrkoherdedotter från Myckleby. Eva Nöring hade förut varit gift med prästmannen Nikolaus Munk på Kärreberg.

Badorten Stillingsön nämnes 1688 som torpställe, 1747 bodde här 3 familjer.

Om diverse händelser, som äro förknippade med den-

na gård må nämnas. Enligt 1729 års dombok anhöll Olof Heljesson, som bodde på ett torp under Kåröds säteri, hos rätten att få idka glasmästeriverksamhet på Orust och Tjörn. Han bestyrktes vara väl förtrogen med detta hantverk samt att allmogen hade förtroende för honom. Det var tydligen vid denna tid man på allvar börjar använda glas för sina bostäder. I en beskrivning av ett hus i Assmunderöd i Torps socken år 1764 omtalas att huset hade 12 fönster. Som ett apropos kan här nämnas att från 1743 till 1809 utgick särskild skatt för fönster. Så betalade allmogen 3 öre per luft fönster.

Enligt 1703 års dombok omtalas att Löjtnanten Mauritz Lillie bortpantat till bönderna hemmanet södra Allmag för 150 riksd. smt, hemmanet norra Allmag för 60 riksd. smt, Krogane för 80 och Hellene för 60 riksd. smt.

Uti 1715 års dombok omtalas: att 50-åriga pigan Gunilla Larsdotter, Hålebäcken under Kåröd, ej på lång tid gått till nattvarden och sällan varit i kyrkan. Hon försvarar sig med att hon ej kunnat läsa efter nya ordningen och det ej hade varit bristande intresse. Hon kom av denna anledning lindrigt undan, dömdes endast att stå på pliktpallen, och kyrkoherden ålades tillse att hon hädanefter brukade sina salighetsmedel.

Det ser ut som omkring 1709 den sista resten av danska böcker förbjudits. Detta var svårt i synnerhet för gamla personer, dessa ville i det längsta bruka de danska psalmböckerna.

År 1834, under det svåra koleraåret, spred sig koleran från Göteborg till Stillingsön, varvid två dödsfall i denna sjukdom här inträffade. Den 11 augusti avled näm-

ligen Rutger Nilsson, 46 år gammal, och några dagar senare även hans dotter. De blevo begravda på Myckleby kyrkogård.

På 1900-talet har många småtomter avstyckats från Kåröd och som en kuriositet kan nämnas de höga bråktalen dessa erhållit, t.ex. 28032227/40831838208 del.

Kärr.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman. Enligt 1694 års dombok uppgives att Håkan Jonsson, f. 1656, död 1703, i Kärr äger sin hustrus föräldrars odalsjord, vilken de pantsatt till Jon Henriksson i Hals för 40 riksd. smt. och att de nu betalt denna pantsumma.

År 1853 ägdes 1/2 hemman av Olof Heljesson, f. 1787, bondson från Ö. Bogane. Han var en rik och betrodd man, och skänkte vackra gåvor till Myckleby kyrka. Han var gift med en dotter till kapten Olof Henriksson i Restenäs, varigenom han även ägde 11/32 uti gården Restenäs. Sjökapten A. R. Lang, f. 1830, kom genom gifte med Heljessons dotter i besittning av denna gård. År 1674 sålde Jens Bildt 4 öb jord Välteröd under Kärr till bönderna. Detta jordområde synes sedan ha blivit uppdelat mellan gårdarna Kärr och Buvenäs. 1769 gjorde Bildtarna förgäves anspråk på att få återköpa detta jordområde.

Linneberg.

Jb 1668 1/4 frälsehemman och tillhörde senare Gymnasieinrättningen. Liksom så många andra gymnasiegårdar finnes inte mycket att förtälja om dem ur domböckerna.

Lunna.

Jb 1573 frälsegård och enligt 1668 års jb ett frälsehemman. Tillhörde främst adelssläkterna Dyre och Bildt. 1715 omtalas gården tillhöra Mauritz Lillies arvingar.

På 1780-talet sålde Bildtarna gården till bönderna. I slutet av 1800-talet köptes 1/2 respektive 5/28 av hemmanet av tvenne bröder Olsson, Johan och Hilmer. De voro bägge sjökaptener. Ättlingar till dem bo ännu kvar på Lunna. På 1860-talet hölls här ofta skola och folkskollärare Rörström bodde här. Omkring 1890 öppnades på Lunna lanthandel av Johan Abrahamsson i Backa. Denna affär drevs till 1939, då den flyttades först till Hogen och senare till Krogane.

Myckleby Prästgård.

Var från början ett ganska litet hemman men förbättrades 1574 genom tillägg av tegarna Välteröd, Örsdalen, Gråbacken och Hellesplatsen. Det är i dag ett av de två hemman som ej äges av bönder. Gårdens historia har tills för några årtionden sedan varit förknippat med kyrkoherdarnas, gården brukades direkt av dessa, och först i slutet av 1800-talet utarrenderades gården.

På denna gård synes följande bostadshus för prästerna varit uppförda. Ett byggdes 1694. Detta omtalas på 1760-talet vara mycket förfallet och omkring 1790 uppfördes ett nytt. Detta hade bestånd till 1862, då ny prästgårdsbyggnad uppfördes. Det nuvarande prästbostället är byggt 1937 och följande år revs det gamla.

Nedre Myckleby.

Jb 1573 kronogård och enligt 1668 års jb ett krono-

hemman. I 1697 års jb omtalas det att gården 1675 tillbytts från kronan av Elisabeth von Ascheberg och därmed blev lagd till Kåröds säteri.

År 1761 ägdes hela hemmanet av skepparen Henrik Engelbrektsson i Krogane.

I slutet av 1700-talet bodde här en rik och betrodd man nämligen nämndemannen Engelbrekt Persson, född 1747 i Berg, Ljungs socken, och brorson till skepparen med samma namn. Han var gift med Olena Waldenström från Häröd, Röra socken. Deras son Henrik Engelbrektsson blev häradsdomare och övertog 1808 faderns gård i Önne.

Övra Myckleby.

Jb 1573 kronogård och enligt 1668 års jb ett kronohemman. Även denna gård kom 1675 i Elisabeth von Aschebergs ägo och därmed till Kåröds säteri. I 1711 års dombok omtalas att Fru Margareta Sofia Bildt för täckande av gäld år 1710 sålt 1/2 hemman Övra Myckleby till dess åbor Rasmus Björnsson och Börje Svensson. Vidare heter det att Fru M. S. Bildts man, Mauritz Lillie "beklagligen uti Ryssland fången sitter". I 1746 års dombok omtalas att Daniel Bildt och kapten Carl Gustaf Bromsten blivit ägare till 1/2 hemman därstädes.

År 1697 omtalas att här finnes en skattelagd kvarn. 1730 brukades gården bl.a. av Biörn Rasmusson. Denne tillhörde en släkt som sedan 1500-talet brukat denna gård. Hans farfar med samma namn omtalas 1671 som kyrkovärd.

I slutet av 1700-talet hade kyrkoherde Johan Nordenberg köpt 1/2 hemman i Övra Myckleby. Av bouppteckningen efter honom 1799 framgår dock att han hade

ganska klen ekonomi. Denna bouppteckning är ett intressant dokument om vad en framstående familj hade i boet. Således omtalas det att det bl.a. fanns ett dussin thekoppar från Ostindien samt theskedar och sockertång av silver. Bruket att dricka the hade blivit ganska allmänt men ännu ej bruket att dricka kaffe. Priset på ett dussin porslinstallrikar uppgavs vara ½ riksdaler och ett dussin thekoppar 2 riksdaler. Men bruket av porslin var ännu ganska sällsynt för att inte säga okänt i den tidens bondehem. Ostindiskt porslin var en ren lyxsak.

1813 säljer änkeprostinnan Nordenberg, född Åkerström, 1/2 hemman på auktion till gästgivare C. G. Bågenholm, vilken dock samma år bytte bort detta mot 1/2 i Gömme.

På torpet Forsane föddes 1818 blivande kyrkoherden i Onsala och Kalv, Petter Forsberg, son till torparen Nils Tronsson.

Jb 1573 kronogård. 1612 nämnes här två bönder Rasmus och Lars, men i 1668 års jb omtalas det som ett frälsehamman och var då i Rutger von Aschebergs ägo. År 1697 äges gården av landshövdingen i Västergötlands län, David Makeléer, Ströms säteri, Hjärtums socken. Denne Makeléer var av en gammal skotsk släkt Maclean, som invandrat till Sverige och där blivit adlad under namnet Makeléer. En gren av släkten blev senare friherrlig och återtog då namnet Maclean. En av denna gren var den berömde Maclean på Svaneholms gods i Skåne, enskiftets föregångsman, se vidare i kap. 2, skiftet.

År 1746 bortpantar Wilhelmina Eleonora Coyet, släkt med David Makeléer och ägare till säteriet Ström i

Hjärtums socken, 1/3 av hemmanet till bonden Jon Eriksson på 100 år för en summa av 1000 riksd. smt. 1774 övertager hans broder Per Eriksson, som även kallar sig Narfgren, gården, och 1853 är den i sonens, Elias Perssons, f. 1785, ägo. Elias Persson överlämnade gården till sonen Johannes Eliasson, f. 1815. En annan son var Christian Eliasson i Björneröd. I äldre tider fanns här en bautasten, men för cirka 90 år sedan lades denna in i grunden till ett boningshus, som byggdes på gården, där den ännu ligger kvar.

År 1850 inträffade en tragisk händelse i Narveröd och vi hämta ur dombok för 1850 härom:

Länsman Vickelberg hade anmält att torparen Anders Olsson på Svaerna eller Hansetorpet under N. Myckleby, natten mellan den 25—26 maj brutit sig in i änkan Maria Christina Eliasdotters källare för att stjäla potatis, men blev upptäckt av gårdens folk. Anders Olsson, som var beväpnad med pistol, sökte undkomma, men änkans broder Christian Eliasson, sedermera på Björneröd, övermannade Anders Olsson, som därvid blev så illa skadad att han dog dagen efter. Vid inbrottet var flera personer med, bl.a. en kvinna från Häröd vid namn Britta Larsdotter, samt en lösdrivare, Johannes Chrestensson, kallad ”Röfyr”. Denne bodde i en koja på Mycklebys ägor. Christian Eliasson frikändes för vållande av Anders Olssons död, då domstolen ansåg att han handlat i självförsvar. Den dödade Anders Olsson var född 1803 och efterlämnade hustru och flera små barn.

Näs.

Jb 1573 kronogård. 1658 bor länsman Jöns Holst på gården, och enligt 1668 års jb ett krono-

hemman. Enl. 1777 års jb innehades Näs till hälften av gymnasiebefallningsman Josef Hylander. Gården har i äldre tider varit häradshövdingeboställe. Av häradshövdingar här bosatta må nämnas: Martin Frost år 1647, Petter Dragman under häxeriprocessernas tid, Erik Simmingsköld nämnes 1696, Sven Wahlberg, Johan Boström, J. H. Persson, Petter Ekström, Palmborg, Engelhart, Martin Bagge, Fredrik Wilhelm Åberg.

1900 arrenderades gården av Bernhard Emanuelsson, f. 1861.

Enligt domboken av år 1727 framhåller åborna på gården Näs nödvändigheten av att kronan ordnar en större eka eller pråm, som skall finnas tillgänglig för färd över Grindsbysjön mellan gårdarna Näs och Ottestala. En ordnad förbindelse över Grindsbysjön omtalas ofta som en nödvändighet i äldre tider.

Ottestala Nordgård.

Jb 1573 kronogård och enligt 1668 års jb ett kronohemman. Skatteköptes från kronan 1738 av häradsskrivare Eric Fagerdahl för 81 riksd. smt. Senare ägde bröderna Erik och Anders Rathe gården, den förre var mönsterskrivare, den senare häradsskrivare. År 1764 sålde de på auktion 1/2 hemman till Olof Björnsson från Stala i Långelanda socken, han var f. 1734, d. 1787. 1773 sålde bröderna Rathe även det andra halva hemmanet till Anders Olofsson i Stenshult, Torps socken, för 4.100 riksd. smt. Olofsson var från Stala socken och bosatte sig på senare år på Hasselön. År 1779 sålde han Ottestala gård till sin dotter, som var gift med Lars Olofsson, född 1742 i St. Krossekärr, Myckleby socken. Lars Olofssons avkomlingar äger ännu i dag denna

gård. Uti 1734 års dombok omtalas att häradsskrivaren Anders Rathe stämmer Olof Torbiörnsson på Fläcken för att denne olovligen brukat Rathes kvarn, och härför dömdes torparen att erlägga 2 riksd. smt i böter. Kvarnen hade vid tillfället gått sönder.

Ottestala Sörgård.

Jb 1573 kronogård. Gården transporterades 1696 till befallningsman Johan Seth samt 1726 över till länsman Lars Simonsson, en dotterson till Jens i Vräland. År 1719 sålde Gabriel Seth sin besittningsrätt till detta hemman till sin broder amiralitetskapten Rutger von Seth för 750 riksd. smt. Sedan kom gården till länsman Lars Simonsson. Vid dennes död 1746 övertogs gården av hans son Olof Åkerström, sedan han för 600 riksd. utlöst sin broder.

Av äldre tiders gårdsbrukare må nämnas Björn Toresson, f. 1664, död 1731, son till Tore Jonsson i Ängås. Han kom hit 1697 och brukade hela denna gård till 1718. Han uppgiver att han under sin tid byggt både manhus och ladugård. Björn Toressons sondotter blev gift med riksdagsman Jacob Olsson d. y. i Hästekälla.

Av torpställen i äldre tider nämnes Granbäcken och Mjösund, vilka nu äro gårdsdelar. Dessa torp tillkom redan i mitten av 1600-talet.

Uti 1689 års dombok omtalas att man beslutat upprätta en färjeförbindelse över Grindsbysjön vid Mjösund: ”Cronobefallningsmannen gav för rätten till känna att färjeställe vid Mjösund, Myckleby socken, nödvändigt behövde att upprättas.” Man omtalar vidare att vägen därigenom för de resande förkortas med ½ mil.

Tingsrätten beslöt att hugga två ekar till att bygga en färja av.

På torpstället Söknet bodde i början av 1800-talet skolmästare Sven Kjerner.

Skala.

Jb 1668 skattegård på 12 öb, men kronan ägde 6 öb, vilka skatteköptes 1704 från kronan av Engelbrekt Persson för 30 riksd. smt. Gården bestod 1730 av 1/2 hemman och ägdes av Erik Engelbrektsson och Börje Henriksson, den sistnämnde bördig från Ström i Torps socken. 1791 ägdes gården av Coopwardieskepparen Carl Krossberg och Samuel Reuterberg.

För denna gård, som för många andra i havets närhet, har sjöfarten i äldre tider spelat en betydande roll, vilket också gjort att bönderna ej blivit så rotfasta utan olika släkten växlat som gårdsinnehavare.

Skörbo.

Jb 1668 1/2 frälsehemman under Margareta Hvitfeldt på Sundsby och sedan Gymnasiestiftelsen. Gårdsbruket har gått från far till son från 1600-talet tills in på 1900-talet. Flera av dessa ha varit begåvade män och blivit nämndemän, klockare, skeppsbyggmästare o.s.v. Samtidigt har de genom gifte knutit släktförbindelser med andra framstående bondesläkter i dessa bygder. Av gångna tiders gårdsbrukare kan nämnas Christoffer Engelbrektsson, f. 1637, d. 1712. Han efterträddes av sonen Engelbrekt Christoffersson, denne var nämndeman, gift med en dotter till riksdagsman Jöran Larsson, Stala i Långelanda socken. Hans änka gifte 1755 om sig med klockaren Sven Engelbrektsson från Krogane.

1853 brukades gården av bröderna Sven och Abraham Isaksson. Sven Isaksson var en mycket arbetssam person och företog betydande nyodlingar. Abraham Isaksson var skeppsbyggmästare och är anfader till Seldénska släkten.

Steneröd.

Jb 1668 1/4 frälsehemman och tillhörde då kyrkoherde Anders Bruhn i Myckleby. Enligt 1673 års mantalslängd är gården öde. Sedan dess har Steneröd brukats och ägts gemensamt med Buvenäs.

Syltenäs.

Jb 1668 ett kronohemman, skatteköptes 1703 från kronan av bönderna Per Jermundsson, Anders Christoffersson och Jermund Persson. Gården hade genom sitt läge en betydelsefull ställning. Härifrån gick färjeförbindelse över till Fräkne, en mycket betydelsefull sak för hela bygden. Härigenom knötos även många släktförbindelser mellan Orust och Fräkne. Uti 1719 års dombok omtalas här en färja med två färjemän. Dessa färjemän, Anders Christoffersson och Jermund Persson, uppgiva att färjan är bristfällig och förfallen samt måste med tre nya sidobord repareras.

Torp.

Jb 1573 kronogård samt enligt 1668 års jb 1/2 kronohemman, byttes från kronan till frälse 1675 av Elisabeth von Ascheberg, gården blev senare 3/8 hemman.

År 1770 sålde Bildtarna denna gård till bönderna, men undantog utjorden Hålebäcken. Övre Hålebäcken, som nu hör till Kåröd, hörde ursprungligen till Torp.

Bönderna processade härom och 1805 dömdes stället höra till Torp men blev kort därpå åter lagt under Kåröd.

Här bodde på torpet Intaget Bernt Heljesson, bördig från Ö. Bogane, född 1783. Han var son till rika föräldrar och även rikt gift men det gick utför för honom efter hans första hustrus död. Han dog 1848.

Totorp.

Var i äldre tider kronogård. Brukaren av denna gård, Engelbrekt, var 1591 herredagsman och med vid hyllningen av konung Christian IV i Oslo.

Gården blev senare länsmansgård.

Enligt uppgifter hämtade ur anteckningar, som gjorts av länsman Vickelberg omkring 1850, skulle länsman Lars Simonsson, Ottestala, fått Totorp till boställe av Karl XII. Lars Simonsson tjänstgjorde som skjutskarl under kriget mot Norge och genom sin raskhet ådrog han sig kungens uppmärksamhet. Kungen ville belöna honom och frågade, vad han önskade sig. Lars Simonsson ville då ha Totorp till boställe, vilket han då skulle ha fått. Det är emellertid icke riktigt att Simonsson på så sätt skulle ha fått gården. Redan 1700 är Totorp länsmansboställe för Jon Jacobsson, sedan Vräland i Långelanda socken upphört att vara det, och denna ändring torde hava skett år 1697. Länsman Jon Jacobsson omkom 1730, han hittades död i närheten av Ellös. Det blev aldrig helt utrett om han bragts om livet eller om han gått vilse och omkommit av strapatserna.

1777 brann länsmansgården ned till grunden. Då var Lars Åkerström länsman. Denne var sonson till Lars Simonsson.

Här bodde 1800 länsman Niklas Tegner, f. 1760, år 1853 länsman J. F. Wickelberg, f. 1816, och då var kyrkoherdesonen Carl Bohlin vice länsman. 1900 bodde länsman C. V. Dahl, f. 1848, här, och han var den siste länsman, som bodde här. Gården såldes 1939 till nuvarande brukaren.

Lilla Vassö.

Jb 1668 1/8 prästegård, som brukades av bönder. Gården skatteköptes av bönderna i början av 1700-talet. År 1751 sålde Olof Andersson i Lilla Vassö sin gård till Jöns Persson i Fläskum, Tegneby socken. Denne var född 1694 på Hisingen och hade genom gifte kommit i besittning av gård i Fläskum, där han sedan bodde till sin död. 1853 ägdes gården av Anders Tegner, f. 1792, son till länsman Niklas Tegner på Totorp.

En händelse ur 1763 års dombok må omnämnas. Karin Olsdotter i Lilla Vassö anklagas för barnamord. Hon erkänner att hon pingstdagen 1761 framfött ett flickebarn, som hon sedan dödat. Barnet var oäkta och som barnafader uppgiver hon torparen på Bråten under Lilla Vassö, Bryngel Andersson.

Stora Vassö.

Jb 1573 ett skattehemman men förlorade sina skatterättigheter och uppgives i 1668 års jb för ett kronohemman. Skatteköptes 1704 av bönderna Arwid Persson, Olof Jonsson och Olof Guttormsson. Vassö synes vara den enda gård i pastoratet där namnet Guttorm förekommer vid denna tid. Gården skatteköptes för 200 riksd. smt.

1853 ägdes 1/3 hemman av Anders Olsson, f. 1799.

Denne gifte sig 1823 med Maria Christina Heljesdotter från Ö. Bogane. Anders Olsson var ordf. i byggnadskommittén vid Myckleby kyrkas uppförande.

I domboken för 1691 omtalas att den 26 april 1691 Anders Håfman blev under dryckenskap så svårt misshandlad av bonden härstädes, Anders Biörnsson, att han åtta dagar senare avled. Anders Biörnsson hade tagit en ölkanna och slagit Håfman i pannan. Anders Håfman sade, när han fick nattvarden av kyrkoherde Vincent Knutsson, att om han nu avled, så var Anders Biörnsson skulden. Anders Biörnsson blev dömd till 40 riksd. smt i böter, samt för att det skett på en söndag extra 3 riksd. i böter. Misshandel såg man vid denna tid ej så allvarligt på.

År 1715 stämmer kronobefallningsmannen bonden Arvid Persson i Vassö, för "att hans söner haft oanständiga (världsliga) sysslor för sig och ej besökt kyrkan". Arvid Persson fick böta 10 riksd. smt. I 1728 års dombok får vi upplysning om att enligt ett köpebrev av år 1601 Guttorm Heljesson och hans son Olof Guttormsson kom i besittning av jord här. År 1646 blev Biörn Gundersson jordägare här, genom köp av Maret Olofsdotter och Lars Börjesson.

Åker nr 1.

Beläget i Björneröds rote. Jb 1573 ett skattehemman. Var en av de dominerande skattegårdarna i denna socken, och redan i början av 1600-talet bodde här två bönder.

På 1660-talet gifte sig Lars Pedersson härstädes med Maret Jensdotter. Denna var dotter till Jens Gullbrandsson i Vräland. Lars Pedersson drunknade 1669 och änkan gifte om sig med en Simon Olsson. Denne

blev den främste av Jens Gullbrandssons mågar. Liksom svärfadern blev han en rik och betydande man. Åker blev i flera generationer en av de mest bemärkta gårdarna i socknen. Simon Olsson var född 1640 och avled här 1712. Ingen forskare har hittills lyckats finna hans födelsegård eller härstamning. Från honom härstammar den Åkerströmska släkten. Gården Åker övertogs av hans son länsman Lars Simonsson, sedan av dennes son Anders Åkerström, f. 1698, d. 1752, sedan av den sistnämndes son Jöran Åkerström, f. 1732, död 1767. Jöran Åkerström var broder till länsman Lars Åkerström.

I slutet av 1820-talet kom Torbernt Andersson, född 1800, genom gifte hit, blev ägare till 5/12. Han var bördig från Ö. Bö i Långelanda, son till bonden Anders Berntsson därstädes och sonson till riksdagsman Bernt Torgersson, Röra i Långelanda.

Gården övertogs därefter av sonen Abraham Torberntsson, f. 1835. Denne var kommunalnämndsordförande och startade 1880 affärsrörelse i Åker. Från denna gård togs mycket skog till Tegneby nuvarande kyrka, när denna byggdes.

I 1704 års dödbok omtalas att änkan Barbro Chrestensdotter i Åker avlidit, 119 år gammal.

Åker nr 2.

Beläget i Skörbo rote. Enligt 1668 års jb 1/2 frälsehemman under Kåröds säteri, var tidigare skattegård och reducerades till kronan 1694. Blev 1720 på nytt frälsegård under Daniel Bildt på Kåröd.

Öberg.

Jb 1668 ett kronohemman och köpt till skatte från

kronan år 1739 av skepparen Sven Olsson Bagge. Denne hade redan 1698 erhållit besittningsrätt till gården.

Enligt 1645 års mantalslängd bodde här två bönder, Olof Larsson och Rasmus Larsson. Detta hemman synes ganska tidigt ha varit väl uppodlat, ty skatten till danska kronan var 1645 5 ½ mark.

Skepparen Sven Bagge kom hit från Uddevalla och var en betydande person. När han 1751 avled begravdes han i Myckleby kyrka.

År 1800 ägdes 1/2 hemman av riksdagsman Olof Bagge. Gården stannade i släkten Bagges ägo fram till 1860-talet.

Önne.

Jb 1573 skattegård men synes före 1668 ha blivit ett kronohemman. Uti 1697 års jb omtalas att bönderna äger 3/4 och kronan 1/4 av denna gård. Kronans del av gården skatteköptes 1704 av bonden Arwid Persson för 54 riksd. smt. Arwid Persson var från Holm i Tegneby socken och broder till länsmannen i Orust v. härad Torger Persson. Han kom till Önne 1692 och var gift med förre gårdsbrukarens, Chresten Henriksson, dotter. Arwid Persson var f. 1663, död 1710. Hans dotter Börta gifte sig med Herman Gren på Rossö. Deras barn var prästmännen Olof och Arwid Gren. Den sistnämnde var först komminister i Stala, blev sedan kyrkoherde i Torslanda, där han avled 1799.

En annan av Arwid Perssons döttrar, Sigrid, blev gift med adelsmannen sergeant Lars Munk på Kärreberg. Även deras son, Nikolaus, var prästman.

Gården ägdes 1730 av Per Arwidsson, en son till Arwid Persson. Per Arwidsson var länsman och gift med

Lena Ahlqvist, en dotter till kyrkoherde Jöns Ahlqvist i Tegneby. Av deras barn blev dottern Bontilla gift med styrman Anders Rasmusson, och de ägde 1/9 av gården Önne.

Önne var i äldre tider en av de dominerande gårdarne i socknen, och ännu i mitten av 1800-talet bodde här betydande personer, bl.a. häradsdomaren Henrik Engelbrektsson. Under 1600-talet hölls ting på denna gård.

TORPS SOCKEN

Assmunderöd.

Enligt jb 1668 ett krono-, f.d. klosterhemman, och hörde då till hemmanet ödegården Groröd. År 1676 skatteköptes gården av borgmästare Anders Larsson i Uddevalla. Han var östgöte och kom till Orust som greve Per Brahes fogde. Per Brahe hade nämligen, när Orust blivit svenskt, fått detta som underpant för sina försträckningar till kronan. Anders Larsson blev senare borgmästare i Uddevalla och blev med tiden ägare till flera gårdar på Orust, dock mest i Torps socken. Det är ej uteslutet att hans hustru var härifrån. Han avled 1698 och efterlämnade endast döttrar och en av dessa, Elsa Andersdotter, blev gift med rådman Samuel Reuterberg, som 1715 bosatte sig i Torp. Mången nuvarande Orustbo kan räkna sin härstamning från dessa två. Ända till 1735 ägde Anders Larssons arvingar hela Assmunderöd, men detta år blev skepparen Sven Bagge i Öberg ägare till 1/4 mantal. 1750 sålde stadsfiskal Carl Gustaf

Assmunderöd på 1890-talet.

Gillerstedt 1/4 i Assmunderöd till sin arrendator Jon Andersson för 616 riksdaler smt. Återstoden ägdes ända in på 1800-talet av Samuel Reuterbergs avkomlingar.

Här som annorstädes där högre stånds släkten bodde tillsammans med vanliga bondesläkten uppstod många tvister, som drogos inför tinget. Så t.ex. nekade skepparen Anders Holmsten år 1769 de övriga bönderna att hämta vatten ur gårdens gemensamma brunn. Samma år omtalas att Anders Rasmusson i Assmunderöd överfallit Anders Holmstens hustru Anna Stina Bruhn med eder och skällsord.

År 1785 ägde storskifte rum här. Byalaget låg i en klunga strax ovan Assmunderödsjön.

H. R. Klingstedt och hans hustru.

På 1840-talet kom till hemmanet en mycket driftig man, som hette H. R. Klingstedt. Han var från Högås och det uppgives, att när han kom hit, hela hans egendom bestod av en båt och ett jaktgevär. Han gifte sig med dottern till en storbonde och kom snart i besittning av 3/4 av hemmanet. Han uppdrev jordbruket och hade en präktig kreatursbesättning, öppnade Torps sockens

första handelsrörelse omkring 1846. Vid sidan av denna lanthandel jämte handel med spannmål anlade han bränneri, färgeri, slakteri och krögeri, Assmunderöds gästgivaregård. Vid slakteriet slaktades också gamla hästar och av dessas ben maldes benmjöl, som fick god avsättning inom orten. Klingstedt anlade även en mäldkvarn men kom då i strid med skvaltekvarnsägarna längre ner i ån. Klingstedt förlorade i häradsrätten och hans kvarn förseglades, men han vann i Hovrätten och Högsta domstolen, sedan han företett intyg från ortbefolkningen att hans kvarn var nödvändig och av stor betydelse. Genom de höga processkostnaderna blev hans motståndare ruinerade. Klingstedt lär även ha inköpt en torvmosse för att därur framställa lysgas! Genom egennyttiga och ohederliga underhavande bragtes emellertid Klingstedt till fattigdom och hans egendom och anläggningar kom i andra händer.

Den av K. bedrivna utskänkningsrörelsen övergick på tvenne kvinnor, Britta Carlsdotter, f. 1809, d. 1897 och Maria Bohlin, kyrkoherdedotter och född 1816. Utskänkningen fick endast äga rum var fjärde vecka och denna vecka kallades allmänt för Brittas vecka. En gammal visa från den tiden löd så här:

Var fjärde vegga täns de ny
På Assmunderöd ä brännevinet löss
å då ska alla fyllehunna did
å där ska di suba å slöss.

På senare tid var brännvinsutskänkningen och försäljningen inskränkt till tre dagar i veckan och 1907 inlöste staten rättigheterna mot vederlag och rörelsen upphörde. I detta samband kan nämnas att på Vindön fanns ett ställe, där gamla kända kunder från skärgår-

Britta Carlsdotter Berntsson ("Brännevins-Britta")
f. 1809, d. 1897.

den och fiskelägena, som lade till vid bryggan, kunde få rum och förtäring.

Redan på 1770-talet fanns på ett ställe, som hette Bron, garveri och krukmakerirörelse, och 1831 hade bönderna i Assmunderöd bortpantat garveriet till länsnotarie J. F. Lindbäck. År 1772 kom en hantverkare vid

Maria Olsson, f. Bohlin 1816, d. 1912.

namn Hamström från Uddevalla hit, och ättlingar till honom finnes ännu inom Torps socken. År 1853 ägde Olof Jonsson i Torp 1/4 mantal av Assmunderöd. Hans avkomlingar ha antagit släktnamnet Kjellberg.

Redan på 1700-talet fanns här många torpställen, på vilka hantverkare med olika yrken var bosatta.

Under 1700- och 1800-talet spelade Assmunderöd en ledande roll inom Torps socken, men genom ändrade kommunikationer har under 1900-talet hemmanet förlorat denna roll och är ej längre vad det en gång varit.

Blibräcka.

Jb 1668 1/2 krono-, f.d. klosterhemman. Genom byte med kronan av Stenshult mot Blibräcka kom gården 1669 i borgmästare Anders Larssons ägo och efter hans död till mågen Samuel Reuterberg. År 1728 gifte sig den sistnämndes dotter Elsa med amiralitetslöjtnanten Helje Bruhn i Buvenäs, en sonson till kyrkoherde Anders Bruhn i Myckleby. Gården kom härigenom i släkten Bruhns ägo. Här fanns i äldre tider en betydande kvarn, som numera är nerlagd, men som på 1600-talet var den största i kommunen. Således uppger år 1702 rådman Samuel Reuterberg för tingsrätten i Svanesund att han på sin gård Blibräcka äger en kvarn, som årligen ger kronan en skatt av 12 riksd. smt., men framhåller att på senare tid förmalningen gått mycket ned. År 1786 var kvarnen skattelagd till en tunna och 12 kappar kornmjöl. År 1825 omtalas att kvarnen hade tvenne hus med fyra par stenar. År 1810 omtalas att här fanns trädgårdsmästeri och som trädgårdsmästare nämnes en Erik Setterman, född 1778. År 1800 födde gården 4 hästar och 10 kr. Den 28 juni 1773 nedbrann Johan Bruhns man- och ladugårdsbyggnad, likaså Samuel Bruhns ladugårdsbyggnad med spannmål och hö. De fordrade en brandstodsersättning av 3 653 rdr. Även 1689 omtalas att vid en brand i socknen brandstod utgått. Vid denna tid funnos inga försäkringsbolag utan ersättning för brandskada utgick så att varje gård, frälse och prästgårdar undantagna, fick deltaga efter sitt mantal till gäldande av den av häradsrätten fastställda brandskadeersättningen. I brandstodsförordningen av 1743 funnos utförliga bestämmelser om brandstod och denna förordning upphävdes först 1853, sedan privata och ömsesidi-

ga bolag börjat övertaga försäkringsskyddet. Östra Orust härads brandstodsbolag stiftades omkring 1870.

Gårdsägaren Helje Bruhn ägde fraktskuta och synes hava färdats vida omkring, ty i 1773 års dombok omtalas att han sålt sill i Karlskrona och på Gotland.

År 1809 går gården ur släkten Bruhns ägo och den säljes till adelsmannen Per König från Tådene i Skaraborgs län. Släkten König härstammade från Tyskland och 1642 kom handelsmannen Henrik König från Bremen till Sverige. Ätten adlades 1714. Per König stannade emellertid icke länge på Blibräcka, redan 1812 säljer han gården till dels båtbyggaren Elias Henriksson från Hogen 2 i Myckleby och dels till Samuel Olsson på Öberg i Myckleby, och flyttar till Buvenäs. Han synes vara den ende adelsman, som varit bosatt inom Torps socken.

Bro.

Tillhörde 1659 Sophia Brahe och enligt jb 1668 1/4 frälsehemman och var då i general Rutger von Aschebergs ägo. 1698 övergår gården till landshövdingen i Älvsborgs län David Makeléer, som var gift med Aschebergs dotter Eleonora Elisabet. År 1791 skatteköptes gården av bonden Sven Jermundsson för 361 riksd. smt. Gården hade förut i århundraden brukats av hans förfäder.

Den 28 januari 1851 inträffade på Bro en tragisk händelse. Hemmansägaren Abraham Johansson, född 1824 och bördig från Högelid i Röra socken, blev ihjälskjuten. Dådet utfördes av drängen Abraham Larsson i Andenäs i Myckleby, som påstår att han tubbats därtill av sitt husbondefolk, och handlat i samråd med den

mördades hustru. Alla förneka emellertid någon delaktighet. Drängen dömes såväl av häradsrätt som Göta Hovrätt till döden, men avlider i fängelset före domens verkställighet. Mot sitt nekande dömes även hustrun Olena Larsdotter av häradsrätten den 14 april 1852 till döden genom halshuggning, vilken dom fastställes av Göta Hovrätt, men Högsta Domstolen ändrar straffet till livstids fängelse. Under åren 1854—1871 sitter hon fången på spinnhuset i Norrköping, men 26 juli 1871 beviljar konung Carl XV henne nåd och hon återvänder till Bro. År 1872 flyttar hon till Hästlägg, där hon avlider den 30 mars 1873, 51 år gammal. Det var Orusts sista dödsdömda kvinna. Ett tragiskt levnadsöde.

Föggetorp.

Jb 1668 1/2 krono-, f.d. klosterhemman, och skatteköptes 1704 av bonden Torger Nilsson för 60 riksdaler smt.

Geddebräcka.

Jb 1573 kronogård, jb 1668 1/2 kronohemman samt i 1697 års jb omtalas att gården betalar landskyld till Torps kyrka. Gården skatteköptes av bönderna 1702. I slutet av 1600-talet bodde bonden Erik Larsson här. Länge kom sedan hans avkomlingar att bo kvar här.

Ur dombok 21/10 1745. Bengt Jonsson i Gåre avstår sitt fjärdedels hemman i Geddebräcka till sin systers man Olof Persson i 20 års tid räknat från våren 1747. Det kan tilläggas att någon förlängning ej kom till stånd, gården övertogs sedan av en annan avkomling till Erik Larsson.

Groröd.

En gård på 1/4 hemman, synes i äldre tider varit en utjord till Assmunderöd samt var 1660 öde. I 1663 års dombok omtalas att länsman Jöns Holst år 1661 sått råg på ödegården Groröd och skördade 18 trävar råg och varje träve gav en skäppa råg eller tillsammans 4 ½ tunnor säd. År 1662 upphör gården att vara öde och en bonde bosätter sig här. Gården kom 1676 i borgmästare Anders Larsson i Uddevalla ägo. Efter Anders Larssons död tillhörde gården mågen rådman S. Reuterberg. I denna släkt stannade gården till slutet på 1700-talet. 1900 ägdes gården av sjökapten Aug. Em. Samuelsson, född 1839.

Gåre nr 1 och 2.

Gåre nr 1 var enligt 1573 års jb 1/2 skattegård och Gåre nr 2 var enligt 1668 års jb 1/2 krono-, f.d. klosterhemman, som på sin tid ägts av Dragsmarks kloster. 1652 var Reer Andersson kronobonde på Gåre nr 2 och han blev 1672 den förste Orustbonde, som blev svensk riksdagsman (se vidare kapitlet Betrodda män). Han säges ha varit en dålig lantbrukare men en ledarepersonlighet. Uti Orusts- och Tjörns dombok omtalas att "norska skärbåtsfolk" på hösten 1676 hemsökt Gåre och bortrövat Anderssons bästa ko. Det var icke ovanligt under ofredstiderna att betrodda män i de erövrade landskapen blevo utsatta för dylika påhälsningar, och det var väl hämnd för att de blivit Sveriges handgångna och trogna män. Reer Anderssons dotter gifte sig 1688 med Jon Källsson från Kyrkebyn och denne skatteköpte 1704 gården för 100 riksd. smt. Deras avkomlingar voro länge ägare av Gåre nr 2. På Gåre hölls i äldre tider

ting, men sedan Svanesund blivit tingsplats, förlades tingen dit, och 1687 hölls det sista tinget på Gåre.

Omkring 1755 gjordes Gåre nr 2 och Hogen till ett 3/4 hemmans gästgivaregård och fick då namnet Gårehogen (nu Gåre, Hogen). Sedan äldsta tider hava gårdsägarne i Gåre och Hogen haft mycket gemensamt. Det har varit släktskap och bördsrätt till dessa gårdars jord.

På torpet Gårdshall bodde 1790 tunnbindaren Lars Bagge.

Hogen.

Jb 1573 skattegård, jb 1668 1/2 skattehemman. År 1669 äges gården av Mattias Eriksson, f. 1646, d. 1717. Han hade övertagit gården av sin fader, och länge skulle denna gård sedan ägas av hans släkt. Hogen var i äldre tider en ganska tongivande gård i Torps socken. Dess läge vid Kalvöfjorden med färjeförbindelse med fastlandet bidrog härtill och genom att lastplatsen Sörgraven ligger på dess ägor, hade gården även genom anlöpande fartyg förbindelse med andra orter.

Höggeröd.

Jb 1573 skattegård samt uppgives uti 1668 års jb vara ett skattehemman. Man kan nog med fog säga att Höggeröd jämte Töllås i äldre tider utgjorde de främsta odalsgårdarna i Torps socken.

1645 betalade Höggeröd ej mindre än 6 mark i skatt till danska staten. År 1573 ägdes gården av bonden Ingor. Det kan tilläggas att det på hela Orust endast är här och i Timmerhult som detta förnamn varit brukligt. Redan 1645 fanns det 3 bönder på Höggeröd, Olof Halvarsson, Christoffer Olsson och Anders Olsson.

Uti 1694 års dombok läses följande: "Rasmus Olsson i Töllås, Olof Olofsson i Övra Myckleby hava sålt sina odalsrättigheter uti gården Höggeröd till sin broder Helje Olsson, vilken inlöst deras andelar, som varit pantsatta till borgmästare Anders Larsson i Uddevalla." Vidare sålde Björn Tollesson i Fräkne och Olof Olofsson på Hisingen, den senare på sin hustrus vägnar, sin odalsjord i Höggeröd till Helje Olsson. Denne var sedan i flera år en av de mest dominerande bönderna i Torps socken och var även nämndeman.

Ur 1769 års dombok saxas: "Jag Anders Esbjörnsson i Höggeröd, gör härmed för alla bekant, att jag är överens med Gabriel Johansson vid Runnen, att han skall hava ett under min gård liggande torp, Liden kallat, till att bruka och behålla så länge han och hans hustru lever."

Den 17 april 1803 dödades här genom ett vådaskott 25-årige Bernt Bengtsson, son till bonden Bengt Eriksson.

Kindslätt.

Jb 1668 1/4 frälsehemman och tillhörde då Anna Bildt. 1748 ägdes gården av D. Makeléers arvingar. Gården skatteköptes av bönderna år 1815 för 55 riksdaler.

Kleva.

Jb 1668 1/2 kronohemman. Kronan donerade 1693 denna gård till befallningsman Johan Seth, men gården brukades av bönder. En av dessa kronobönder var Lars Olofsson, f. 1648, d. 1717, en annan var riksdagsmannen Anders Christensson, död 1746. Därefter brukades

gården av hans son Olof Andersson, f. 1718, denne var nämndeman. 1900 ägdes 1/16 av handl. C. E. Andersson och denne gjorde Kleva till en betydande plats. Hans avkomlingar ha antagit namnet Arnell. År 1886 blev Kleva poststation, som kallades Slussen, men 1939 ändrades postadressen till Kleva-Orust.

Stora Klevedal.

I jb 1573 skattegård och i 1668 års jb upptas det som 1/4 skattehemman. 1669 omtalas att gårdens ägare heter Jesper, ett mindre vanligt namn på Orust i äldre tider. I jb 1668 nämnes även att det finnes en utgjord Cronotegen, tillhörig gården. År 1700 låg gården öde.

Här förövades 1751 ett mord. Det var den 28-årige Per Jonsson, som då dödade sin fästekvinna Marit Bengtsdotter, sedan han förut ”förrått henne med barn”. Han ströp henne genom att stoppa en näsduk i hennes mun. Per dömdes till döden och avrättningen ägde rum på galgbacken i Hårleby 1753.

Lilla Klevedal.

Är 1/8 hemman, synes redan i äldre tider varit skattegård. Gården ägdes 1730 av Olof Olofsson, född 1684. Han dog vid hög ålder 1772. Gården ägdes sedan av sonen Sven Olofsson, född 1752.

Kockhed.

I jb 1573 skattegård men förlorade sina skatterättigheter så att i 1668 års jb gården upptages som kronogård. 1659 bodde här en skogvaktare Abraham Schergiant. Under kriget 1675—1679 synes gården ha blivit

skövlad och bränd av fienden, då domboken av 1680 säger att den legat öde i fyra år och inga byggnader funnos kvar. Gården skatteköptes åter av bonden Olof Christoffersson år 1704.

Kyrkebyn.

Redan 1320 är Kyrkebyn nämnt i handlingarna, då riddaren Paul Eriksson skänkte denna gård till mässors hållande för kung Håkans och sina föräldrars själar. Gåvobrevet säges vara utställt med samtycke av hertiginnan Ingeborg, änka efter hertig Erik och moder till kung Magnus Eriksson. Givaren var en betydande person, en av norska rikets främste män. I jb 1668 upptages gården som 1/2 kyrkohemman. Denna gård förblev sedan i kyrkans ägo och har i senare tid gjorts till prästänkeboställe. Torps kyrka är belägen här.

Av forna tiders brukare må nämnas Kiället Jonsson, som kom hit ungefär 1650 och som var bördig från Nävrekärr i Röra socken. Han var en rik och betrodd bonde i Torp. 1853 bodde här Britta Bohlin, född 1784 i Kville, änka 1828 efter kyrkoherde C. Bohlin i Myckleby.

Medstugan.

Jb 1668 1/2 skattehemman. Gårdens ägare kom i slutet på 1600-talet på obestånd och gården blev bortpantad. Denna panträttighet ägdes 1690 av Erik Kjällsson i N. Ödsmål, men några år senare inlöstes denna pant åter av bonden. 1800 ägdes gården av Jacob Johansson, f. 1755, och hans hustru Ingegerd Andersdotter, f. 1756, som var dotterdotter till riksdagsman Anders Chrestensson i Kleva. Hon avled 1809.

Morlandstegen.

Denna gård var ursprungligen en utjord till skattehemmanet Töllås, men kom vid okänd tidpunkt under Kåröds säteri, som ägdes av Bildtarna. Gårdens ursprungliga namn är Tegen och det namnet möter man i allmänhet i kyrkoböckerna. Men redan i slutet av 1600-talet kallas den i världsliga handlingar för Morlandstegen, detta namn fick den när den kom i Bildtarnas ägo.

Ur 1694 års dombok läses att Chresten Andersson, Morlandstegen, har sålt sin andel i gården Dale i Stala socken. Enligt jb 1730 äges Morlandstegen av överste Daniel Bildt på Kåröd, men brukades av Erik Jonsson. Enligt jb 1789 är gården bortpantad till bönderna, men äges fortfarande av Kåröds säteri. I jb 1825 nämnes den som ett torp till Töllås. Skattelagd den 1 maj 1860 och efter utslag av Kungl. Kammarkollegium den 15 maj 1863 bestämd att vara 3/8 mantal utsocknes frälse.

Såsom ett minne från den tid Morlandstegen tillhörde den Bildtska släkten kan en händelse ur 1760 års dombok återgivas: ”Daniel Casper Bildt, stämmer bönderna Chresten och Jon Anderssöner, Jesper Persson i Töllås samt åborna i Stenshult, med det påståendet att dessa måtte bliva pålagda, att taga del uti gärdesgården, uti de mellan Töllås och Stenshults hemman belägna torpställens in- och utägors varande skillnader”.

Naddebacken.

Jb 1668 1/4 kronohemman, som skatteköptes från kronan 1704 av Anna Jonsdotter för 80 riksd. smt. Det synes som brukarna av denna gård under 1600-talets

senare del varit ansedda män såsom en Olof Svensson. 1800 födde gården 2 hästar och 4 kor samt ägdes av Jacob Jönsson, f. 1766, och Bernt Svensson, f. 1778.

Nöteviken.

Jb 1668 1/2 krono-, f.d. klosterhemman. År 1669 bytte borgmästare Anders Larsson skatterättigheterna med kronan. År 1700 skatteköpte Ambjörn Larsson på Hasselön gården av Anders Larssons änka för 100 riksd. smt. Denna Hasselö-bo blev anfader till flera ägare av denna gård. Ambjörn Larsson synes även varit skeppare, var rik och skänkte vackra gåvor till Torps kyrka. Även på 1600-talet talas det ofta om att denna gårds brukare ägde skuta och ägnade sig åt sjöfart.

Rödstegen.

Tillhörde 1659 Sophia Brahe, och enligt jb 1668 1/4 frälsehemman, och äges då av General Rutger von Ascheberg. Gården inköptes 1709 av Eric Simmingskiöld för 100 riksd. smt. Vid denna tid brukades gården av Simon Olofsson, vilken var gift med en dotter till kyrkovärden Kjället Jonsson i Kyrkebyn. Simon Olofsson kom sedan genom omgifte att bruka Naddebacken och bo där. Gården brukades 1730 av Sven Olsson, men ägdes av häradshövding Wahlberg.

Slätthult.

Jb 1668 1/4 krono-, f.d. klosterhemman. Av äldre gårdsbrukare må nämnas Carl Olsson, som 1688 gifte sig med Kerstin Larsdotter från Torp i Långelanda. Efter mannens död gifte änkan om sig med bondesonen Olof Persson från Reorseröd, Långelanda socken. Det

var denne som 1704 skatteköpte gården av kronan för 40 riksd. smt. Länge gick gården sedan i denna släkts ägo.

Stenshult.

I jb 1573 skattegård och i 1663 års dombok omtalas att änkan Anna i Stenshult sålt sin halva gård, 12 öresbol, till Anders Larsson (då fogde) för 59 riksd. smt. I 1668 års jb uppgives gården vara 3/4 hemman skattegård, men bestod av endast 12 öb, varför vi få antaga att avkastningen var ringa vid denna tid. 1669 bytte Anders Larsson bort skatterättigheterna till kronan mot Blibräcka.

Ström.

I jb 1573 kronogård. Torps sockens bördigaste och tidigast uppodlade hemman. År 1645 brukades gården av Jöns Eriksson, änkan Karin och Anders Olsson. År 1669 köpte borgmästare Anders Larsson gården till skatte av kronan. Gården utgjorde till 1686 ett hemman men räknades sedan för 1 ½. Därav var 1686—1710 ett halvt hemman kronogård. År 1700 sålde borgmästare Anders Larssons änka 1/2 hemman i Ström till bönderna Sven och Jöns Anderssöner samt 1/4 hemman till Jon Bengtsson för sammanlagt 300 riksd. smt. Det halva kronohemmanet skatteköptes 1710 av bönderna Sven och Jöns Anderssöner, Jon Bengtsson samt Börta Jacobsdotter för 60 riksd. smt. Med tiden kom här att bliva mycket torpställen. Torpstället Runnen nämnes sålunda redan 1688. År 1800 ägdes gården av bl.a. Olof Jonsson, f. 1745, son till riksdagsmannen Jon Jonsson i Tyfta i Stala socken. År 1848 blev torparen

på torpstället Rutgersmyr straffad för stöld av kreatur utpå marken, dömdes till det hårda straffet av 40 par spö, stod i halsjärnet och undergick uppenbar kyrkoplikt i Myckleby kyrka.

År 1900 ägdes gården av ej mindre än 30 olika ägare och den största brukningsdelen utgjorde 1/16.

Den på Ströms ägor vid sjön Runns utlopp i Slussekilen (sjön Runn delas mitt itu av gränsen mellan Brunnefjäll och Ström och gränsen följer sedan utloppet ut i Slussekilen till dess den möter häradsgränsen mot Fräkne, Forshälla socken — bägge Hasselöarna tillhör alltså Forshälla, trots att de ligga betydligt närmare Orust än fastlandet) belägna orten Slussen blev en märklig plats i Torps socken. Redan på 1500-talet uppstod ett litet fiskesamhälle strax norr om Slussen, vilket kallades Runnen, och här bodde i mitten av 1600-talet 7 familjer, därav en skräddare- och en skomakarefamilj. Vid slutet av 1600-talet minskade emellertid Runnen i betydelse. Omkring 1780 börjar för första gången namnet Slussen komma i bruk och det blir huvudnamnet för samhällsbebyggelsen vid Slussekilen. Efter 1840 blev Slussen en rätt betydande ort, och 1847 omtalas ett skeppsvarv här, vilket blev av stor omfattning, och många äro de fartyg, som här byggts, såväl för Orustbor som andra. Då utrymmet var ganska litet växte Slussen även över på Brunnefjälls ägor. På Slussen fanns 1800 6 familjer, 1850 30 och 1885 45 familjer bosatta.

Genom sitt skyddade läge övertog Slussen trots den längre sjövägen mer och mer trafiken på Uddevalla från Stamnäs, som förut varit den vanligaste överfartsplatsen. När så ångbåtstrafiken började komma igång på 1870-talet, blev Slussen den dominerande orten för

hela Orusts trafik på Uddevalla och angränsande orter, och 1876 års dombok omtalar att man detta år anlagt en ny båtbrygga, som bekostats av hela Orust.

När fram på 1920—30-talet biltrafiken blev allt mer dominerande, och därigenom ångbåtstrafiken gick tillbaka för att slutligen praktiskt taget upphöra, miste Slussen mycket av sin betydelse. På grund av sitt ovanligt vackra läge och omedelbart intill saltvatten har Slussen blivit en mycket frekventerad badort, och många sommarvillor har byggts av folk, framför allt från Uddevalla och Göteborg.

Av de under 1800-talet betydande personer, som bott på Slussen, må omtalas skepparen Sven Reuterberg, f. 1803, död 1877, skepparen Jöns Dristig, f. 1780, en bondson från Höggeröd, sam antagit detta namn, vilket ännu brukas av Orustbor.

Söbben.

Jb 1573 skattegård och enligt 1668 års jb ett skattehemman. Gårdens läge vid Kalvöfjorden gjorde att den blev en av de mera uppmärksammade. Här fanns omkring 1600 och några årtionde framåt Orusts enda sågverk. Det var säkert en viktig sjöfartsort med förbindelser vida omkring. Det må omnämnas att Måns Andersson från Röra i Stala socken, född omkring 1620 blev ägare till en gårdsdel här, hans dotter Malin gjorde sig känd för ovanliga kroppskrafter. Så anklagas hon vid tingsrätten för att hon hårdhänt kastat en mansperson ur sin faders hus. Hon slutade 1749 sina dagar i Skala i Myckleby socken, där hennes son ägde gård.

Söbben har ofta varit skådeplatsen för arvstvister och stridigheter.

Av äldre odalsbönder må omtalas Anders Olsson, f. 1622, d. 1707, troligen leva hans avkomlingar kvar på denna gård. En hans dotter blev gift med en bonde i Lane-Ryrs socken. År 1689 fick Nils Andersson plikta till konungen för att han mot skogsförordningen huggit en bok, anmälan var inlämnad av skogsvaktare Hammar. Detta visar att boken var fridlyst på Orust vid denna tid.

Åkerslyckan var en utjord till denna gård.

Timmerhult.

Jb 1573 kronogård och enligt 1668 års jb 1/4 skattehemman, men kronan ägde dock 2 öb. Dessa skatteköptes 1738 av bonden Torbiörn Ingorsson för 70 riksd. smt. Omkring 1570 kom en bonde vid namn Carl hit. Detta dopnamn var vid denna tid mycket ovanligt på Orust. Ännu i slutet av 1800-talet bodde i Timmerhult avkomlingar till denne Carl. Carls son hette Ingor Carlsson, sedan följde Carl Ingorsson, därefter ånyo Ingor Carlsson, som var född 1652, därefter sonen Torbiörn Ingorsson, f. 1683, d. 1743.

1800 födde gården 2 hästar, 5 kor, utsädet var det året en skäppa bönor, en skäppa råg, 2 tunnor havre, 2 tunnor korn och 3 sättingar potatis.

Torp.

Jb 1573 skattegård och ägdes av en bonde vid namn Björn. Enligt jb 1668 är det ett skattehemman. Redan i början av 1600-talet fanns här två bondefamiljer bosatta. Omkring 1600 kom Engelbrekt Carlsson från Timmerhult hit och många äro i dag hans avkomlingar i Torps socken. År 1671 omtalas att det året flyttade

Mätta Hallvordsdotter från denna gård till staden Uddevalla och gifte sig därstädes. Vid denna tid omtalas att en annan bondedotter från denna gård var bosatt i Foss socken. Det ser ut som om denna gårds innebyggare varit ovanligt aktiva och besökt handels- och marknadsplatserna mycket livligt.

År 1800 ägdes 1/4 hemman av Jon Kjellsson, född 1753 och hans hustru Anna Nilsdotter, född 1757. Deras son Olof Jonsson, född 1792, gifte sig med Gustava Nordenberg, även hon född 1792. Hon var dotter till kyrkoherde J. Nordenberg i Myckleby. Även deras son Kjell Olsson, född 1819, gifte sig med en kyrkoherdedotter, Maria Bohlin, född 1816, död 1912. Det var hon, som sist stod för brännvinsförsäljningen i Assmunderöd. Hon var dotter till kyrkoherde Bohlin i Myckleby, vilken var född i Kville 1761, alltså hade 151 år förflutit från faderns födelse till dotterns död.

Kjell Olssons och Maria Bohlins barn antog namnet Kjellberg, och av dem må nämnas Oliver Konstantin Kjellberg, f. 1845. Han var ett språkgeni, och skall ha känt till, mer eller mindre, 24 språk. Han var överlärare vid ett språkinstitut i Stockholm och bodde även en tid i Ryssland. En annan son var sjökapten Oskar Kjellberg, som övertog gården.

Som backstugesittare och fattighjon på ett torp omtalas kyrkoherdesonen J. E. Nordenberg, broder till ovan nämnda Gustava. Olika falla ödets lotter.

Omkring 1790 omtalas att Olof Jönsson, född 1760, från torpet Åsen, flyttat till Amerika och gift sig där, troligen den förste Orustbo, som bosatte sig i Amerika.

Tryckhålan.

Jb 1668 1/8 kronohemman, som skatteköptes 1704 av bonden Olof Olofsson för 25 riksd. smt. Ännu i slutet av 1800-talet bodde hans avkomlingar här.

Töllås.

I jb 1573 skattegård och bonden Amund bodde här och enligt 1668 års jb ett skattehemman, men kronan ägde 2 öb och betalade landskyld till Torps kyrka, som också ägde 2 öb i gården. 1669 var gården delad mellan tre bönder nämligen Olof, Per och Jon Anonsson. De 4 öb, som ägdes av kronan och kyrkan, skatteköptes 1743 av bönderna Per Heljesson, Jon Andersson, Olof Rasmusson och Chresten Andersson. Genom att gården sträcker sig ned till Hafstensfjorden och från Stamsnäs hade livlig förbindelse med Uddevalla, drog mycket folk förbi och många bosatte sig här, varför torpställena under gården tidigt blevo talrika. Från Stamsnäs var det sjövägen endast 12 km till Uddevalla. Bland torpställena nämnes i äldre tider Tegen, nuvarande Morlandategen. Torpstället Stamsnäs nere vid Hafstensfjorden var ett hantverkaretorp och 1800—1855 bodde sadelmakare Henrik Meijer här, förut hade sockenskräddaren bott här. I början av 1700-talet omnämnes Stamsnäs som utskeppningsplats för trävaror till Uddevalla.

Varfjäll.

Jb 1668 1/4 frälsehemman och tillhörde då Anna Bildt. Denna gård blev länge i den Bildtska släktens ägo och räknades till Kåröds säteri. Gården brukades 1730 av änkan Christina Torgersdotter. 1852 av skepparen Samuel Svensson Stenberg, f. 1808.

Ålgård.

Jb 1573 kronogård, och räknades då till Myckleby socken. Omkring 1620 ändrades sockengränsen så att denna gård kom att höra till Torps socken. Gården donerades 1689 till befallningsman Johan Seth. Det var först 1826 som gården skatteköptes av bönderna för 54 riksd. smt. Det var änkorna M. E. Petre och Britta Cecelia Arvidsdotter, som då blevo ägare till denna gård. År 1760 omtalas det att Ålgård transporterats från avlidne Rutger von Seth till hans släkting Magnus Arvidsson, som var gift med Magdalena von Seth. Det heter vidare i detta dokument, ”gården med kvarnen och ålfisket”. Av detta förstår vi att ålfisket ej var att förakta, så det är ej svårt att förstå att gårdens namn blev Ålgård. År 1900 ägdes gården av löjtnant Hjalmar Fleischer, f. 1848.

Redan på 1500-talet omnämnes att en kvarn fanns här och att denna ofta ställde till förtret för många gårdsägare i Myckleby socken. Uppdämningen vid kvarnen förorsakade att vattnet steg i hela sjön Grindsbyvatten, och 1616 är det tvist mellan mjölnaren Chresten i Ålgård och bonden Håkan i St. Krossekärr angående skador genom översvämning. Så sent som 1860 var det rättegång om svåra översvämningsskador, främst på gårdarna St. Vassö och Hogen. Före 1842 var kvarnen ej så betydelsefull, men detta år utvidgades den och växte sedan snabbt i betydelse.

Nedra Ödsmål.

Jb 1697 ett kronohemman. Redan 1645 fanns här tre bondefamiljer. Enligt 1601 års jb stod en bonde vid namn Esbjörn för detta hemman. Det kan bevisas att

hans avkomlingar åtminstone till slutet av 1800-talet innehade en del av detta hemman. År 1669 stod Olof Esbjörnsson för gården. År 1710 skatteköptes gården från kronan av bönderna Erik Kiällsson och Olof Jonsson för 150 riksd. smt. Erik Kiällsson, f. 1651, d. 1729, kom år 1689 hit genom gifte med Helga Olsdotter, dotter till nämnde Olof Esbjörnsson. År 1726 övertogs gårdsdelen av Erik Kiällssons måg Esbjörn Amundsson, född 1682, död 1742, sedan av dennes son Erik Esbjörnsson, född 1732, död 1794, därefter av hans söner Olof och Per Erikssöner. Sedan kom Olofs son Erik Olofsson, född 1802, död 1841. Han efterträddes av sonen Abraham Eriksson, född 1833, som sålde gårdsdelen ur släkten 1877.

Torpstället Weisenborg nämnes 1780, då här bodde en hattmakare Daniel Weis. Tydligen tillhörde han en hantverkaresläkt från Uddevalla. Hans hustru hette Sofia Elisabeth Tengelund. Detta släktnamn är vid denna tid okänt i Bohuslän, varför hon nog var längre ifrån. Deras son, Daniel Weis d.y., var också hattmakare och bosatt här.

År 1745 hände i Nedre Ödsmål en tragisk händelse, och vi låta domboken själv berätta: ”Kjäll Torbjörnssons dräng i Nedre Ödsmål, Olof Andersson, synes hava bragts om livet, och hade vid kroppens besiktigande skärsår i huvudet”. Under rättegången inkallade man till vittnen alla vuxna ortsbor, som kunde infinna sig, men ingen kunde giva några upplysningar till gåtans lösande. Av vittnesmålen få vi reda på att han kom från en begravning och han tagit sig ”egen väg därifrån och 3 maj hittades han död under grindbron, havandes hans döda kropp haft tvenne djupa skärnader uti huvu-

det". Som rätt vanligt vid denna tid kunde tingsrätten ej utröna hur det hela tillgått, eller någon ogärningsman utpekas eller misstänkas. Det uppgives att den döde "fört ett kristligt leverne". Det må tilläggas att det kunde bevisas att han själv ej bar någon kniv på sig, så att han fallit offer för en ogärningsman var ställt utom allt tvivel. Olof Andersson var född 1699. Först den 3 december 1745 begravdes han på Torps kyrkogård. Dröjsmålet med begravningen var väl troligen beroende på att det icke förr blivit helt klarlagt hur han omkommit och att misstankar om självmord förelegat, i vilket fall han ej fått begravas i vigd jord.

Övra Ödsmål.

I jb 1573 kronogård och utgjorde ett helt hemman. 1669 donerades denna gård till borgmästare Anders Larsson i Uddevalla. Denna gård räknades nog som den främsta av de många, som han ägde i Torps socken. Övra Ödsmål var som en säterigård under en tid framåt. 1676 skatteköpte Anders Larsson gården och 1715 kom hans måg, rådman Samuel Reuterberg, hit. Så inledde Reuterbergska släkten sin epok i gårdens historia. 1758 ägde Arvid Reuterberg gården, 1800 Samuel Reuterberg. Ännu 1853 ägdes större delen av gården av Reuterbergare. 1/4 hemman av Abraham Samuel R., f. 1793, 3/32 av Johannes R., f. 1778, 1/32 av Joh. Henrik R., f. 1818, 1/4 av Sven Johansson R., f. 1803, och på torpet Kalvhagen bodde Abraham Reuterberg, f. 1823. Fram på 1850-talet gingo gårdarna ifrån Reuterbergarna, och troligen 1864 flyttade den siste Reuterberg från Övra Ödsmål.

Ölseröd.

Denna gård hörde i äldre tider till Torps socken, men under första delen av 1700-talet överfördes den till Röra socken.

IV

Kyrka och skola

Som omtalats i första kapitlet började man snart efter kristendomens införande uppföra kyrkor av trä, där menigheten kunde församlas för att höra den nya förkunnelsen och låta sig döpas. Samtidigt torde runt dessa kyrkor hava uppstått gravplatser, när man övergick från det gamla hedniska sättet att begrava, till det kristna. När fram på 1200-talet kristendomen fått en vidare spridning, blev träkyrkorna för små och kyrkor av sten började uppföras. De inom Myckleby pastorat uppförda invigdes, Torps 1320 och Långelandas och Mycklebys 1388. Att Torps kyrka liksom Morlandas blev bland de första kan säkert tillskrivas närheten till Dragsmarks kloster, som anlagts år 1234. Den på 1800-talet kraftigt ökande befolkningen gjorde att dessa gamla kyrkor blevo för små och nya måste byggas.

Långelanda kyrka.

Den gamla kyrkan från 1388 var belägen på komministerbostället Prässtorp och på samma plats som den nuvarande kyrkan. Den var byggd av sten, försedd med kor, tegeltäckt och hade ett rödfärgat torn av trä uppfört i mitten av 1700-talet. Den var

Långelanda gamla kyrka.

22¾ alnar lång, 16¾ alnar bred. Koret var 9½ alnar långt och 11 ½ alnar brett. Höjden till gesimsen var 4 ½ alnar. Kyrkan hade två ingångar, en åt väster och en åt söder. På södra sidan var fyra fönster och på norra ett. Det var 15 bänkar på vardera sidan om stora gången, på västra och norra sidan fanns det läktare, den förra med fyra, den senare med tre bänkar. Nummertavlan var av trä och hade som inskrift ”Förärad av Maria Östberg 1801”. Takmålningar föreställde: Uppståndelsen, Yttersta domen, Det eviga livet och Pinorummet. Det fanns också en del bibelspråk upptecknade. Dessa målningar blevo utförda år 1729 när Olof Larsson i V. Kollungeröd var kyrkovärd.

År 1709 uppgives det att kyrkan äger en mässkrud

av brun plysch, som förärats av befallningsmannen Ambiörn Grothe i Vräland. En duk på altarklädet skänktes 1821 av Anders Jörgensson i Nedra Trätte. Redan 1832 önskar man på högre ort en ny kyrka, men församlingen ansåg sig vid denna tid ej hava råd. År 1848 tages frågan åter upp och i sockenstämmoprotokollet av den 24 september finnes antecknat "... framställde ordföranden nödvändigheten av att företaga den vid sista biskopsvisitationen föreslagna kyrkobyggandet och hänvisade till den vackra Myckleby kyrka, vilket tempel snart är färdigt." Man beslöt vid denna stämma att söka bygga kyrkan under år 1851. Samtidigt uttryckte man ett önskemål att det nuvarande tornet, som var av ek, måste bibehållas, vilket även ur ekonomisk synpunkt var önskvärt.

Våren 1849 tillsattes en byggnadskommitté med bonden och skepparen Lars Andersson i Östra Bö som ordförande, men när han var ute i skeppsfart, var bonden Anders Torberntsson i Mölneby ordförande. Man gjorde en uttaxering av 4 riksd. per år och hemman. Kyrkobygget kunde dock inte igångsättas förrän 1852 på våren.

Gudstjänsten hölls under byggningstiden på gården Haga i ett ännu kvarstående hus. I de ordningsföreskrifter, som antogos på sockenstämman, bestämdes att de som ej infunno sig till att utföra de gratisdagsverken vid bygget, som de ålagts att göra, fingo böta 1 riksdaler. Samma straff fingo de vidkännas, som kommo en halv timme för sent till arbetet, och de, som ej rättade sig efter tillsägelser av överordnade på arbetsplatsen.

Klockare Edström ålades att varje morgon och afton förrätta bön. Alla svordomar voro förbjudna.

I det syneprotokoll som förrättades, när kyrkan stod

Lars Andersson, Östra Bö, ordf. i byggnadskommittén för Långelanda nya kyrka.

färdig, uppgives att kyrkan var murad av gråsten, 44 alnar lång, 19 ½ alnar bred och 10 alnar hög invändigt. Sanden till kyrkan hade tagits från en sandtäkt i Gömme, timret köptes från Fräkne.

Kyrkan byggdes av byggmästare Anders Persson från Sandhults socken. Predikstolen är från gamla kyrkan och bär årtalet 1638 samt ett bibelspråk på danska. Denna inskription var övermålad och togs på nytt fram vid restaurering 1945.

Den 20 september 1854 invigdes kyrkan av kungl. hovpredikanten och kontraktsprosten N. J. Sjöstedt i Tegneby. Av en ännu bevarad räkning redogöres för de anordningar, som vidtagits för att högtidlighålla denna dag. Man hade invigningsdagen anordnat en middag med kaffe för 20 personer på Svanesunds gästgivaregård. Detta beräknades kosta 23 riksd. 16 sh. Dessutom var det middag för sex skjutsbönder, kostnad 3 riksd. 24 sh.

Långelanda kyrka bär på sina murar årtalet 1852, det år som den uppmurades. Den har restaurerats 1909 och 1945.

Myckleby kyrka. (Bild å bokens framsida.)

Redan 1785 påtalas det på sockenstämmorna att den gamla, år 1388 invigda kyrkan, är för trång och mörk. Här som på många andra ställen sökte man fylla bristen på plats genom att anordna läktare. Så byggdes år 1804 läktare och 1833/34 utvidgades kyrkan.

Enligt inventeringsprotokoll av år 1830 var kyrkan belägen dels på Myckleby prästgård och dels på Ottestala Sörgård. Den var byggd av sten i trenne avdelningar, utgörande sakristia, korkyrka och huvudkyrka, var tegeltäckt samt försedd med ett stentorn, uppfört år 1723. Kyrkan var utvändigt 27 alnar lång, 16 ¾ alnar bred samt 6 ¾ alnar hög. Korkyrkan var 10 ½ alnar lång. Kyrkan hade två ingångar, en på västra och en på södra sidan samt två större och tre mindre fönster. På sidan om norra bänkraden var 16 och på södra sidan 15 stolar inbyggda. Målningen i taket var utförd år 1707. I taket hängde en ljuskrona av glas med sex armar. Prästkappa fanns ej och mäss-

skruden blev uppbränd år 1824. På korväggen hängde en värja som tillhört Bildt på Kåröd. I tornet fanns en klocka som var gjuten år 1748. Altarklädet av röd sammet var skänkt av Henrik Engelbrektsson i Krogane. Vinkannan blev 1782 skänkt av samme man. På gången inuti kyrkan låg en gravsten på vilken lästes: "Härunder hvilar den i livstiden ärlige och Gudsälskande man Engelbrekt Olofsson, född hit till världen år 1685, död 1752. Tillika med i lifstiden hans kiära hustru Gudsälskande Matronan Martha Rasmusdotter, född 1687, död 1754. Aflade tillsamman 7 barn, 5 söner och 2 döttrar — Herre, du vetest allting, du vet att jag älskar dig. Joh. 21: 17. Den som allting vet och känner, vet att vi honom älskat har. Jesus Kristus, som i händer har, och oss i sitt förvar. Vi nu lefva helt förnöjd, smakar sötman af hans kärlek för then han af oss begjärt."

I dag står denna gravsten upprest i nuvarande kyrkans vapenhus.

1723 framhåller D. Bildt på Kåröd i skrivelse till domkapitlet att kyrkan är förfallen och att församlingen icke mäktar med underhållet. Han erbjuder sig att på egen bekostnad företaga nödiga reparationer om han erhåller patronatsrätten, d.v.s. rätten att själv tillsätta präst. Detta förslag möter emellertid kompakt motstånd från församlingen och avvisas närmast med förakt, men bidrager väl till att tornet detta år blir byggt.

Om den nuvarande kyrkans tillkomst och förhistoria få vi en inblick genom den redogörelse, som kyrkoherde Th. Brunnander lämnade i Myckleby kyrka den 10 sept. 1950, i anledning av att denna kyrka 100 år tidigare, den 11 september 1850, invigts av kungl. hov-

predikanten och kontraktsprosten N. J. Sjöstedt i Tegneby. Av denna redogörelse framgår bl. a. följande.

Myckleby kyrka bär på sina murar årtalet 1848. Detta betyder emellertid inte att kyrkan stod färdig det året. Men då började den byggas, och redan på hösten samma år hade man hunnit så långt att gudstjänster kunde hållas i den. Fullt färdig blev den inte förrän 1850 och den invigdes den 11 september detta år. Altartavlan i den nuvarande kyrkan är från den gamla och från denna härrör likaledes den i tornet förvarade predikstolen, som vid kyrkans restaurering år 1951 återinsattes i kyrkan. Den gamla medeltidskyrkan var betydligt mindre än den nuvarande och blev otillräcklig då folkmängden ökade starkt under 1800-talet. Första gången som byggandet av ny kyrka fördes på tal, åtminstone mera offentligt, var vid en visitation år 1839. Den hölls av biskop af Wingård, som samma år blev ärkebiskop. Biskopen framhöll, att en ny kyrka snart måste byggas, sockenmännen gingo med på detta och åtogo sig att samla en fond för ändamålet. Först var det bestämt att man årligen skulle sammanskjuta 4 Rdr Banko av varje hemman. Beloppet höjdes senare till 6 Rdr och därefter till 33 Rdr 16 shilling.

På sockenstämma den 28 juni 1846 beslöt man så att bygga en ny kyrka. Endast en person yrkade på ytterligare uppskov för att byggnadsfonden skulle bli större, men heter det, 'då han förnam hela den övriga församlingens tanke, återkallade han sitt yrkande'. Man utsåg en byggnadskommitté, vars ordförande blev Anders Olsson, St. Vassö, och till uppsyningsman för bygget valdes Peter Olsson i Krogeröd. För att undvika trägna

sockenstämmor i detta ärende fick byggnadskommittén fullmakt att ombesörja allt ifråga om kyrkobygget. Viktigare frågor hänskötos dock av kommittén till sockenstämman för avgörande.

Det var ifrågasatt att den gamla kyrkans torn skulle fått stå kvar, men tornet ansågs alltför skröpligt för att med fördel kunna repareras. Så begärdes ritningar till en ny kyrka från Kungl. Överintendentsämbetet och på sockenstämma i januari 1847 framlades sådana. Dessa ritningar upptogo en kyrka som var så lång att koret skulle kommit att vila på lös grund utanför kanten av den bergklint, på vilken kyrkan är byggd. Därför skickades ritningarna tillbaka med begäran att de skulle ändras, både ifråga om längden av kyrkan och i många andra avseenden.

I januari 1848 framlades på sockenstämma de ändrade ritningarna. Dessa voro då inte endast ett förslag, utan de var fastställda av K. M:t. Hur skulle kyrkan sett ut om den byggts efter dessa fastställda ritningar? Tornet skulle haft en helt annan form, dess övre del skulle varit uppfört av tegel utan vit puts. Någon utbyggd sakristia på norra sidan hade inte funnits men däremot ett utbyggt mångsidigt kor i öster. Vid ingångsdörrarna skulle funnits portaler. Men ännu större hade olikheterna varit invändigt.

Byggnadskommittén var inte nöjd med de fastställda ritningarna utan föreslog sockenstämman att få den ändrad i femton punkter. Sockenstämman sökte att få ändra ritningarna samt vidtala riksdagsmannen i bondeståndet, Lars Rasmusson, att söka utverka K. M:ts medgivande. Så sändes ritningarna jämte begäran om ändringarna till K.B. för att därifrån gå vidare till

högsta ort. Det är ovisst om de någonsin kommo till K. M:t. I varje fall fick man icke något medgivande till ändringar.

Likväl beslöt man på sockenstämman i januari 1848 att sätta i gång med kyrkobygget. Samtidigt bestämde man de dagsverken, som sockenmännen skulle fullgöra samt ordningsregler. Man satte vite för utskänkning av brännvin vid bygget och förbjöd allvarligt allt svärjande. Så påbörjades kyrkobygget på våren 1848. Till byggmästare hade antagits Anders Persson från Bollebygds socken. Målningarna utfördes av en målaremästare vid namn Fridlin. Man byggde således kyrkan utan fastställda ritningar. Vid syn i oktober 1848 frågades efter ritningarna till kyrkan, men som sagt funnos dessa ej att tillgå. Man byggde ej heller kyrkan efter det ändrade förslag som uppgjorts.

Eftersom kyrkan var byggd utan hänsyn till de fastställda ritningarna, tog det en tid innan den blev godkänd. Församlingen fick göra en dyrbar ritning på kyrkan sådan den blivit utförd. Så blev den godkänd. Den 24 april 1850 anmälde byggnadskommittén att kyrkan var färdig och att man kunde begära att få den invigd.

Kostnaden för kyrkans uppförande uppgives hava varit 16.500: — riksdaler silvermynt i kontanta pengar. Därjämte hade sockenmännen gjort 10 260 mansdagsverken och 1 008 hästdagsverken på bygget, dessutom hade sten och mycket annat givits utan kostnader.

Sedan den dag kyrkan stod färdig sommaren 1850 har den vid flera tillfällen undergått reparationer och förändringar. År 1852 fick kyrkan sitt första orgelverk, som var elvastämmigt och skänkts till församlingen av

hovrättskommissarie S. Bergius i Forshälla. Det var byggt av orgelbyggarna I. N. E. & O. Söderling i Göteborg och kostade nära 3 000 riksdaler. Detta orgelverk ersattes med ett större år 1927. Värmeanordningar har införts. Före 1890-talet var kyrkan alltid oeldad. Först insattes vedkaminer och 1936 värmeledning. Nytt innertak har förfärdigats, bänkarna har blivit ändrade och flera gånger har det målats. 1915 och 1951 har kyrkan genomgått genomgripande invändiga restaureringar.

Torp kyrka.

Den gamla kyrkan var belägen på en lövträdsklädd kulle på gården Kyrkebyns ägor bredvid allmänna landsvägen, uppgives det i ett inventeringsprotokoll från 1830. Kyrkan var byggd av sten, tegeltäckt och försedd med torn, som var täckt med spån och uppfört i slutet av 1700-talet. År 1825 slog åskan ned i tornet men 1830 är det reparerat. Kyrkans längd var 22 ¾ alnar, bredden 17 alnar. Kyrkan var byggd i två avdelningar, överkyrka och huvudkyrka. Kyrkans höjd var 8 alnar och 5 tum. Tornet var av trä och rödfärgat. Endast tre fönster fanns å denna kyrka.

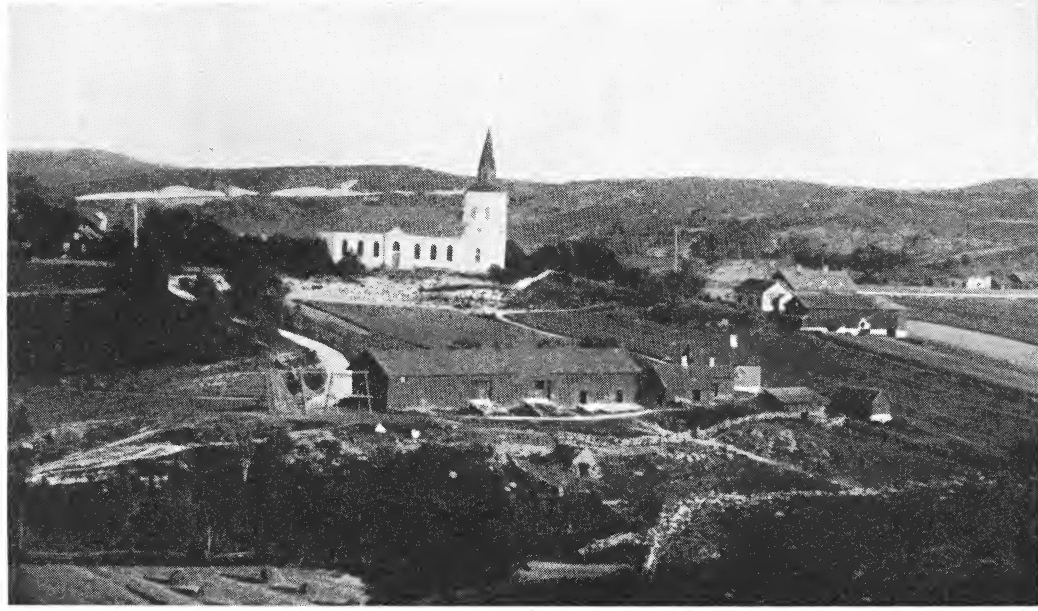
På kyrkogården fanns 1830 ännu inga gravvårdar eller minnesstenar. I fråga om gåvor till Torps gamla kyrka redogör dess räkenskapsbok, och av dem som nämnas, kan omtalas, att en silverkanna gavs år 1721 av bonden Anders Ambjörnsson i Nöteviken, 1726 gav rådman Samuel Reuterberg i Ödsmål ett bårkläde av 8 alnars längd och år 1720 gav han en nattvardskalk av silver. För dessa vackra gåvor skulle han få gravplats

i kyrkans kor. År 1726 gav bonden Olof Andersson i Söbben en mässingstake och år 1773 gav Erik Jacobsson i Söbben den klocka, som ännu i dag användes i Torps kyrka.

Den gamla kyrkan beskrives i samtida berättelser, som liten och oansenlig, gjord till större delen av rund kullersten, som hopmurats, och av stenhällar som rests och fastmurats.

År 1802 påpekas att svamp skadat altarduken, golvet framme i koret och även de främsta bänkarna, varför skyndsamma åtgärder voro av nöden. Det framhålles dock att det inte är någon nytta till att vidtaga några åtgärder förrän roten till det onda avlägsnas, nämligen den Reuterbergska graven, som befinner sig framme i koret. Den ansågs skadlig inte blott för kyrkan utan även för folket, som bevistade gudstjänsten. Därför fordrade man gravens igenfyllande och uttalade sin önskan att de övriga medlemmarna av denna familj togo sina gravplatser ute på kyrkogården. Graven hade ordnats på 1720-talet av församlingen som erkänsla för de vackra gåvor, familjen skänkt till kyrkan. Släktens huvudman Samuel Reuterberg från Ödsmål var närvarande vid stämman. Han sade sig inte ha något emot att graven igenfylldes och önskade att vid fördelningen av gravplatserna ute på kyrkogården skulle Ödsmål och Blibräcka få platser intill varandra, då det alltid rått gott förhållande mellan dessa gårdar och även på grund av nära släktskap.

Även Torps kyrka blev för trång och trots att man haft tvenne dåliga skördeår och tryckande tider rådde, beslöt man på sockenstämma den 3 december 1862 att bygga ny kyrka. Man tillsatte en byggnadskommitté,

Torps kyrka omkring 1890.

vars ordförande blev Abraham Reuterberg i Övre Ödsmål, senare bosatt på Kleva. Huruvida det förhållandet att de bägge systerförsamlingarna hade fått ny kyrka även bidrog till beslutet är väl icke alldeles uteslutet.

År 1868 började kyrkan att byggas. Den uppfördes av byggmästare L. H. Arvidsson och målningsarbetet av målaremästare A. M. Rehnström. Ordningsföreskrifter och sockenmännens insatser var likartade med dem vid Myckleby och Långelanda kyrkors uppförande gällande. Det berättas dock hur svårt det var att skaffa fram livsförnödenheter till följd av den dåliga skörden.

Kyrkans uppförande kostade i kontanta pengar ej mindre än 23.449: — riksdaler. Därtill kom de många gratis mans- och hästdagsverkena. Kyrkan uppgives, när den 1871 stod färdig och i anledning därav besiktigades, vara 67 alnar lång och 27 alnar bred. Söndagen den 24 juli 1871 ägde invigningen rum av biskop Gustaf Björk. Sedan har kyrkan undergått reparationer och förändringar, sista restaureringen utfördes år 1950.

PRÄSTERSKAPET

Efter denna beskrivning av pastoratets kyrkor skola vi övergå till att skildra de män, som lett kyrkan under mer än 400 år. Vad allt de betytt för kyrka, kultur och bygd framgår väl icke av dessa korta anteckningar, som hämtats ur för Göteborgs stift, främst av prosten Skarstedt, utgivna herdaminnen, men kan kanske anas. Prästen var i dessa äldre tider icke blott den andlige ledaren utan även den mest betrodde mannen när det gällde socknens styrelse. Han var även ofta en föregångsman i fråga om jordbrukets skötsel. Med sin bok-

liga lärdom hade han större möjligheter icke endast att sätta sig in i nymodigheter utan även förmågan sätta dem ut i praktiken.

Kyrkoherdar i Myckleby pastorat.

Jöns och *Lauritz* var kyrkoherdar här före 1574, den förre sannolikt omkring 1550, den senare troligen intill 1574 och var fader till efterträdaren.

Peder Lauritsön blev kyrkoherde här 1574. Var herredagsman och deltog uti kungahyllningen i Oslo 1591. Han var kyrkoherde i Myckleby till sin död 1625.

Nils Rasmusson Salomantanius var kyrkoherde i Myckleby 1625 till sin död 1626. Han var ivrig jägare och dog i sviter av ett slag från en skadeskjuten svan.

Anders Heljesson Bruhn, född omkring 1600 i Marstrand. Kyrkoherde i Myckleby 1626—1671. Han var gift med kyrkoherde Peder Lauritzöns dotter. De äro stamföräldrar för den Bruhnska släkten, som i dag har många avkomlingar inom kommunen.

Vincent Knutsson, född år 1630, var gift med företrädarens dotter. Var kyrkoherde i Myckleby 1672 till sin död 1700. Av hans barn bosatte sig de flesta i Bokenäs socken, och snart finna vi flera av hans avkomlingar som borgare i Uddevalla. En av sönerna antog namnet Lang och bosatte sig på Tjörn. En av döttrarna blev gift med efterträdaren.

Per Persson Sahlgren var född 1657. Var kyrkoherde här 1700 till sin död 1714. Var tidigare komminister i Långelanda. Han synes av vad domböckerna utvisa ha haft ett livligt temperament.

Göthe Gabrielsson Fontin var kyrkoherdeson från Spekeröd, dock född i Kungälv. Blev först komminister i Långelanda, sedan kyrkoherde i Myckleby från 1714 till sin död 1716. Gifte sig 1702 med kyrkoherde Per Sahlgrens dotter. Det är hans handstil vi möter i de äldsta bevarade kyrkoböckerna från Myckleby pastorat. Han synes ha skött kyrkobokföringen även före den tid han blev kyrkoherde. Han var kanske bättre insatt i de nymodigheter, som då togo sin början.

Johan Enberg, född 1684 i Karelen i Finland. Var kyrkoherde i Myckleby från 1717 till sin död 1732. Hans namn var satt på valvet i Långelanda kyrka då där målades 1729.

Per Nehring, född 1686 i Varberg. Var kyrkoherde i Myckleby från 1733 till sin död vid 90 års ålder år 1776. Hans dotter Eva var gift med prästmannen Nikolaus Munk på Kärreberg i Stala och dottern Catarina med komminister Fornelius. Flera av Mycklebys pastorats inbyggare kan räkna sina anor ner till kyrkoherde Nehring.

Gotthelf Engelke var född i Tyskland år 1717. Var kyrkoherde i Myckleby 1777—1782.

Johan Nordenberg var född 1742 på torpet Gateröd i Svarteborg. Gift med Maria Christina Åkerström från Ottestala. Var kyrkoherde i Myckleby från 1784 till sin död 1799. Flera av hans barn blevo gifta och bosatta i Myckleby pastorat.

Sven Johan Ödman var född år 1757 i Örby socken. Var kyrkoherde i Myckleby från 1800 till sin död 1814. Blev prost 1807 samt riksdagsman 1809. Under hans bortovaro vid denna riksdag tjänstgjorde som v. pastor blivande kyrkoherden i Myckleby Johan Andersson.

Nils Christian Bohlin var född 1761 i Kville. Var kyrkoherde i Myckleby 1815 till sin död 1828. Blev prost 1820. Många av Myckleby pastorats invånare räknar i dag härstamning från honom.

Johan Andersson var född 1783 i Göteborg. Var kyrkoherde i Myckleby från 1829 till sin död 1849. Blev prost 1837. Han hade hjälp av flera pastorsadjunkter, av vilka här kan nämnas: A. N. Rudberg, som 1842 förordnades hit, samt blivande kyrkoherden C. M. Rohdin. Kyrkoherde Andersson hade sju söner, som antog namnet Almén.

Frederik Benedict Grundell var född 1804 i Göteborg. Var kyrkoherde i Myckleby 1850 till sin död 1853. Vid valet 1850 var även efterträdaren på förslag.

C. M. Rhodin

A. V. Nordblom

Carl Magnus Rhodin var född 1807 i ett bondehem i Lysegården, Kareby socken. Blev prästvigd 1831. Tjänstgjorde som e.o. prästman i Tegneby, Myckleby och Tjörns pastorat. Blev kyrkoherde i Myckleby 1854 och kvarstod till sin död 1880. Han var ogift.

Anton Vilhelm Nordblom var född 1825 i Göteborg, son till handlanden Petter Berntsson Nordblom och dennes hustru Johanna Floberg. Prästvigd 1851. Predikant vid Varbergs fängelse 1855—1861, därefter komminister i Långelanda och kyrkoherde i Myckleby 1882 till sin död 1895.

Daniel Varenius var född 1851 i Slättåkra i Halland och son till prosten Peter Varenius och dennes hustru Agnes Sandegren. Prästvigd 1874. Komminister i Veinge 1882—1898, kyrkoherde i Myckleby 1898 till 1906, därefter kyrkoherde i Slättåkra 1906 till sin död 1927.

Oskar Hedenlund var född 1854 på gården Aplared i Hillareds socken och son till hemmansägaren Johannes Hedenlund och dennes hustru Lovisa Kindberg. Prästvigd 1879, komminister i Långelanda 1891—1906 och kyrkoherde i Myckleby 1906 till sin död 16 april 1934. Prost 1921—1925. År 1925 började kyrkoherde Hedenlunds hälsa bliva vacklande, varför han fick ha hjälp med tjänsten. Först var komminister Berg i Långelanda honom behjälplig, sedan en kortare tid kyrkoadjunkt G. Åkermark i Morlanda. Från hösten 1927 hade han ständigt ämbetsbiträde. Dessa var följande: Karl Strandelius, Sven Björk, John Andreasson, Karl Vikrén, Josua Berntsson, se komministrar och Bror Sundberg.

Theodor Brunnander är född 1896 i Ölsremma och son till komminister Johan Adolf Brunnander och dennes hustru Theresia Ardell. Prästvigd 1918, valdes 1921 till komminister i Fagared och tillträdde 1 maj 1922. Tillträdde kyrkoherdebefattningen i Myckleby den 1 nov. 1935. Sedan 1926 gift med Käthe Josume, född 1907 i Wien, Österrike.

Komministrar.

Sedan komministertjänsten inrättats i mitten av 1600-talet (de kallades då och till fram på 1800-talet kaplaner) har innehavarna varit bosatta på Prässtorp i Långelanda. Ofta har Mycklebyborna valt sina komministrar till kyrkoherdar.

Henricus Johannis, prästvigd 2/8 1642. Kallad hit av kyrkoherde Anders Bruhn.

Pehr Sahlgren var komminister i Långelanda 1690—1700, sedan kyrkoherde i Myckleby.

Göthe Fontén var komminister i Långelanda 1700—1714, sedan kyrkoherde i Myckleby.

Anders Radelius var komminister i Långelanda 1715—1728, sedan kyrkoherde i Skredsvik. Han dog 1742.

Anders Frolander, komminister i Långelanda 1728—1742, då han avled. Han anklagas 1729 i en skrivelse till domkapitlet av pastoratsborna (skrivelsen uppsatt av rådman Reuterberg), för att han ej sköter sin tjänst, och där han bl. a. kallas påvisk, kättare m. m. Bl. a. skulle han ej kunna hålla riktiga begravningstal. Han försvarar sig med att folket ibland tycker att han ej tillräckligt berömmer deras döda, men gör han detta, så anses talen bra. Domkapitlet lovar att snart skaffa honom en annan och bättre plats, men han blir kvar i Långelanda till sin död.

Bernhard Julius Stålberg var född 1712, kyrkoherdeson från Torsby. Var komminister i Långelanda 1742 till sin död 1753. Ännu berättas historier om de ovanliga kroppskrafter, som han var i besittning av, och hans rakryggade uppträdande. Se kap. III, Gårdarna, Stora Hals i Långelanda.

Anders Fornelius. Bondeson från Tegneby. Först pastorsadjunkt i Myckleby, sedan komminister i Långelanda 1753—1758. Död i Torsby 1760. Han har ännu i dag avkomlingar i Myckleby pastorat. För anklagelser mot kyrkoherde Nehring (svärfadern) avsatt genom hovrättsdom 1757 men återinsatt av K. M:t.

Peter Petersson Bundy, kyrkoherdeson från Morlanda men född i Uddevalla. Var komminister i Långelanda 1758—1775 sedan kyrkoherde i Laholm, där han avled 1791. Kapellanernas riksdagsman 1769 och 1771.

Zacharias Palmbom, född i Göteborg 1739, var komminister i Långelanda 1775—1804, då han avgick på grund av sjukdom. Han dog 1813.

Carl Cristian Ström, född 1767, kyrkoherdeson. Prästvigd 1792 och skeppspräst på ostindiefarare, var med om skeppsbrott 1796 och 1798. Komminister i Långelanda 1804—1813, sedan kyrkoherde i Tossene. Avled 1842.

Johan Anders Ekström, född 1780, smedson. Komminister i Långelanda 1813—1826, sedan kyrkoherde i Sätila, där han avled 1839.

Anders Emanuel Bårström, född i Uddevalla 1788, son till en skeppstimmerman, komminister i Uddevalla 1818, i Långelanda 1826, dog i lungsot 1827.

Olof Winborg, född i Göteborg 1792. Var komminister i Långelanda 1828 till sin död 1842. Ännu kan man få höra berättelser om denne temperamentsfulle prästman. Han gifte sig med sin tjänstekvinna. Den sista söndagen han levde, predikade han i Långelanda kyrka och tog därvid avsked av sina församlingsbor. Hans grav är under sidotrappan till nuvarande Långelanda kyrka.

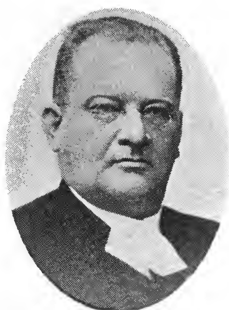
Olivia Winborg,
dotter till komminister Olof Winborg,
f. 1843, d. 1912.

Då han dog i fattiga omständigheter från sju minderåriga barn, gjordes i hela stiftet en insamling för dessa. Yngsta dottern Olivia var inte född vid faderns död.

Lorens Johan Gysander var född 1803 i Fuxerna socken, brukspatronsson. Prästvigd 1828. Uppgives varit en god sångare. Var komminister i Långelanda 1843—1849, blev sedan kyrkoherde i Bollebygd.

Johan Sörman

V. E. Friedlander

Johan Sörman, född i Göteborg 1810. Prästvigd 1834. Först v. komminister och ordinarie 1850—1861. Kyrkoherde i Tegneby 1861 till sin död 1877.

Anton Vilhelm Nordblom, född 1825, komminister 1861—1882, därefter kyrkoherde i Myckleby.

Viktor Eliser Friedlander, född i Öxnevalla 1852, son till komministern där. Prästvigd 1874. Var komminister i Långelanda 1883—1891. Sträng konfirmationslärare, många barn fick hålla på att läsa i flera år. Han blev kyrkoherde i Slättåkra 1891, sedan kyrkoherde i Årstad 1905, där han var till sin död 1916.

Oskar Hedenlund, komminister i Långelanda 1891—1906, sedan kyrkoherde i Myckleby.

August Berg, född 1865 i Örby socken, var torpareson. Prästvigd 1893. Var komminister i Långelanda från 1907 och avgick 1936. Dog 1937. Denne präst kommer länge att minnas av församlingsborna på grund av sin slagfärdighet i ord och skrift. Med sin folklighet kunde han konsten att umgås med bönder på bönders vis och med lärde män på latin. Han hade både kor och höns under hela sin tjänstetid. Själv sade han sig vara

endast torpare, när han jämförde sig med bönderna, som hade flera djur. Han skötte Göteborgs Banks avdelningskontor och var dessutom kommunalt engagerad.

Josua Berntsson, född 1903 i Hålanda socken, bondeson. Prästvigd 1931. E.o. prästman i Sjötofta, Naverstad och Myckleby. Kyrkoadjunkt i Stenungsund 1933—1936. Komminister i Långelanda 1936—1954, därefter kyrkoherde i Tölö. Gift 1933 med Britta Norborg, prästdotter från Haga i Göteborg.

Evert Andreasson, född 1918 i Kungälv, kyrkvaktarson. Prästvigd 1947, tjänstgjorde därefter i Solberga, Forshälla och Kungälv och kom till Långelanda som komminister 1954. Deltog i svenska frivilligkåren som sjukvårdare i finska vinterkriget februari—april 1940. Gift 1948 med Anne-Marie Andersson från Kungälv.

Ur kyrkliga protokoll för Myckleby pastorat

Göteborgs domkapitels protokoll för år *1708.*

Omtalas att Maren Månsdotter från Långelanda socken besökt domkapitlet för att få äktenskapsskillnad från sin man, som försvann för tre år sedan och ingen vet vart han tagit vägen. Det uppgives att mannen hette Göthe Toresson och ägde jord i Gömme i Långelanda socken. Han hade begått blodskam genom att "förråda" sin svägerska med barn, och skulle, heter det, "utan nåd till döden dömas", om han återvände, varför skilsmässan beviljades. Blodskam straffades i äldre tider med döden. Till blodskam räknades det otillbörliga

förhållandet till svägerskan. Till och med omgifte med syskon till avliden make eller maka var förbjudet, och endast konungen kunde bevilja tillstånd till äktenskaps ingående kusiner emellan.

Ur protokoll den *29/9 1836* läses följande: ”Prästänkebostället Kyrkebyn i Torps socken, denna dag förrättade syn. Manbyggnaden uppförd 1831 i stället för det odugliga hus, som stod där tidigare. Det nya huset uppfört av nytt grantimmer med hjälp av det gamla huset.” Byggnaden uppgives vara 18 alnar lång, 12 ½ alnar brett och 5 ½ alnar högt. Det hade kostat 366 riksd. 32 shilling att uppföra.

Ur ett brev från Domkapitlet till kontraktsprosten angående vägrat kyrkotagande, skrivet den 14 okt. 1840:

Besvär över att ynglingen Bernt Berntssons i Myckleby, hustru vägrats kyrkotagning. Som skäl för vägran anföres kyrkoordningen av den 18 mars 1748 och den 8 dec. 1756, där det heter, att det inte är tillåtet för allmogens söner att ingå äktenskap före 18 års ålder.

Ur Myckleby pastorats biskopsvisitations-protokoll.

1728. Kyrkoherden meddelar att en gammal kvinna Siri Olsdotter med skicklighet lärer barnen läsa i bok.

Stolindelning finnes i pastoratets kyrkor och äro ordnade på följande sätt: i Myckleby och Torps kyrkor äro bänkarna numrerade och försedda med de gårdsnamn, de äro avsedda för, i Långelanda kyrka är en skriftlig bänkindelning uppgjord.

De fattiga försörjes roteledes. Många tiggare finnes och uppträda hoptals omtalas det.

1743. Här omtalas att många far utomlands och kommer till länder, vilkas språk de ej förstår. För de sjöfarandes räkning ålägges föräldrar och husbönder att förse dem med katekes och psalmbok samt helst en bibel om råd finnes, för att vara dem till hjälp vid sjukdom och nöd. Inga sjukstugor finnes upprättade inom pastoratet. De som äro sängliggande och ej kunna gå på socknen, skall varje rote dra försorg om.

1767. Husförhör hållas årligen men många församlingsbor äro för tröga att gå dit. Ålades prästerna att vid husförhören göra sig underrättade om huru människorna uppför sig i hemmet och bland grannar samt hålla förmaningar allt efter omständigheterna.

Inga krogar finnas i kyrkornas närhet, men på söndagseftermiddagarna brukar mycket folk samlas vid Svanesund. Detta tyckte man inte om, varför biskopen ålade prästerna söka på det kraftigaste avstyra detta.

Inga sockenstugor finnas. Prästgården är alldeles förfallen, det omtalas att den är byggd 1694 och hade en längd av 24 alnar. Även vidskepelse påtalades. Vid denna tid har böcker av icke religiöst innehåll nått pastoratet, vilket prästerna ej var belåtna med.

Nymodigheter i mat och klädedräkt påtalas. Tobak har mera allmänt börjat komma i bruk. Brännvinsförtäringen stegras och the börjar bli allmänt.

1787. Vid denna biskopsvisitation påbjöds konfirmationsundervisningen, ett led att höja kunskaperna.

Omtalas den rättegång 1781 som ledde till att 3 öb jord togs från gården V. Röra och lades till Prästtorp, komministerbostället.

1817. Meddelas att sockenstugor saknas, utom i Torps socken, där en uppförts 1809.

Klagas, liksom 1787, över att kyrkan i Myckleby är för trång. Nya mässkrudar hade förvärvats 1795 i Myckleby, 1803 i Torp och 1793 i Långelanda.

I pastoratet finns inga sockenskolor eller andra undervisningsställen för allmogens barn. Icke heller är någon ständig lärare anställd. Den undervisning barnen får, beredes av föräldrarna eller husbönderna. Men också av kringvandrande skolmästare, vilka erhålla understöd och ersättning av dem, som i detta ärende anlita dem. I fråga om skolundervisningen erinrar biskopen om klockarens ovillkorliga, enligt Kungl. kyrkoordningens föreskrifter, skyldighet att med flit och allvar sköta barnundervisningen. Vidare anföres till föräldrarna vådan av att anförtro sina barns handledning i läsning åt okända personer, ofta okunniga och lastbara landstrykare.

Angående konfirmationsundervisningen omtalas att denna tager sin början vid fastetiden och avslutas vid pingsten.

1832. Angående kyrkornas storlek omtalas i detta protokoll att Torps kyrka är tillräckligt stor och i gott skick. Långelanda kyrka däremot för liten och av mindre behagligt utseende samt vanställd av flera läktare som borttager ljuset på norra sidan. Därför föreslås här, liksom i Myckleby, att man utvidgar koret.

Gudstjänsterna i Myckleby och Torp började omväxlande kl. 9 och kl. 1. I Långelanda började alltid gudstjänsten kl. 10, uppgives det. Det omtalas att gudstjänsterna brukar pågå 2—3 timmar. Barndopen sker dels i hemmen dels i kyrkan. Gravöl pågår ofta två till

tre dagar. Man varnade för dyrbara begravningar och ansåg det vara märkligt att kristna människor låta begäret efter mat och dryck förkväva tanken på dödligheten.

Sabbaten uppgives så till vida hållas i helgd, att man då ej ser några arbeten förrättas, undantag inträffar dock under höbärgningstider.

Biblar finnes inte allmänt i hemmen. 1822 tog man den nya psalmboken (Wallinska) i bruk.

Mycket tiggeri av personer från andra trakter, främst från skärgården, äger rum, men gåvor till fattiga har givits rätt sparsamt, omtalas det.

Läkare finnes ej inom pastoratet, men komminister Olof Winborg utövar sjukvård. Sockenapotek hade nyligen anskaffats och man ville att komminister Winborg skulle förestå detta. Examinerad barnmorska finnes ej och biskopen uppmanade församlingarna att anskaffa sådan. Nu anlitas gummor som själva fött barn och genom övning skaffat sig ökad kompetens. I svårare fall får hjälp från Uddevalla anskaffas.

I detta biskopsvisitationsprotokoll omtalas vidare att Myckleby prästgård vinterföder 20 kor, 3 hästar och 20 får. Komministerbostället Prästtorp vinterföder 12 kor och 3 hästar.

SKOLAN

Den första undervisningen i konsten att läsa och skriva började redan munkarna att lära ut, men när reformationen genomförts fanns det tyvärr icke längre någon som på samma sätt som dessa kunde lära folket.

Visserligen sökte präster och klockare att göra vad de kunde, men de voro för få och avstånden för stora, för att det skulle kunna bliva något nämnvärt resultat. Gustaf Wasa ivrade mycket för upplysningen men det blev mest de högre läroanstalterna och skolor i städerna, som meddelade undervisningen och det blev därför mest de bättre lottade, som kunde komma i åtnjutande av denna. Landsbygdens folk kom i efterhand och det skulle dröja många hundra år innan läse- och skrivkonsten blev var mans egendom. I läsekonsten insatta sockenbor sökte väl att göra sitt bästa, som nämnts i första kapitlet, men vad förslog väl det. På 1700-talet fanns det också självlärda skolmästare, som reste omkring och meddelade undervisning, men de voro ofta själva okunniga och lastbara personer och 1817 anser sig stiftets biskop föranlåten varna pastoratsborna för att anlita dylika lärare. År 1842 fick Sverige sin första folkskolestadga och domkapitlen skulle tillse att skolor inrättades i alla socknar. 1849 inrättade Myckleby, 1852 Långelanda och Torp sina första folkskolor. De första lärarna voro: i Myckleby L. Ödman, som anställdes 1849, i Långelanda Anders Steinort, född i församlingen, anställd 1852, och i Torp Herman A. Hjort från Kungshamn, också anställd 1852. Endast Steinort stannade någon längre tid, de övriga slutade ganska snart och ersattes i Myckleby av O. Ingman, som kvarstår till sin död 1885, och i Torp av F. W. Samuelsson. Steinort stannade ganska länge inom Långelanda, kom sedan till Valinge i Halland, men sökte 1883 anställning i Torp, som han dock ej erhöll. Lärarnas kompetens skulle prövas av prästerskapet och församlingen. Alla de först inrättade skolorna voro ambulerande och läraren vistades en tid i varje

rote inom socknen. Brytningstiden blev svår för bägge parter och ofta är det tvist mellan församlingen och dess lärare rörande dessas anställningsvillkor. I folkskolestadgan av 1842 hade bestämts att lärarna skulle dels hava fast lön, dels bostad med vedbrand och tillgång till s.k. kåltäppa. Genom att skolorna voro ambulerande var det svårt att skaffa lärarna bostad, varför de i stället fick en fast lön, som första tiden fastställdes till 200 rdr bco och denna skulle samtidigt utgöra ersättning för de andra förmånerna. När något år gått yrkade lärarna på sina förmåner enligt stadgan och det är då som tvister uppstå. Staten söker genom vissa förmåner och utfästelser om bidrag förmå socknarna att uppföra skolhus, men i alla tre socknarna har man samtidigt bekymmer med kostnaderna för de nya kyrkorna och den rådande fattigdomen att dragas med, varför man mer eller mindre tacksamt avböjer. Domkapitlet ligger emellertid hårt på och folkskoleinspektörer börjar uppenbara sig i bygderna. Det råder inom socknarna också delade meningar om dels hur avgifterna skola fördelas, dels om var de fasta skolorna skola placeras inom socknen. De första bestämmelserna om avgifterna baserades på att endast de familjer, torpare såväl som åbor, som hade barn i skolåldern skulle svara för utgifterna till läraren, vilket senare ändrades till en fast avgift av 10 öre för varje mantalsskriven person, vilken avgift om några år höjdes till 20 öre. Beträffande skolhusens placering är det klart att med den stora utsträckning som socknarna hade, det var svårt uppnå enighet härom. I Myckleby fattades beslut om tre skolhus, ett i Hede, ett i Allmag och ett i Vassö men genom stridigheter är de färdiga först år 1868/69. I Långelanda fortsätter

man länge med ambulerande skola och först 1874 äro här de tre skolhusen i Röra, Burås och Stala färdiga. I Torps socken är man däremot tidigt eniga om att en skola, den större skall placeras i Kyrkobyn och en mindre, småskolan i Stenshults rote. Det är onekligen ett krafttag denna socken tar, då den jämsides med kyrkobygget ger sig i kast med att uppföra den förstnämnda skolan, som står färdig 1868, för att följas av Stenshults år 1873. Sedan väl skolhusen uppförts synes skolproblemet och lärare- resp. lärarinnefrågan ha kommit in i ett lugnare tempo.

Det skulle finnas mycket att säga om skolans första tid och pionjärernas kamp, men av detta framgår icke så mycket av protokollen och även denna boks utrymme lägger hinder härför. Vi skola avsluta kapitlet om kyrkan och skolan med att återgiva en räkenskapsberättelse för kyrkan från Långelanda år 1865.

Inkomster:

För kyrkan:		
landskyld	6.13	
kyrktionde	42.47	
vinpenningar	110.—	
böter	10.—	168.60
För folkskolan:		
folkskoleavgift från lantränteriet	218.—	
understöd från Kungl. Hushålln.-sällskapet..	75.—	
andel i avgifter för minuthandel med och utskänkning av brännvin	80.—	
skolavgift av mantalsskrivna personer	90.—	463.—
För fattigvården m. m.:		
kassabehållning från innevarande år	380.—	
personella avg. efter avdr. för avkortn:r m. m.	370.—	
gåvor vid bröllop m. m.	20.—	
andelar i böter	6.—	776.—
eller tillsammans		1.407.60
Brist som fylles genom utdebitering efter fyrk		413.50
Summa riksdaler		1.821.10

Utgifter:

För kyrkan:		
kommunionsbröd och vin	100.—	
kyrkans kronoskatt	3.38	
ecclesistik exponenda	4.26	
konsistoriecirkulär	—.30	
räkenskapernas förande och skrivmateriel ..	5.—	
kyrkobetjäningens lön	1.50	
div. utgifter	54.16	168.60
För folkskolan:		
till ordinarie lärarens avlöning	420.—	
» biträdande lärarens avlöning	100.—	
» diverse utgifter	50.—	570.—
För fattigvården m. m.		
till bortauktionerade fattighjons försörjning.	600.—	
» understöd åt tillfälliga behövande	150.—	
» läkarevård för sjuka fattiga	20.—	
» begravningshjälp för döda	30.—	
» kommunalnämnds ordf. för skrivmateriel enligt beslut 30/3	40.—	
» lösen för fyrktals- och debiteringslängden	31.—	
» lön åt barnmorskan enl. stämmobeslut den 12 maj 1863	61.50	
» kommunalnämndens disposition för oförutsedda behov	150.—	1.082.50
	Summa riksdaler	1.821.10

Dessutom utgår från sockenmagasinet 60 tunnor spannmål, därav 4½ tunna till barnmorskan och det övriga till fattiga.

Som synes är det, även om hänsyn tages till penningvärdet, icke stora belopp, som man rör sig med vid denna tid. Med denna räkenskapsberättelse överensstämmer i det allra närmaste berättelserna från Myckleby och Torp.

V

Betrodda män

Redan snart efter kristendomens införande hade närboende familjer och släkten slutit sig tillsammans för att gemensamt hålla präst, uppföra kyrka etc. och på så sätt hade begreppet socken uppstått, man hade "söcknat" — sökt — sig till varandra. Socknens gemensamma angelägenheter sköttes av sockenborna själva under ledning av prästen vid sockenstämmorna, som höllos så snart anledning därtill fanns. På medeltiden hade man i landskapslagarna infört bestämmelser om sockenprästens och sockenkyrkans rättigheter och uppgifter, men efter reformationen, då kyrkan blev ett under staten lydande men dock delvis fristående organ, blev det nödvändigt göra vissa ändringar. Under 1600- och 1700-talet utfärdas för prästerskapet privilegier, som ingripa i hithörande frågor, men det är först genom den av K. M:t 1817 utfärdade förordningen om sockenstämma och kyrkoråd, som en fastare organisation skapas. Till socknens och prästens hjälp hade man under 1600-talet börjat tillsätta kyrkovärdar och s.k. sexmän. Kyrkovärdarna valdes av sockenborna själva och var alltid en av socknens främsta män. För att tillse att

på stämmorna fattade beslut blevo utförda och i övrigt hålla ordning valdes för varje rote en sexman. Inom Myckleby kommun hade Långelanda 6 rotar, Burås, Bö, Kollungeröd, Mölneby, Röra och Trätte, Myckleby hade också 6 nämligen Backa, Björneröd, Grindsby, Kåröd, Myckleby och Skörbo, samt Torp 4 rotar, Stenshult, Ström, Torp och Ödsmål. Rotarna svarade för båtsmanshållet och skulle taga hand om de fattiga och som det heter "försvarslösa" inom roten. Som en stor ovanlighet kan nämnas, att redan 1847 i Röra rote änkan Olena Andersdotter väljes till sexman, och under åren 1859—62 återfinnes även kvinnor bland sexmännen. 1859 var det änkan Cathrina Petersdotter i Myckleby för samma rote, 1860—61 änkan Margaretha Andersdotter från Bräcke för Skörbo rote och 1862 änkan Edela Hinricsdotter i Bräcke för Skörbo rote. Då kvinna vid denna tid varken hade rösträtt eller valbarhet kan beslutens laglighet kanske ifrågasättas. Men heder över dessa kvinnor, de voro verkliga föregångs-"män".

Redan i slutet av 1600-talet finnes uppgift om kyrkovärd i Myckleby och Torp medan för Långelanda motsvarande uppgift först kunnat erhållas från början av 1700-talet. Här skall nu följa en förteckning på de olika socknarnas kyrkovärdar i den mån uppgifterna kunnat erhållas ur sockenstämmoprotokollen och kyrkoräkenskaperna. För åren 1815—1819 saknas sålunda av någon anledning uppgifter för alla tre socknarna, kyrkovärdarnas berättelser för dessa år äro varken underskrivna av dem, revisorer eller tjänsteförrättande präst. Annars äro berättelserna mycket ordentligt försedda med underskrift av kyrkovärden och komminister eller kyrkoherde och reviderade av tvenne revisorer.

Kyrkovärdar i Långelanda socken

1720—22 Bengt Persson, Burås Yttergård
1725—27 Olof Jonsson, Angrimseröd
1727—37 Olof Larsson, V. Kollungeröd
1737 Per Östensson, Reorseröd
1743—49 Torger Östensson, Bö
1749—56 Olof Olofsson, Burås
1760 Östen Persson, Reorseröd
1762 Markus Toresson, Mölneby
1764 Bertil Henriksson, Mölneby
1766 Anders Engelbrektsson, Mölneby
1767 Bernt Torgersson, Röra
1770 Olof Larsson, V. Kollungeröd
1772 Germund Henriksson, Röra
1773 Bernt Torgersson, Röra
1774 Sven Månsson, Burås
1776 Anders Andersson, Röra
1778 Jacob Larsson, Håffoss
1779 Johan Eriksson, Näs
1784 Olof Mårtensson, Mölneby
1786 Germund Chrestensson, Kjebo
1789 Olof Månsson, Bö
1792 Anders Halfvordsson, Bö
1793 Lars Månsson, Ängås
1794 Lars Jonsson, Trätte
1795 Bengt Persson, Burås
1797 Johannes Larsson, Gömme
1798 Olof Markusson, Gömme
1799 Jon Jonasson, Gömme
1800 Bernt Torberntsson, Ängås
1801 Bengt Olsson, Mulltorp
1802 Lars Rasmusson, Mulltorp
1803 Jon Larsson, Mulltorp
1804 Olof Henriksson, Mölneby
1805 Henrik Henriksson, Mölneby
1806 Anders Andersson, Mölneby
1807 Bernt Rasmusson, Burås
1808 Lars Håkansson, Burås
1809 Bernt Rasmusson, Burås
1810 Olof Eliasson, Burås
1811 Anders Olsson, Burås
1813 Lars Berntsson, Burås
1814 Elis Olsson, Burås
1822 Olof Jacobsson, Trätte
1823 Simon Heljesson, Trätte
1824 Bernt Berntsson, Trätte
1825 Bernt Andersson, Trätte
1826—27 Johannes Andersson, V. Röd
1828 Olaus Olofsson, V. Röd
1829 Johannes Larsson, V. Röd
1830—31 Johannes Persson, Röra
1832—33 Johannes Berntsson, Röra
1834 Johannes Olsson, Röra
1835 Johannes Persson, Röra
1836 Johannes Larsson, Röra
1837 Olof Berntsson, Röra
1838 Anders Berntsson, Stala
1839 Bernt Larsson, Stala
1840 Lars Larsson, Stala
1841 Anders Berntsson, Stala
1842 Bernt Andersson, Trätte
1843 Olof Johansson, Svenungeröd
1844—45 Anders Andersson, Svenungeröd
1846 Olof Berntsson, Kollungeröd
1847 Olof Mårtensson, Kollungeröd
1848—49 Olof Olsson, Kollungeröd
1850 Carl Engelbrektsson, Kollungeröd
1851 Bernt Olsson, Kollungeröd
1853 Johannes Torberntsson, Kollungeröd
1854 Chresten Torberntsson, Kollungeröd
1855 Olof Andersson, Hals
1856 Johannes Andersson, Angrimseröd
1857—58 Lars Johansson, Angrimseröd
1859 Lars Andersson, Bö
1860 Olle Johansson, Bö
1861 Petter Torberntsson, Bö
1862 Olof Berntsson, Kollungeröd

Kyrkovärdar i Myckleby socken

Bonden Biörn Rasmusson i Övra Myckleby, född 1614, död 1691, nämnes som kyrkovärd i Myckleby socken 1671 och var sedan kyrkovärd till sin död. Dennes son Rasmus Biörnsson, född 1643, död 1722, var kyrkovärd under åren 1696—1702.

1707—11 Olof Olofsson, N. Myckleby
1711—17 Eric Fagerdahl, Ottestala
1717—24 Eric Börjesson, Narveröd
1724—28 Henrik Östensson, Hogen 1
1728—33 Erik Börjesson, Narveröd
1733—37 Lars Persson, Krogeröd
1737—45 Hans Olsson, Björneröd
1745—48 Börje Olsson, Bogane
1748—55 Mårten Olsson, Gunneröd
1760 Sven Engelbrektsson, Skörbo
1765 Lars Arvidsson, Gäddestala
1766 Jöns Andersson, Björneröd
1772 Hans Olsson, Lilla Krossekärr
1775 Amund Olsson, Stora Krossekärr
1777 Olof Andersson, Björneröd
1782 Helje Jonasson, Bogane
1792 Engelbreckt Persson, N. Myckleby
1793 Engelbreckt Olsson, N. Myckleby
1794 Anders Olsson, Kåröd
1795 Nils Rasmusson, Kåröd
1796 Engelbreckt Pehrsson
1797 Anders Svensson, Brunnefjäll
1798 Lars Svensson, Brunnefjäll
1799 Jöns Engelbrektsson, Brunnefjäll
1800 Samuel Rytterberg, Brunnefjäll
1801 Lars Jönsson, Hede
1802—03 Olof Persson, Hede
1804 Jon Relfsen, Kärr
1805 Petter Persson, Åker
1806 Bernt Heljesson, Kärr
1807 Lars Jönsson, Hede
1808—09 Anders Jönsson, Ö. Björneröd
1810 Olof Bengtsson, Ö. Björneröd
1811 Johannes Simonsson, Ö. Björneröd
1812 Andreas Andersson, Åker
1813 Anders Larsson, Åker
1814 Lars Jönsson, Hede
1820 Jacob Heliesson, Hogen
1821 Johannes Olofsson, Hogen
1822 Berndt Jönsson, Hogen
1823—26 Johannes Andersson, Hogen
1827 Anders Olsson, Kallseröd
1828 Elias Andersson, Krogane
1829—30 Samuel Abrahamsson, Krogane
1831 Elias Andersson, Krogane
1832 Samuel Svensson, Vassö
1833 Anders Jacobsson, Vassö
1834 Anders Olsson, Vassö
1835 Anders Jacobsson, Vassö
1836—37 Petter Olsson, Krogeröd
1838 Johannes Pehrsson, Krogeröd
1839 Petter Olsson, Krogeröd
1840—41 Anders Olsson, St. Vassö
1842 Olof Johansson, V. Björneröd
1843 Andreas Andersson, Grimsby
1844 Olof Andersson, Syltenäs
1845 Olof Pehrsson, Syltenäs
1846 Lars Andersson, Syltenäs
1847 Johan Andersson, Syltenäs
1850—51 R. Jönsson
1852 Olof Johansson, Kåröd
1853 Lars Johansson, Grimsby
1854 Abraham Olsson, Grimsby
1855 Olof Samuelsson, Grimsby
1856—57 Nicklas Olsson, Ottestala
1858 Abraham Olsson, Grimsby
1859 Emanuel Olsson, Ottestala
1860 Olof Andersson
1861—62 Johan Åckerström

Kyrkovärdar i Torps socken

Kiellet Jonsson i Kyrkbyn, f. 1625, d. 1710, torde ha varit Torp sockens förste kyrkovärd, och var detta i många år till och med 1694, då han avgick.

1694—1706	Sven Andersson, Ström
1707—17	Erik Kiellsson, N:a Ödsmål
1717—43	Torgier Nilsson, Föggetorp
1743—47	Jöns Bryngelsson, Ström
1747—50	Kiellet Torbjörnsson, Timmerhult
1760	Carl Olsson, Slätthult
1763	Johan Bruhn, Blibräcka
1766	Jöns Jacobsson, Ödsmål
1767	Olof Andersson, Ödsmål
1769	Jöns Andersson, Torp
1771	Bernt Olsson, Ström
1773	Samuel Bruhn, Blibräcka
1775	Hans Olsson, Ström
1776	Olof Jonsson, Ström
1777	Olof Olsson, Kleva
1778	Johan Bengtsson, Medstugan
1779	Jöns Andersson, Torp
1780	Bernt Olsson, Ström
1781	And. Chrestensson, Stenshult
1783	Olof Eriksson, Söbben
1784	Anders Gullbrandsson, Gåre
1785	Lars Olsson, Gåre
1786	Jon Kiellsson, Torp
1789	Bernt Hansson, Gäddebräcka
1790	Bernt Jönsson, Föggetorp
1792	Gullbr. Hansson, N:a Ödsmål
1793	S. Reuterberg, Ö:a Ödsmål
1794	Anders Torgersson, Söbben
1795	Olof Ericksson, Stenshult
1796	Göran Arfvidsson, Kyrkobyn
1797	Sven Jacobsson, Ström
1798	Sven Ericsson, Ström
1799	And. Engelbrektsson, Ström
1800	Olof Andersson, Söbben
1801	Bengt Ericsson, Höggeröd
1802	Olof Jespersson, Höggeröd
1803	Sven Svensson, Höggeröd
1804	Anders Rasmusson, Höggeröd
1805	Olof Nilsson, Torp
1806	Bernt Olsson, Torp
1807—10	Bernt Hansson, Gäddebräcka
1811	Samuel Reuterberg, Ö. Ödsmål
1812—14	Anders Larsson, Torp
1820	Johan Hansson, Gåre
1821	Rasmus Olsson, Gåre
1822	Christen Andersson, Hogen
1823	Abr. Svensson, Medstugan
1827	Gulbrand Hansson, Gård
1828	Anders Carlsson, Föggetorp
1829	N. Abrahamsson, Föggetorp
1830	Sven Ericsson, Kleva
1831	Fredric Winsensson, Kleva
1832—33	Johan:s Svensson, Blibräcka
1834—35	Bernt Larsson, Timmerhult
1836	Olof Johansson, Kockhed
1837	A. Jacobsson, Naddebacken
1838	A. Andersson, Nöteviken
1839	Abraham Olsson, Föggetorp
1840	Gustaf Abrahamsson, Ålgård
1841	Pehr Larsson, Slätthult
1842	S. Stenberg, Lilla Klevedal
1843	Johannes Larsson, Bro
1844	Joh:s Johansson, Rödstegen
1845	Johannes Abrahamsson, Kindslätt
1846	Johannes Abrahamsson, Föggetorp
1847	Olof Johansson, Ström
1850	Herman Johansson, Ström
1851	Abraham Svensson, Ström
1852	Carl Olsson, Ström
1853	Olof Andersson, Söbben
1854	Olof Olsson, Söbben
1855	Bernt Ericksson, Söbben
1856	Anders Olsson, Söbben
1857	Olof Svensson, Töllås
1858	Petter Berndtsson, Töllås
1859	Anders Olsson, Töllås
1860	Anders Swensson, Töllås
1861	Johannes Olsson, Stenshult
1862	Anders Gulbrandsson, Ström

När fram på 1800-talet befolkningen tillväxer blir det nödvändigt med nya bestämmelser för den kommunala självstyrelsen och 1862 utkommer nya kommunallagar, som träda i kraft den 1 januari 1863. Härigenom skiljes kyrkans angelägenheter från kommunens övriga uppgifter, och man talar om den kyrkliga resp. borgerliga kommunen. Kyrkorådet omhänderhar dels de rent kyrkliga förhållandena dels t.o.m. 1930 skolväsendet, medan den borgerliga kommunen övertager övriga ärenden. Kommunalstämman utser en kommunalnämnd, som bl.a. skall tillse att fattade beslut utföres och att nya ärenden förberedes. I spetsen för kyrkorådet står vid prästens sida liksom förut en kyrkovärd, men dessa spela icke längre den betydande roll de tidigare gjort. Sveriges gamla anor på kommunalförvaltningens område ha vi all anledning vara stolta över och få, om något land i världen, har så urgamla traditioner på detta område. Här skall nu följa en förteckning på de första kommunalnämnderna inom socknarna och förteckning över ordförandena i kommunalstämma resp. kommunalnämnd från 1863 fram till 1900.

Kommunalnämnden i Långelanda 1863 utgjordes av: handlanden A. C. Fröberg, Svanesund, ordf., men när denne gick i konkurs efterträddes han av Anders Andersson i Svenungeröd, som valdes 27/7 1864, Anders Johansson i V. Röd, v. ordf., avgick på grund av sjukdom vid 1863 års slut, och till hans efterträdare utsågs Nils Torberntsson i Vasseröd, som även blev v. ordf. Övriga ledamöter voro Anders Olofsson, Reorseröd, Johannes Johansson, Vräland, Lars Andersson, Burås, och Jacob Johansson, Röd.

Nämnden 1863 i Myckleby utgjordes av: häradsskri-

vare J. W. Swedmark, ordf. Chr. Stjernman, Allmag, v. ordf., och Sven Isaksson, Skörbo, Abr. Petersson, Gäddestala, Samuel Abrahamsson, Krogane, Helge Swensson, Häröd, suppl. Johs. Andersson, Buvenäs, Peter Abr. Torberntsson, Vassö, och Olof Samuelsson, Torp.

För nämnden i Torp socken saknas tyvärr uppgifter på alla dess medlemmar, men ordförande var Johannes Abrahamsson, Höggeröd.

I Långelanda socken var kommunalstämmans ordförande under 1863—1890 kronofogden Oscar Warmark och under åren 1890—1900 Johannes Andersson, Svenungeröd.

Kommunalnämndens förste ordförande var, som ovan nämnts, A. C. Fröberg och från 1864—66 Anders Andersson, Svenungeröd, som omvaldes 1866, mot vilket beslut han emellertid besvärade sig, förebärande sjukdom. Stämman ville dock icke godkänna avsägningen utan anförde "sjuklighetsförebärandet är ännu haltlösare och tarvar näppeligen genmäle. Visst är att besväranden, sedan han erhöll kommunalbefattningen varit friskare än tillförne och nära nog står i skuldförbindelse till kommunen för återvunnen hälsa."

Men den 1/7 1867 hade Anders Andersson avflyttat från orten, varför till ny ordförande valdes Petter N. Svensson, Röd Postgård, för åren 1867—1868 och 1869 valdes till ny ordförande skepparen Lars Johansson, Angrimseröd, för åren 1869 t. o. m. 1872. Johansson sökte komma ifrån uppdraget och handlanden J. Berntsson i Mulltorp hade förklarat sig villig åtaga sig sysslan, men mot högre ersättning. Ersättningen hade dittills varit 100 riksd. Stämman beslöt den 20 jan. 1869 med

598 röster mot 189 (man röstade efter fyrk) att anta Berntsson till ordförande mot en ersättning av högst 200 riksd. om han ville förbinda sig att kvarstå i 20 års tid. Minoriteten ansåg att skepparen Lars Johansson hade råd att själv leja ersättare, om han inte ville sköta uppdraget. Villkoren för Berntsson var ju nästan oantagbara, han dog förresten 1888, och Johansson måste åtaga sig uppdraget delvis med hjälp av Berntsson. För åren 1873—76 var Olle Olausson i Näs ordförande och för 1877—80 Johannes Andersson, Svenungeröd, och efter honom kom August Berntsson, Trätte, under åren 1881—82, men denne lejde förre ordföranden J. Andersson till ersättare, vilket stämman godkände. I december 1882 valdes till ny ordförande August Johansson i Ängås och denne skötte ordförandeskapet för resten av 1800-talet.

Som vi se kunde det gå rätt livligt till på stämmorna och man skrädde tydligen icke orden.

I Myckleby var kommunalstämmans ordförande följande personer:

1862—1877 kyrkoherde Carl M. Rhodin, 1878—1886 häradsskrivare J. W. Swedmark, 1887—1898 kronolänsman C. W. Dahl och 1899—1905 kyrkoherde Daniel Varenius.

Nämndeordförande var under åren 1863—68 häradsskrivare J. W. Swedmark, 1869—76 Niklas Ohlsson, Kåröd, 1877—84 Abraham Torberntsson, Åker, 1885—88 Niklas Ohlsson, Kåröd, 1889—94 Magnus Olsson, Kåröd och 1895—1912 Hans Berntson, Kåröd.

I *Torps socken* var Emanuel Andersson, Höggeröd, kommunalstämmans ordförande under åren 1863—73, 1874 C. E. Andersson, Kleva, 1875—82 Olof S. Elias-

Handlanden och kommunalmannen
Carl E. Andersson, Kleva,
f. 1834, d. 1910.

son, Torp, 1883—88 Adolf Rutgersson, Torp, 1889—95 O. M. Vennerberg, Kyrkobyn, och 1895—1922 Alban Tegner, Assmunderöd.

Nämndeordförande i Torp voro 1863—73 Johannes Abrahamsson, Höggeröd, 1874—76 Carl Petter Olsson, Kockhed, 1877 Johan Albin Andersson, Naddebacken, som emellertid avflyttar 1878, varför 1878—79 Johannes Abrahamsson, Ström, tjänstgör i hans ställe, 1880—

82 Jakob Olsson, Föggetorp, 1883—85 John Edvard Olsson, Övra Ödsmål och 1886—1901 Adolf Jacobsson, Ström.

Det var emellertid icke bara betrodda män för kommunens angelägenheter, utan även ombud att företräda bondeståndet vid riksdagarna, som menigheten skulle utse. De närmare bestämmelserna om dessa val ha berörts i 1:sta kapitlet. Inom pastoratet har under tiden 1668 och fram tills dess den nya representationsförordningen 1867 trädde i kraft, sju av pastoratets bönder deltagit i riksdagar.

Före 1660 var många bönder från dessa trakter närvarande vid kungahyllningarna och ständermötena i Oslo, deras antal var ovanligt stort, så de äro ej att jämföra med senare tiders riksdagsmän.

Riksdagsmän tillhörande bondeståndet 1660-1867.

Reer Andersson i Gåre, Torp socken. Född 1622, kom tydligen genom gifte till Gåre 1652 och avled här 1692. Han var den förste orustbonde, som bevistade en svensk riksdag. Bevistade riksdagarna 1672, 1680 och 1682.

Det var vid riksdagen 1680 som den stora reduktionen tog sin början, och vid riksdagen 1682 blir konung Karl XI så gott som enväldig. Vid båda riksdagarna hade kungen ett starkt stöd av bondeståndet.

Jöran Larsson i Stala, Långelanda socken. Född omkring 1660, son till bonden Lars Larsson i Torp, Långelanda. Denne var inflyttad från gården Hammar i

Norums socken. Jöran Larsson var nämndeman, sockenskräddare och bonde. Han bevistade 1726—27 års riksdag. Något anmärkningsvärt från hans sida vid denna riksdag finnes ej noterat i riksdagsprotokollen. Som riksdagsman hade han efterträtt bondeståndstalmannen Jacob Olsson i Hästekälla.

Anders Chrestensson i Kleva, Torp socken. Var född 1690 i Öberg i Myckleby socken. Han bevistade riksdagarna 1731, 1738—39, 1740—41 och 1746. Avled i Stockholm den 28 dec. 1746 under pågående riksdag och synes hava blivit begravd där. Han hade flera barn som blevo gifta och bosatta i Torp socken. Sonen Olof Andersson övertog gårdsbruket i Kleva, blev nämndeman och en av de mest betydande männen på sin tid.

Vid 1731 års riksdag förbereddes 1734 års lag, vid riksdagen 1738 kom hattpartiet till makten och vid riksdagen 1741 beslutades det olyckliga kriget mot Ryssland. Under de två sistnämnda riksdagarna var den berömde Olof Håkansson bondeståndets talman.

Jon Olofsson i Övra Trätte, Långelanda socken. Född 1711 i Hoga i Tegneby socken. Han var gift med Karin Jacobsdotter, dotter till talman Jacob Olsson i Hästekälla. De bosatte sig omkring 1750 i Övra Trätte. Jon Olofsson bevistade 1760—61 års riksdag i Stockholm.

Berndt Torgersson i V. Röra, Långelanda socken. Född 1741 i Östra Bö, son till bonden Torger Östensson och hans hustru Börta Larsdotter därstädes. Kom genom gifte till V. Röra, och blev tidigt en betrodd person,

Kyrkovärd vid 26 år, senare nämndeman och häradsdomare. Han bevistade riksdagarna 1789 och 1792.

Vid riksdagen 1789 gjorde sig Gustaf III enväldig med de ofrälse ståndens hjälp. Vid denna riksdag framträdde inför bondeståndet konungens gunstling Elis Schröderheim, dennes farfar hade varit gästgivare på Svanesund (se även kap. III, Gårdarna, Svanesund). Riksdagen 1792 hölls i Gävle, sista gången Gustav III framträdde inför riksdagen — han mördades samma år. Berndt Torgersson avled 1802. Han hade 1765 gift sig med Kerstin Andersdotter från V. Röra.

Många Orustbor härstamma från denne riksdagsman.

Olof Germundsson Bagge i Öberg, Myckleby socken, född 1778 i Uddevalla och son till handlanden Germund Olsson Bagge, vilken förvärvat gård i Öberg, som han 1813 sålde till sonen Olof. Föräldrarna bodde då på landeriet Marieberg i Majorna. Olof Bagge var riksdagsman i bondeståndet för Orust och Tjörn vid 1815 och 1817—18 års riksdagar. Han var gift med Inger Margareta Nordenberg, dotter till kyrkoherde Nordenberg i Myckleby.

Under Bagges riksdagsmannatid var bohusläningen Lars Olsson i Groröd, Herrestad, bondeståndets talman.

Anders Berntsson i Mölneby Börsgård, Långelanda socken. Född i Mölneby 1768, son till bonden Berndt Andersson och h. h. Britta Andersdotter. Anders Berntsson var riksdagsman uti bondeståndet vid 1823 års riksdag. Han var gift med Anna Britta Bengtsdotter från Burås, f. 1786. Anders Berntsson var den siste bondeståndsriksdagsmannen från nuvarande Myckleby kommun.

Efter den nya riksdagsförordningens införande 1867 och fram till 1900 har Orust och Tjörns fögderi icke representerats av någon inom Myckleby kommun. Under åren 1881—1899 var den i slutet av II:dra kap. omnämnde Axel V. Ljungman fögderiets riksdagsman i andra kammaren.

Stämmoprotokollen berätta

År 1759. Prästerna i pastoratet fordra skjuts vid sina ämbetsförrättningar.

1764 Man anser kyrkovaktmästaren bör ha en särskild rock på sig vid gudstjänsterna för att se mera välklädd ut och denna rock bör bekostas av församlingen.

1775 Kyrkogårdsmuren runt Torps kyrka är förfallen och skall iordningställas och nya portar uppföras.

1788 Olof Engelbrektsson i Kalseröd beviljas få utöva sysslan som sockenskräddare.

1790 Höet på Myckleby kyrkogård, som förut skördats av åborna på gårdarna N. Myckleby och Ottestala Sörgård, skall hädanefter säljas till den högstbjudande.

1794 Åbon Per Olofsson i St. Krossekärr framför att de dödas grifter illa tilltygas av svin och andra kreatur och vill hava en ändring till stånd. En kyrkoport måste ordnas så att djuren inte komma in på kyrkogården i synnerhet inte svinen. Ännu flera år in på 1800-talet klagas det över att djur håller till på kyrkogården.

1800 diskuterar man åtgärder som bör vidtagas för att hindra inflyttning, man beslutar att den som upplåter mark till de inflyttande också får ansvara för att de kunna försörja sig. Flera utfattiga familjer hade inflyttat bl. a. till Hamburg under Näs och till Änghagen under Allmags Sörgård. Man tillägger att det finnes fattiga nog i socknen förut.

1802 beslutar man tillsätta kyrkoråd, som skulle bestå av personer som med goda råd skulle vara behjälpliga vid sockenstämmorna.

1811 Detta år uttogs lantvärnsmän genom lottdragning. De som skulle komma ifråga skulle ej äga jordbruksfastighet, ej vara gifta och naturligtvis till krigstjänst dugliga. Många ansågs ej krigsdugliga, varför det ej blev så många som återstod till lottdragningen. Listan på dessa uppgjordes av kyrkoherden. Det ser ut som om de uttagna blivit förlagda till Skåne, ty sjuka säges ha vårdats på lasarettet i Malmö.

1831 En hantverksgesäll från Uddevalla anhåller att här få utöva sitt hantverk, hattmakeri, vilket beviljades.

Omtalas att vaccinatorn Olof Andersson i Bråten under Lilla Vassö, visat försumlighet och vårdslöshet i sin tjänsteutövning. Han hade under loppet av förlidet år ej vaccinerat någon i Långelanda socken. Kyrkorådet beslöt avsätta honom och anställde i hans ställe klockaren Johannes Jonsson i Öde Långelanda. Denne hade blivit undervisad i vaccinationskonsten av provinsialläkaren prof. A. Carén, och hade fått betyg för sin färdighet häruti.

1832 I ett protokoll heter det bl. a. ”att torparen Gustaf Olsson i Berga under Ottestala Nordgård mottagit ett gossebarn i sin vård. Han ålägges lära honom läsa samt lämna honom en skjorta, en grå klädning, ett par skor, strumpor, halsduk och en hatt”.

1833 diskuterade man i Långelanda det året förut på biskopsvisitationen föreslagna kyrkobyggandet, vilket bland sockenmännen ej vann något gehör. Dessa tyckte att kyrkan var tillräckligt stor och ansåg inte att man i de svåra och tryckande tiderna kunde skaffa pengar till kyrkans ombyggnad. Samtidigt hade man uppe frågan om anskaffandet av ny mässkrud efter den gamla, som några år förut brunnit upp vid en eldsvåda i Myckleby prästgård. Denna eldsvåda betecknades som beroende på ren vårdslöshet och vid prosten Bohlins bouppteckning gjordes anspråk på ersättning för mässkruden. Den brukade förvaras i Långelanda kyrka, men kyrkovärden, Simon Heliesson i Övra Trätte, hade givit tillåtelse att flytta den till Myckleby prästgård. Kyrkovärden tillfrågades därför om han godvilligt ville betala den. Man beslöt dock att anskaffa en ny mässkrud. Denna blev 1835 tillverkad i Stockholm.

Dessutom beslöt man anskaffa en ny prästkappa, som kostade 18 riksdaler.

1834 Stämman behandlar åtgärder i anledning av koleraepidemien. Man beslutade bl. a. att eventuellt sjuka skulle vårdas i torparestugan Kohagen under Gäddebräcka av fattighjonet Anna Larsdotter.

Döda skulle begravas på särskild kyrkogård. Vidare ålades prästerna hålla korta predikningar och ej avsjunga långa spalmer. Torp socken, som detta avser, förskonades emellertid från sjukdomen detta år. I Myckleby uppgives att kyrkogården är för trång. Stor del av den saknar nödigt gravdjup i synnerhet till kolerafall, för vilka det skulle grävas 4 alnar djupt. Som exempel på huru svårt det var att få nödigt gravdjup, kan nämnas, att vid en begravning man fick gräva på fyra ställen och att graven inte var klar förrän kl. 1 på natten. Det var vid begravning av en person, som dött i kolera. I Långelanda beslutar den tillsatta sundhetsnämnden att från apoteket i Uddevalla inköpa 10 satser koleramedicin och att göra tre likkistor klara så att man fort kunde begrava de döda. 10 rdr böter sattes för den som fördölide sjukdomen. De döda skulle begravas på särskild kyrkogård. Långelanda socken förskonades dock från farsoten detta år.

1835 Protokollen meddelar att torpare och båtsmän i kyrkan endast får använda bänkarna på läktaren och de under denna. Detta skulle även tjänstefolket göra. De på gårdarna fördelade bänkarna fingo på inga villkor användas av andra än dem som hade rätt till desamma.

Diskuteras i Torp nödvändigheten att förbättra barnundervisningen och beslutades att socknen skulle anställa en skicklig skolmästare. Det fanns emellertid ingen skolmästare att få tag på.

1840 meddelas att torparen Jacob Svensson på torpet Klyftan under Timmerhult genom ett olycksfall

skadat sitt ena ben, vilket måste amputeras på lasarettet i Uddevalla. Då torparen sedan ej kunde försörja sig, beviljades fattigvårdsunderstöd åt honom.

1844 Enligt KB kungörelse beslöt hemmansägare, såväl som torpare och andra innevånare att kronobetjäningen skulle för att beivra stölder hava rätt till husvisitationer hos envar, men skulle de göras om dagen och "anständigt" så att ingen "chikan" eller förargelse skulle uppstå. Var och en, som fick undergå dylik visitation skulle därav icke taga anstöt och icke fordra upprättelse om inget stulet gods anträffades.

1846 Utöver sexmännen tillsättes en ordningsman i varje rote.

Dryftas "angelägenheten om folkskolan enligt K. M:t förordning av 1842". Möter stort motstånd och flertalet säger nej (Långelanda).

Åter klagomål på vaccinationen.

1847 Änkan Olena Andersdotter i Röra utses till sexman för sin rote.

Kontantbidraget till de fattige i Långelanda utgör detta år 66 Riksd. banco. Det meddelas att "Göteborgs husmödrar och döttrar" skänkt 70 Riksd. banco till inköp för de fattiga.

1849 Fråga uppe om kreatursförsäkring, men denna sak återkommer icke, varför den tydligen fått falla.

Sockenborna enhälligt förkastat ett förslag av kyrkoherden att genom kollekt i rikets övriga kyrkor skaffa bidrag till kyrkobygget. Så hade skett för fyra andra kyrkor i länet, men

1850 har man ändrat sig och hos domkapitlet anhålles

om dylik kollekts anordnande. Det framgår icke av senare protokoll med vilket resultat.

1851 O. Berndtsson i Västra Kollungeröd utses att deltaga i överläggningar om båtsmanstorpens åbyggnader i Bohusläns 1:sta båtsmanskompani.

1852 Ärende uppe om anordnande av pension för lärare enligt domkapitlets förslag, vilket förslag förkastas, socknarna anse sig ej ha råd. Liksom ej heller till att för närvarande upprätta fasta skolor.

Fastställes böter på 5 riksd. bco för husfader eller husbonde, vilkas söner eller drängar ströva omkring om nätterna, 6 riksd. bco 32 sk. för åbo- eller torpareson eller dräng, som icke är i sitt hem nattetid utan vandrar omkring med andra nattetid och bedriver ofog, och misshandlar folk i hemmen eller på vägar och stigar, och kreatur ute på marken. 1 riksd. 32 sk. för piga, åboars- eller torparedotter, som tager sitt nattläger på logar eller i lador, där osedligheten och laster lätteligen komma till utövning. Till uppmuntran att dessa reglers överträdande beivrades, bestämdes att ”kronobetjenten” fick hälvten av böterna. För att tjänstehjonen betalade sina böter skulle husbönderna svara.

Häradshövding O. Swedmark väljes som ombud att närvara vid tinget för att avgiva yttrande vid behandlingen av en ansökan från Anders Andersson i Svenungeröd om brandstod.

Anser sig stämman ej behöva anhålla om hjälp från staten på grund av genom otjänlig väderlek vid bärgningen minskad skörd.

En torpare anhåller om något understöd till upp-

byggande av den stuga, som genom vådeld nedbrunnet för honom. Hemmansägarna anse sig icke skyldiga understödja torpare i dylika angelägenheter, utan detta borde torparna göra sig emellan. De ansågo honom dessutom ung och rask, varför han med hjälp från sin husbonde borde kunna klara sig själv. Då för få torpare voro närvarande vid stämman för att beslut skulle kunna fattas för deras del, avslogs denna anhållan.

1853 Godkänner stämman att en fatig man utackorderas hos en torpare för en ersättning av 10 rdr för året, då "säkerligen ingen ville lämna bostad och vård för ringare penning".

1855 Spannmåls-sockenmagasinen i Långelanda och Myckleby färdiga att tagas i bruk.

1856 Skolavgiften nedsättes till 1 riksd. bco för varje barn i skolåldern för hemman och till 32 sk för torpare. Skolterminen fastställes till två månader i varje rote.

Beslutar Myckleby socken att ingå i den i varje stift inrättade pensionsanstalten för lärare.

Läraren Steinort i Långelanda förklarar sig icke kunna finna sin bärgning av erhållen lön. Ordföranden tillstyrker ökning, men stämman avslår, men medgiver S. rätt att uppbära inskrivningspengar med 12 öre för varje hemmansägares barn och 8 öre för övriga.

Tackas ja till bidrag från Kungl. Hushållningssällskapet för skolor och beslutas att vikarierande lärare skall anskaffas och socknen svara för hans lön och kost.

1857 Långelanda beslutar att undervisningen fortfaran-

de skall ske rotevis med 48 veckors undervisning, i varje rote 4 veckor två gånger om året. Barn under 7 år rätt till undervisning om föräldrarna så önska. Torparbarn på avlägsna utmarker skall få undervisning på närmaste plats utan hänsyn till vilken rote de tillhör. Rum till skolan turvis hos de inom roten, som ha barn i skolåldern. Nödiga böcker, föreskrifter, räknetavlor samt skrivpapper för fattiga barn skola bekostas av skolkassan. Extra läraren, som tills vidare antages av skolstyrelsen, skall ha en lön av 100 riksd. jämte fri kost under skoltiden av de hemmansägare, som hava barn inom skolåldern.

1859 Långelanda hemsökes av en rödsotsepidemi.

1860 Myckleby stämma diskuterar frågan om snöskottning, dock utan att beslut fattas.

1862 Skolavgiften fastställes till 10 öre per mantalsskriven person.

1863 Behandlar Myckleby fråga av kronofogden Warmark om socknen är villig lämna bidrag till uppförande av provinsialläkarebostad i närheten av Morlanda. Om icke socknen lagligen kan tvingas därtill är man icke benägen lämna något bidrag. Det är lika nära till Uddevalla som Morlanda.

Till en torpare, som mistat två kor, beviljas ett anslag av 50 riksd. som hjälp till att skaffa nya. (Dylika uppgifter om ersättning för kreatur förekommer ganska ofta i protokollen.)

Beslutar kommunalnämnden att utskänkningsrättigheterna för sprit i Svanesund bör taxeras i högst 1.500 kannor.

1865 Sjuke Johan Petter Sjöman bortauktionerades till Jakob Olsson i V. Bö för en ersättning av 36 riksd. 50 öre, ¼ tunna korn och ¼ tunna havre för tiden april—december. Anders Mårtensson i Kollungeröd under samma tid till Petter Olsson i Tollungeröd för 37 riksd. och skulle han av Petter Olsson bekomma 1 par läderskor, 2 skjortor, 1 par byxor och en väst av s. k. engelskt skinn samt en tröja av vadmal.

1866 Handlanden L. Bernzon i Stillingsön får rätt försälja brännvin.

1872 Långelanda kommunalstämma avslår ett förslag om uppförande av provinsialläkarebostad i Hårleby. Kronofogde Warmark jämte länsmännen Anders och Fredrik Nordström hade inköpt 1/8 mtl Hårleby, vilket hölls tillgängligt för inköpspris och hade dessutom postmästare Lind förbundit sig betala 5.000 riksd. om även lokal för postexpeditionen kunde uppföras.
Avslaget fattades med 607 fyrkar mot 564.

Stämmoprotokollen äro tyvärr ej kompletta, utan saknas de för vissa år, vilket gör att de gjorda utdragen blivit något ”ryckiga”, men vi hoppas dock att ”stickproven” lämnat upplysningar av intresse. Sedan kyrko- och skolbyggen klarats fram på 1870-talet har stämmoprotokollen ej längre så mycket nytt av intresse, utan de äro mest fyllda av vanliga rutinuppgifter om räkenskaper, val etc. Då dessutom till en del protokollen från 1880 och fram till 1900 helt saknas, har vi ansett lämpligt sluta utdragen med året 1872.

VI

Jordbruksstatistik

År 1800 finnes för första gången uppgift om antalet husdjur i respektive socknar.

	Hästar	Kor	Ungdjur	Får
I Långelanda fanns sålunda:	200	260	100	350
I Myckleby:	250	600	100	800
I Torp:	200	400	90	600

År 1805 uppgives att inom Långelanda satts 34 tunnor råg, 5 tr vete, 150 tr korn, 100 tr havre, 40 tr blandsäd och 10 tr ärter (bönor?) samt 15 tr potatis medan man i Torp samma år sått 16 tr råg, 4 tr vete, 80 tr korn, 40 tr havre, 20 tr blandsäd, 4 tr ärter (bönor?) och 10 tr potatis. Tyvärr saknas uppgift från Myckleby för detta år, men från 1840 finnes en skriftlig uppgift från en bonde med 1/4-dels gård, att han detta år sått 12 kappar råg, som gav i skörd 3 tr, 6 kpr vete med 16 i skörd, bönor 10 kpr, i skörd 1 tna och 16 kpr, ärter 8 kpr med en skörd av 1 tna, korn sått 1 tna, i skörd 5 tr och 16 kpr, havre sådd 3 tr och i skörd 8, potatis satt 3 tr och 24 kpr med en skörd av 30 tunnor. Detta skulle för de olika slagen i kornet giva: råg 8, vete ej fullt 3, bönor ej fullt 5, ärter 4, korn 5½, havre ej fullt 3 och för potatis 8.

1859 utsänder en av K. Maj:t tillsatt finanskommitté ett formulär med 15 frågor till alla socknar, som av dem skulle besvaras, och för pastoratets del finnes svaren å dessa frågor intagna i sockenprotokollen för alla tre socknarna, och de torde därför vara av intresse. Tyvärr återfinnes icke i protokollen någon liknande statistik för de senare 50 åren framtill 1900, vilket skulle ha varit av stort värde för jämförelses skull. Här följer frågorna och svaren.

Slag	Långelanda Utsäde per tunnland	Långelanda Hela utsädet	Långelanda Hela skörden	Myckleby Utsäde per tunnland	Myckleby Hela utsädet	Myckleby Hela skörden	Torp Utsäde per tunnland	Torp Hela utsädet	Torp Hela skörden
Vete	0.5	15.4	153.4	0.5	20	205	0.5	8.5	85
Råg	0.8	61.5	492.0	0.8	164	1644	0.8	68.0	680
Korn	1.0	184.5	1107.0	1.0	246	1480	1.0	100.0	600
Havre	1.3	615.0	3690.0	1.5	1439	8636	1.5	595.0	3570
Blandsäd		sås icke		1.5	123	740	1.5	50.0	300
Ärter (bönor?)	1.0	61.5	369.0	1.0	41	246	1.0	17.0	102
Potatis	4.0	492.0	3936.0	5.0	822	8225	5.0	340.0	3400
Linfrö	0.5	15.4	92.3	0.5	20	123	0.5	8.5	51

allt i tunnor räknat.

	Långelanda	Myckleby	Torp
Antalet a) förmedlade hemman, b) självständiga hemmansbruk	a) 30¾, b) 138	a) 41⅛, b) 164	a) 17, b) 120
		i tunnor räknat:	
Årliga utsädet anses ha ökat under de senaste 25 åren med	25 %	vete, 6, råg, 54, korn, 82, havre, 479, blandsäd, 41, bönor, 13, potatis, 274, linfrö 6	vete, 3, råg, 22, korn, 33, havre, 198, blandsäd, 16, bönor, 5, potatis, 113, linfrö 3

	Långelanda	Myckleby	Torp
Jordens avkastning i korn räknat ökat under de senaste 25 åren med	samma som för 25 år sedan	samma som för 25 år sedan	samma som för 25 år sedan
Huru många tunnland beräknas den a) odlade jorden utgöra, b) ängen	a) 30, b) 10 per hemman	a) 1 778, b) 688 i allt	a) 735, b) 284 i allt
Jordens beskaffenhet	medelmåttig, få hemman därunder	allmänhet medelmåttig	allmänhet medelmåttig
Med hur mycket har a) odlad jord, b) ängen ökat under senaste 25 åren	a) 25 %, b) där tillfälle till odling funnits	a) ⅓-del = 592 tunnland b) ängen ej ökat då en del därav tagits till odling, men dess beskaffenhet bättre	a) ⅓-del = 245 tunnland b) ej ökat, men i allmänhet i bättre skick
Vanliga brukningssättet	växelbruk	växelbruk	växelbruk
Vilket brukningssätt	ungefär 10 skift	överhuvud 10 skift	i regel 10 skiften
Huru många tunnland har under senaste 25 åren förbättrats genom			
a) grunddikning	Jorden mycket förbättrats genom öppna diken	högst ringa	obetydligt
b) vattenavtappning	— — — —	obetydligt	ingen, men genom öppna diken vattensjuka ställen förbättrats
c) genom översilning	— — — —	ej använt här	användes icke

	Långelanda	Myckleby	Torp
Hur många kreatur:			
hästar	246	369	153
oxar och tjurar	31	82	34
kor	369	820	340
ungnöt	246	328	136
får	492	820	340
svin	123	328	136
Hur mycket har djuren ökat i medeltal under senaste 25 åren	25 %	33 ⅓ %, men fåren minskat	33 ⅓ %, men ej fåren, som minskat
Värdet av åbyggnader vid självständigt hemmansbruk	1.200	1.500	1.500 riksd smt
Hur mycket spannmål användes till utfodring av kreaturen	900 tr 1 800 tr	1 640 2 400	680 tr spannmål 1 020 tr potatis
Hur många personer åtnjuta underhåll av fattigvården:			
a) delvis	88	75	45
b) fullt underhåll	26	17	14

Några släkttavlor

Av beskrivningen av gårdarna framgår att det är folk av mycket gamla släkten, som äro bosatta inom Myckleby kommun, och de flesta torde väl kunna räkna sina anor hundratals år tillbaka i tiden. Många släktregister ha uppgjorts och som exempel på dylika har tre släkten, ett för varje socken, utvalts och återgives här deras släktregister. De äro släkterna Åkerström för Långelanda, Bruhn för Myckleby och Reuterberg för Torp.

ÅKERSTRÖM

SIMON OLOFSSON, Åker, f. 1640, d. 1712, gift med Maret Jensdotter från Vräland, f. 1635, d. 1704.

Lars Simonsson, f. på Åker 1670, d. på Ottostala 1746. Länsman i Orusts östra härad. G. m. Margareta Jönsdotter, Ottestala, f. 1671, d. 1741

Ingeborg Simonsdotter, f. 1696 m. Relf Clementsson

Anders Larsson Åkerström, f. 1698, d. på Åker 1752, g. m. Börta Jöransdotter, f. 1697, d. 1763

Simon Larsson Åkerström, f. 1703, d. på Hjälmvik 1751, befallningsman, g. m. Rebecka Tillrot

Olof Larsson Åkerström, f. 1706, d. på Ottestala 1765, mantalskommissarie, g m. Ingrid Bagge på Öberg, f. 1715, d. 1795.

Jöns Å., f. 1727, d. 1811

Jöran Å., f. 1732, d. 1767, g. m. Karin Svensdotter, Beläteröd. Avkomlingar till dessa finnes ännu kvar på Åker.

Simon Å., f. 1735, d. 1818, Coopwardiekapten, g. m. Karin Arvidsdotter, Hästlägg, bodde i Björneröd

Lars Å., f. 1738, d. 1789, länsman, g. m. Kerstin Olofsd., Grindsby

Peter Å., f. 1737, mantalskommissarie

Lars Å., f. 1743, d. 1801, g. m. Maria Christina Nering, kyrkoherdedotter, Myckleby

Johannes Å., f. 1745, d. på Almag 1807

Maria Christina, f. 1746, g. m. kyrkoherde Nordenberg

Bernt Å., f. 1748, Coopwardieskepp., d. 1825, g. m. Elisabet Kamp, bodde på Ottestala

Olof Å., f. 1751, d. 1828, g. m. Sigrid Munk, f. 1766, d. 1827, Vasseröd

Simon Å., f. 1753

Johan P. Å., f. 1755

Margareta Birgitta Å., g. m. Mårten Skåre, Brattefors

Britta Maria, f. 1773, g. 1. m. Helge Jonasson, Bogane, g. 2. m. Sven Nilsson, Hellene, bodde på Häröd

Margareta, f. 1775

Johannes, f. 1779

Maja, f. 1782

Inger, f. 1785

Olof A., f. 1786, g. m. sin halvkusin Anna Hansdotter, Rossön

Niklas Å., f. 1790, g. m. Inger Nilsdotter, Hoga. Bodde på Kärreberg

Inger Sofia, f. 1791, g m. riksdagsman Johannes Johansson, Hästekälla

Lars Å., f. 1794

Samuel Å., f. 1797

döda före föräldrarna

Helge Svensson

Lars Å., bodde på Korpås, Gäddestala

Olof Å., f. 1826

Maria, f. 1815

Johannes, f. 1817

Olof, f. 1819

Gustava, f. 1823

Lovisa, f. 1825

Sofia, f. 1827

Johanna, f. 1831

Augusta, f. 1833

Emma Helena, g. m. Johannes Olsson, Hästekälla

BRUHN

ANDERS HELJESSON BRUHN, kyrkoherde i Myckleby 1626—1671.

Helje Andersson, Buvenäs, f. 1639, d. 1710

Jöns Bruhn, f. 1675, d. 1734, Buvenäs

Maren, g. m. gästgivaren Chresten Nilsson, Åsen, Grinneröd

Mätta, g. m. strandriddaren Erik Grefve från Vägeryr

Anna, g. m. handelsmannen Nils Andersson från Strömstad. Bodde i många år på Stora Hasselön.

Helje Bruhn, f. i Buvenäs 1703, d. i Blibräcka 1782, amiralitetslöjtnant, g. 1728 m. Christina Reuterberg, f. 1707, d. 1756.

Christina, f. 1707, d. 1727, g. 1725 med länsman Jacob Rönvall.

Helje Grefve, bodde först i Buvenäs, fl. sedan till Vägeryr

Catrina, g. 1731 med fältväbeln Carl Furstensson.

Johan Bruhn, f. 1729, d. 1800, skeppare, ägde kvarn och såg i Blibräcka, g. m. Börta Jacobsdotter

Elsa, f. 1730, d. 1799, g. m. skepparen Lars Esbjörnson, Backa, f. 1729, d. 1794

Maria, f. 1735, d. 1798, g. m. skepparen Henrik Olsson, Backa

Stina, gift 1761 m. Anders Holmsten, bosatte sig i Assmunderöd

Catrina, f. 1742, d. 1777, g. m. sjömannen Anders Olsson, Kyrkebyn

Samuel Christian Bruhn, f. 1748, d. 1818, gift 1771 med Johanna Olsdotter Hästekälla, sondotter till talman Jacob Olsson. Bodde på Restenäs

Christina Birgitta, g. m. Anders Olsson, Gåre

Rebecka

Elisabet

Christina, Johannes

Anders, Maria

Johannes Bruhn, f.1772

Elsa, g. m. Hans Heljesson, Bogane, f. 1783, d. 1833.

Brita, g. m. Olof Hel-Heljesson, Kärr, f. i Bogane 1787.

Helje Bruhn, präst, f. 1807, d. 1874

Johanna Christina, f. 1829, g. m. Abraham Lang från Dragsmark, avkomling till kyrkoherde Vincent Knutsson, vars son antog namnet Lang.

REUTERBERG

SAMUEL REUTERBERG, rådman i Uddevalla, d. 1752, g. m. Elsa Andersdotter, dotter till borgmästare Anders Larsson i Uddevalla.
På hennes arvslott kom gårdarna Övra Ödsmål, Assmunderöd, Blibräcka och Groröd.

Anders R., f. 1700, föll utför ett berg och dog 1715.

Christina, f. 1707, d. 1756, g. m. Helje Bruhn

Arvid Reuterberg, f. 1711, d. 1758, g. 1:sta g. 1737 med Kerstin Matsdotter från Brunnefjäll, 2:dra g. 1756 med Elin Rasmusdotter från Kåröd. Samtliga barn i första äktenskapet.

Annika, f. 1739, g. 1759 med Olof Andersson från Bastholmen i Dragsmark

Samuel R., f. 1741, bodde i Ö. Ödsmål, d. 1807, g. m. Maret Jacobsdotter från Ström, f. 1740, d. 1810.

Elsa, f. 1747, g. m. Jöns Jacobsson, Ström, f. 1729, bror till Samuel R:s hustru.

Johannes Olofsson, f. 1769

Samuel R., f. 1764, g. 1. 1793 med Inger Jönsdotter från Brunnefjäll, 2. Elin Olofsdotter, Ö. Ödsmål

Christina, g. 1797 med Anders Olsson, Henån

Annika, g. 1801 m. Olof Andersson, Brunnefjäll

Johannes R., f. 1778, g. 1. m. Christina Olofsdotter, Kleva, 2. Maja Hansdotter, Ström

Abraham Jönsson, f. 1777

Britta, f. 1783

Johan Bastholm, f. 1816, d. 1892, då kyrkoherde i Slättåkra. Var v. komminister i Långelanda 1842—1845.

Sic transit gloria mundi.